

Fehér István:

Szeged gazdasági, társadalmi helyzete és a munkásosztály vezette antifasiszta erők harca a háború ellen, a demokratikus átalakulásért./1939-1944./

Szeged. 1962.

Szeged gazdasági, társadalmi helyzete és a munkásosztály
vezette antifasiszta erők harca a háboru ellen, a demok-
ratikus átalakulásért.
/1939-1944./

A magyarországi uralkodó osztályok, - élükön a fasiszta hort-
hysta klikkel- nemzetvesztő, Trianon revíziójára irányuló politiká-
juknak egyenes folytatásaként belesodorták országunkat - az agresz-
szív, fasiszta hatalmak oldalán - a pusztító II. világháboruba. E
nehéz években népünk legjobbjai, a kommunisták vezetésével harcba
indultak az igazságtalan, rabló háboru ellen, a munkásegységfront
megteremtéséért, s az ennek alapján létrehozandó antifasiszta, de-
mokratikus, függetlenségi front megalakításáért, a független, demok-
ratikus, szabad, Magyarország létrehozásáért.

Ennek az egész országra kiterjedő küzdelemnek szerves része
az a harc, amit a szegedi dolgozók, a munkásosztály vezetésével,
a kommunisták irányításával vívtak. A harc feltételei, lehetőségei
a háboru ideje alatt évről évre változtak. A fokozódó terror, a nö-
vekvő önkény - amely Magyarországhak a német fasiszták által tör-
tént megszállásával érte el tetőpontját - egyre nehezebbé tette a
munkásosztály, a dolgozók ellenállását. Ugyanakkor a háborus vesz-
teségek az egyre inkább súlyosbodó, majd végül katasztrófálissá vá-
ló gazdasági helyzet, a Vörös Hadseregnek a keleti hadszíntéren
1942 végén, 1943 elején elért döntő sikerei- a Wehrmacht és szö-
vetségesei felett,- s mindezek alapján a magyar uralkodó osztályok
kibontakozó, egyre mélyülő válsága, objektíve kedvezőbbé tették a
talajt az antifasiszta, demokratikus összefogás megvalósítására.

A szegedi munkások és dolgozók harca is a háboru folyamán az
objektív és szubjektív tényezők kedvező alakulása folytán egyre in-
kább tudatosabbá vált. Az első évek gazdasági harcai fokozatosan
nőnek át a rendszer ellen indított politikai jellegű támadásokká.

A legális lehetőséget felhasználó kommunisták és a baloldali szociáldemokraták munkája eredményeként megvalósul a munkásosztály akcióegysége, sőt az együttműködés "felülről" történő létrejöttének feltételei - a kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők közös tevékenysége alapján - a háboru alatt megérnek.

A II. vh. éveiben folytatott harc során 1944 október 11-ig Szegeden egyben megvalósul a kommunisták által vezetett antifasiszta, demokratikus erők összefogása is.

Azt a harcot, amelyet a szegedi dolgozók az 1939-44-es években folytattak jelentősen befolyásolta ezen osztályok összetétele, minősége, amely viszont nagy mértékben függött az ipar, a mezőgazdaság szerkezetétől, jellegétől, a harcban résztvevő osztályok szervezettségétől. Ez indokoltá teszi, hogy e tanulmány foglalkozzon Szeged iparának és mezőgazdaságának a témához kapcsolódó néhány kérdésével is, anélkül, hogy igényt tartana az ipar és a mezőgazdaság részletes, valamennyi problémakört érintő elemzésére.

A gazdasági viszonyok jellemzése - ezen belül a helyi finánc-tőke háboru alatti tevékenységének ismertetése - adalékul szolgál továbbá annak bizonyítására, hogy a magyar uralkodó osztályok önként, senkitől sem kényszerítve léptek a háborúba, imperialista céljaik megvalósítása érdekében. Ez az elemzés ugyanakkor lehetővé teszi annak helyes megértését és értékelését, hogy a szegedi munkásság, parasztság vezetőinek - a bizonyos értelemben „speciális” viszonyok között - végzett munkája az antifasiszta demokratikus erők harcának összefogása érdekében igen nehéz körülmények között folyt, s az elért eredmények ennek tükrében komoly jelentőséggel bírnak.

A tanulmány fő feladata tehát, hogy bemutassa azokat a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyokat, amelyeknek talaján Szegeden kibontakozott a munkásosztály által vezetett antifasiszta, demokratikus erők harca a II. vh. során, elemezze a harc feltételeinek

változásait feltárja a harcban résztvevő haladó osztályok és rétegek által elért eredményeket, s bemutassa, hogy 1944 októberére megérték azok a feltételek, amelyeknek alapján Szegeden kibontakozott - a városnak a Vörös Hadsereg által történt felszabadítása után - a népi demokratikus forradalmi átalakulás.

Az az ut, amelyet a szegedi munkások, parasztok és értelmiségiek legjobbjai megtettek, igen hosszú, küzdelmes és nehéz volt. A legjobbak az ellenforradalmi rendszer börtöneit és internáló táborait megjárva szilárdan bizva a független, demokratikus, szabad Magyarország megteremtésének szükségességében és lehetőségében, a szocializmus eszméi, a proletár internacionalizmustól áthatva rendületlenül harcoltak a háborus évek alatt, hogy a maguk munkájával is hozzájáruljanak hazánknak, a magyar és német fasizmus elnyomása alóli felszabadulásához, s országunknak a társadalmi haladás útján történő felemelkedéséhez.

I. FEJEZET

1./ Szeged ipara és mezőgazdasága, a dolgozó osztályok helyzete az 1939 és 1942-es években.

Magyarország háborubalépésének okai, az országnak az agresszív, fasiszta tömbhöz csatolása.

A tőkés országok egyenlőtlen fejlődése az imperializmus viszonyai között, az I. vh. után a kapitalizmus általános válságának talaján folytatódott, ill. elmélyült. Az angol, francia, amerikai tőke segítségével, a német finánc^{idő}tőke újra talpraállt, s a 30-as évek elején erőteljesen jelentkezett világhódító törekvéseivel. Hitlernek 1933 január 30-án történt kancellári kinevezésével, majd az ezt követő rövid időszakban betető^{idő}ződött a weimari köztársaság felszámolása, a finánc^{idő}tőke a legreakciósabb, legimperialistább, legsovinisztább, nyílt terrorisztikus diktaturát valósította meg, a fasizmust.

A német fasizmus, miután, az országon belül kiméletlen terrorral üldözte a kommunistákat, s általában a demokratikus, haladó erőket, kilépett az ország határain tulra és 1938 március 12-én lero-hanta Ausztriát. Az un. "demokratikus" nagyhatalmak a német fasizmus mohó étvágát csak fokozták az általuk alkalmazott "be nem avatkozási" politikával, sőt a szégyenteljes 1938-as müncheni egyezményt - amelyet Anglia, Franciaország, illetve Németország és Olaszország kötöttek - az európai béke helyreállításának tényeként tüntették fel. Ténylegesen ez az imperialista politika csak azt a célt szolgálta, hogy a német fasizmus Kelet-felé, pontosabban a Szovjetunió felé forduljon.

A nyugati hatalmak ezen reménye nem volt teljesen alaptalan. Az 1936 november 25-én megkötött antikomintern paktum, - Németország és Olaszország között - a fasiszta "élettér elmélet", amelyhez kapcsolódott a "Drang nach Osten" - a Keletre törés elve - aminek alapján a német fináncióke Ukrajna gazdag gabonatermő vidékeit, Baku olaját, a Kaukázus, Ural, Szibéria mérhetetlen természeti kincseit akarta megszerezni, megerősítették ezeket a reményeket. Ezért nem akadályozták meg az Anschlusst, majd eztkövetően Csehszlovákia fel-darabolását. Politikájuk irányvonalának másik jellemzője az a törekvés, hogy egységes, szovjetellenes imperialista blokkot hozzanak létre, amelyben a fasiszta Németország a faltörő-kő szerepét ját-sza. Ezt a számításukat huzta keresztül a szovjet diplomácia, ami-koris a németek által felajánlott meg-nem-támadási szerződést a Szovjetunió 1939 augusztus 23-án aláírta.

A német fináncióke 1939 őszére elérkezettnek látta az időt vi-lághatalmi terveinek megvalósításához. Kiprovokálják a danzigi vál-ságot - Németország bejelenti igényét Danzigra és a lengyel korri-dor használatára. Ez azonban a német fasizmus számára csak "casus belli" volt, s 1939 szeptember 1-én a német haderő átlépi a lengyel

határt és ezzel megkezdődött a II. világháború.

A háború kitörése előtt Magyarországra a tőkés termelési mód ellentéteinek fokozatos kiéleződése a jellemző. Az 1937-es év második felében a gazdasági életben a válság jelei mutatkoznak. Míg 1937 nyaráig a termelés általában fejlődő irányt mutat,^{1/} az év közepétől kezdődően már a tőzsde érzékeli a válság első jeleit.^{2/} 1937 októberében és novemberében nagy-mennyiségű eladatlan áru halmozódik fel, ami a termelés korlátozását és visszaesését vonta magaután, különösen a textiliparban.^{3/} A vas és fémipari, gépipari termelésben ez közvetlenül nem éreztette hatását, aminek magyarázata, hogy a háborút előkészítő politika következtében ezen iparágak termékeit, a hadsereg számára az állam felvásárolja.

Az ellentmondások éleződésének tünetei a kisiparban és a lakosság felvásárló képességében is jelentkeznek, ill. éreztetik hatásukat, még 1939 elején is. Erről tesz említést a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara elnöke a törvényhatóság 1939 III.29-i ülésén, kijelentve "....sok műhelyben tétlenül állnak a máskor szorgos kezek, sok boltnak nincs annyi vevője, hogy biztosítani tudná gazdájának megélhetését."^{4/}

A válságjelek hatására a dolgozó osztályok, elsősorban a proletariátus reálbére átlagosan 4%-kal csökkent, s a válság által legjobban érintett bőr- textil- és papíriparban a csökkenés 1937 végéig 10%-os volt.^{5/} A reálkereset csökkenésén túlmenően nőtt a részleges munkanélküliek száma is, de számos iparágban a teljes munkanélküliség és is erősen jelentkezett.^{6/}

1/ Berend I.-Ránki Gy.: Magyarország gyáripara a II.vh. előtt és a háború időszakában./1933-1944/Budapest.Akadémiai Kiadó.1958.65.p.

2/ U.o. 66.p.

3/ U.o. 67.p.

4/ SZÁL. Szeged Város Törv.Hat.Biz.-nak 1939.III.29-i üléséről felvett jkv. 66.pont.

5/ Berend I.-Ránki Gy.: Id.m. 71. p.

6/ U.o. 72.p.

A reálbérek esése a munkanélküliség növekedése, a gazdasági helyzet romlása az osztályellentétek fokozódását vonta magaután. A magyarországi uralkodóosztályok a kiutat, egyrészt a nagyarányú katonai beruházások megvalósításában - amelyeknek érdekében 1938 márciusában 1 milliárd pengős tőkével meghirdetik a "győri programot" - másrészt ezen túlmenően a "nem nagy kockázattal járó, területgyarapító" politika alkalmazásában látták.

Ebbe az irányvonalba nagyon jól beillett a német és olasz fasiszmus között létrejött megállapodás. Ettől kezdődően a magyarországi horthysta uralkodó körökön belül egyre inkább tért hódít a német orientáció. A magyar finánc-tőke Trianon revíziójára irányuló igényeit a hitleri Németország segítségével reméli megvalósítani. Németország ugyanakkor kedvezően fogadja a magyarországi uralkodó körök ideológusai által hirdetett azon nézeteket és elméleteket, amelyek a magyarságnak a Kárpát-medencében meghirdetett "történelmi szerepéről" a magyaroknak, mint "szellemileg magasabbrendű fajnak" hivatásáról szóltak. Ezek a törekvések egybevetésként a fasiszta Németország világháborús célkitűzéseivel. "A hitleri Németországnak is "szövetséges" Magyarországra volt szüksége - különösen a szovjetellenes és a balkáni tervek végrehajtásához. Számított az országra, mint megbízható, szövetséges háttérre, de nem kisebb mértékben mint élelmiszer - és nyersanyag forrásra."^{7/} Mindezek alapján nem véletlen tehát hogy Horthyék Magyarországot háboruba taszították, a német fasiszmus oldalán.

A háborúval akarták megoldani az egyre fokozódó belső ellentéteket, elfojtani az erősödő baloldali ellenzéki mozgalmakat, s megvalósítani reakciós, imperialista hódító szándékaikat. Az sem véletlen ugyanakkor, hogy a magyar fasiszta uralkodó osztályok csatlakoz-

7/ Korom Mihály: A fasiszmus bukása Magyarországon. Kossuth.Bp. 1961. 30.p.

tak a hitleri Németországhoz, s ennek oldalán vesznek részt a II. világháboruban.

Az együttműködésnek gazdasági alapjait a két fasiszta állam gazdasági és kereskedelmi kapcsolataiban találjuk meg. A háborút megelőző években, majd ezt követően a háboru első éveiben a magyarországi burzsoázia és nagybirtokosok számára Németország kedvező piacot biztosított ipari és mezőgazdasági termelvényeiknek, amely egyben busás profit megszerzését is eredményezte számukra.

A német és magyar fasizmus együttműködésének politikai alapja, a fasiszta diktatura azonosságában keresendő. A két ország uralkodó osztályainak politikája lényegében egyirányban haladt. Céljuk a proletariátus mozgalmainak elfojtása, a demokratikus szabadságjogok, a haladó hagyományok megsemmisítése. Megegyezett ezen kívül a háborúval kapcsolatos elképzelésük is. A Szovjetunió lerohanása és felbontása, a világ első szocialista államának eltiprása, a magyar uralkodó osztályok részéről is támogatásra talált.

A horthy-fasizmus német orientációját segítette elő továbbá az ideológiai téren való hasonlatosság is. A kis népek leigázását, az idegen nemzetek, nemzetiségek elnyomását hirdető nézetek, a kommunizmus és szovjetellenesség, mindkét ország uralkodó osztálya ideológiájának jellemző sajátossága. A hitleri Németország is a békeszerződések revíziójáról, "nagy német birodalomról" beszélt, amely egész Európára kiterjed, ugyanígy a magyarországi uralkodó osztályok is a revízió szükségességét hangoztatták "Nagy-Magyarország" megteremtését tűzték ki célul. Az "ezeréves határok" visszaállításáról, a magyar faj "felsőbbrendűségéről", "turáni, szittyai" magyarokról beszéltek, a különböző nemzetiségek leigázása érdekében.

Ezek a gazdasági, politikai és ideológiai tényezők segítették elő a magyarországi uralkodó körök német orientációját, az országnak a fasiszta Németországhoz való csatolásában.

A német orientáció a magyar uralkodó osztályok számára már 1938-ban kedvezően alakult. Hitlerék a müncheni szerződés után elősegítették Horthyék "országgyarapító politikáját". 1938 november 2-án az un. első bécsi döntéssel Magyarországnak juttatták Szlovákia és Kárpát-Ukrajna egyes részeit. Ennek következménye, hogy Magyarország 1938 december 10-én csatlakozik az antikomintern paktumhoz. Ezzel a magyarországi uralkodó körök jelentős lépést tettek előre azon az uton, hogy az ország függetlenségét eladják, hatalmuk megszilárdítása és rabló célkitűzéseik megvalósítása érdekében.

A "területgyarapító politika" következő állomása, Észak-Erdélynek - az 1940 augusztus 30-i második bécsi döntés alapján - Magyarországhoz csatolása. Ennek az az ára, hogy a Teleky kormány 1940 november 20-án bejelnti csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez. Ezzel lényegében befejeződött Magyarországnak a fasiszta országok politikai és katonai szövetségéhez csatolása. A horthysta uralkodó körök eladták az ország függetlenségét, hogy visszaszerezzhessék az 1920-ban elvesztett nemzetiségek egy része feletti uralmukat. A magyar fasizmus vállalta, "...hogyan Magyarország a német imperializmus "életterévé", félgyarmatává váljék, ha ezen az áron bővíthet a magyar uralkodó osztályok kizsákmányolási területe a szomszéd államok rovására."^{8/}

Szeged általános helye és szerepe az ország életében

Szeged az Alföld "metropolisza" Budapest után a II. vh-t megelőző években a legnagyobb város volt az országban. Területe 816 négyzetkilométer,^{9/} lakossága az 1941-es népszámlálás adatai szerint 136.375 fő.^{10/} A várost követi a Hajduság gócpontja, Debrecen, lélekszámát tekintve 125.969 fővel.^{11/} Vasúthálózata, a városra ke-

8/ Nemes D.: Magyarország felszabadulása. Kossuth. Bp. 1960. 6. p.

9/ Magyar Stat. Évkönyv. Új folyam. XLIX. 1941. Bp. Athenaeum RT. 1943. 9. p.

10/ U.o. 10. p.

11/ U.o.

resztül huzódó nemzetközi országut, a Tisza - mint olcsó viziközlekedési ut - kedvező lehetőséget teremtettek a kereskedelem, a nyersanyag - és áruszállítások számára.

A Tiszába a város észak-keleti részén beleömlő Maros finomszemcsés homokjával, - amely az építőipar egyik igen fontos és keresett alapanyaga - egy sajátos foglalkozási ágat teremtett - s nyújtott munkalehetőséget a dolgozóknak és busás nyereséget a vállalkozóknak - a homokkitermelést.

A város gazdasági életére az erős mezőgazdasági jelleg nyomja rá a bélyegét. A művelés, ill. felhasználás alá eső terület 141.388 katasztrális hold.^{12/} Ennek majdnem fele, 64.143 kat.hold.^{13/} a város tulajdonát képezi, aminek következménye, hogy a törvényhatóság a mezőgazdaságban foglalkoztatottak jelentős részére közvetlenül nagy befolyással bír.

Az ipar és a kereskedelem zömmel a város ill. az Alföld mezőgazdasági, vagy a mezőgazdasággal közvetlenül összefüggő terményei - kender, len, gabona, paprika, gyümölcs, sertés, baromfi, stb. - feldolgozására és szállítására alapozódik. Az 1938-as évben az ipartelepek száma mintegy 69-re tehető, amely mellett igen jelentős kisipar és kézműipar található.^{14/}

A II. vh-t megelőző években Szeged országos viszonylatban fejlett kulturális életével, színjátszásával - az időnként felújított Szabadtéri Játékaival - egyetemével, középiskolaival, klinikáival és kórházaival⁺, bíróságával, ügyészségével, helyőrségével jelentős

12/ Magyar Stat.Közl.Magyarország földbirtokviszonyai 1935.évben. Bp. Stephanaeum.RT.1936.162.p.

13/ U.o. 163.p.

14/ Magyar Stat.Zsebkönyv. VIII.évf.1939.Bp.1939. 122-123.p.

+/ Szeged az okleveles orvosok számát tekintve 264 fővel az ország 21 törvényhatósági jogu városa közül a 3. helyen szerepel. Megelőzi a várost Budapest 5021, Debrecen 306 orvossal. /Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam XLIX. 1941. Bp. Athenaeum RT. 1943. 46.p.

helyet foglalt el az ország szellemi, közigazgatási, államapparátusi életében. Nem véletlen tehát, hogy a lakosság 19%-a latinos műveltséggel rendelkezik.^{15/}

Mezőgazdaságának, élelmiszer- és kézműiparának világhírű, speciális készítményei - paprika, szalámi, papucs, stb. - valamint a fentemlitett tényezők együttesen kedvező talaját képezték a lokálpatriotizmusnak, amely a város lakosainak jelentős részénél - különösen az értelmiség és kispolgárság körében - erősen jelentkezik.

Szeged lakosságának foglalkozás szerinti megoszlása is igen érdekes képet tükröz. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint^{16/} - az egyes ágakhoz számítva a családtagokat is - őstermelő 36.4%, az iparban foglalkoztatottak - természetesen ideszámítva a kis és kézműipart is - 23.4%. A kereskedelembe és a hiteléletbe 6,5%, a közlekedésbe 4.8%, a közszolgálatban foglalkoztatottak 8,1%, valamint nyugdíjasok 8,3%, együttesen a lakosság 27.7%-át adják. A fennmaradó 12.5% a következő kategóriákra oszlik: napszámos 3,5%, véderő 2,6%, házicseléd 2,2%, egyéb és ismeretlen 4,2%. Ebből a statisztikai kimutatásból látható, hogy Szegeden nincs olyan foglalkozási ág, amelyik abszolút mértékben dominálna. Az is kitűnik egyben, hogy a munkásokkal szemben többségben vannak a kisárutermelők, kispolgárok, közhivatalnokok, alkalmazottak.

A munkásmozgalom tekintetében a lakosság, munkahely, foglalkozási ágak szerinti megoszlása mellett figyelembe kell venni a nemzetiségi összetételt is. Ebben a tekintetben a munkásmozgalomnak közvetlenül a város lakosságát illetően nincs különösebb megoldásra váró feladata. A lakosok közül 1147 fő - 0,8% - idegen ajku: német, szlovák, román, ruszin, szerb, stb...^{17/} Ez a lényegében homogén jel-

15/ SZÁL. Szeged város Törv.Hat.Biz. 1939.III.29-i ülésének kjkv-e 65. pont.

16/ Idézi: Vármegyei Szociográfiák. Csongrád vármegye. Vármegyei Szociográfiák Kiadó hivatala. Bp. 1938. Szeged. 27.p.

17/ Magyar Statisztikai Zsebkönyv. XII. évf. 1943. Bp. 1944. 47.p.

leg a város törvényhatósági területét tekintve nem jelent különösebb nemzetiségi problémát. Mind emellett azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy Szeged határmenti város, az ország déli részén, közvetlenül Jugoszlávia, Bácska- tőszomszédságában terül el. Ezen földrajzi fekvésből következő adottság önmagában még nem jelentős. Azonban ha arra gondolunk, hogy a trianoni békekötés előtt Szeged iparának, kereskedelmének, kulturális és művelődési életének jelentős kapcsolatai voltak Bácskával, Bánáttal és ezek az összeköttetések Trianon után ugyszolván teljesen megszűntek, ebben a relációban ez a kérdés mindjárt nagyobb jelentőségre tesz szert.

A szegedi fináncsőke piacának, nyersanyagbázisának, termelő tőkéjének egy részét elvesztette, aminek ujonnan birtoklásáról természetesen nem mondott le. Az ellenforradalmi rendszer évtizedeiben az uralkodó osztályok helyi képviselői - hasonlóan az országos politikai irányvonalhoz - felszínen tartották a revízió gondolatát, s a lakosságba a burzsoá nacionalizmus, sovinizmus mérgét igyekeztek beoltani. Az uralkodó osztályok ideológusai szerint Szeged nemcsak a "Délvidék gazdasági gőcpontja", ezzel "földrajzilag egységes terület", - "egymástól elválasztva mindkettő sorvadásra van ítélve" - hanem a városnak a Délvidék egyben "szellemi élettere" is. Szeged olyan város szerintük, amelynek Dél-felé a kultura tekintetében "történelmi hivatottsága" van. "Szeged szívéhez legközelebb a Bácska és Bánát áll - hangoztatják - az a Bácska- Bánát, amelynek mindenkor, századokra visszamenően kulturális központja, szellemi életét irányítója, gazdasági életének gőcpontja volt... Nem Szeged volt e az a város, ahonnan a Dél kulturája sugárzott, ahonnan a magyarság élettereje hullámozott a déli végek felé..."^{18/}

Ennek az ideológiai koncepciónak másik összetevője az un. "szegedi gondolat". A magyarországi uralkodó osztályok - nem minden poli-

तिकai számítás nélkül - a háborút megelőző években, s a II. vh. alatt, sűrűn hivatkoztak a szegedi gondolatra. Természetes tehát, hogy a szegedi "felső tízezer" különös büszkeséggel hivatkozott erre, - elsősorban akkor, amikor a maga számára gazdasági, vagy politikai előnyökhöz akart jutni - s megragadott minden lehetőséget, hogy ezt az ideológiát a dolgozók gondolkodásmódjába is átplántálja. "A vörös bolsevizmus ellen megindított harcban megelőztük Európa minden nemzetét. - hangoztatják ezzel kapcsolatban -. Az olasz fasizmus és a nemzeti szocializmus fellángolása jóval későbbi keletű. Szeged kezdeményezése a nemzeti gondolat felébresztésében és diadalrajuttatásában elvitathatatlan."^{19/}

Bár Szeged - mint láttuk, - nemzetiségi tekintetben elég homogénnek mondható, ennek ellenére a munkásmozgalomnak, a kommunistáknak számolniuk kell a burzsoázia nacionalista törekvéseivel és ennek a tömegekre gyakorolt hatásával.

Az elmondottak alapján kirajzolódik előttünk e nagykiterjedésű város néhány vonása. Míg Debreden "civis"- város, Kecskemét, Kiskunfélegyháza "paraszt"-város, Szeged lényegét tekintve kispolgári, közhivatalnoki jellegű város. Ez az atmoszféra sugárzik a városon belül, amely párosul a lokálpatriotizmussal, az uralkodó osztályoknak ezt tudatosan felhasználó, - a szegedi gondolatra épülő - nacionalista, irredenta politikájával objektíve növelte a lehetőségeket a burzsoá politikával kapcsolatos illúziók számára, a nacionalista, sovinszta eszmék terjedésében. Ez a jelenség természetesen egyben a munkásmozgalom fejlődése szempontjából is akadályokat képezett, hiszen a kispolgári, burzsoá eszmei nyomás, amely egy "speciális", "szegedi" köntösben jelentkezett, objektíve gátolta a munkásmozgalom kiszélesedését, a munkásoknak a baloldali szervezetekbe tömörülését, a marxista-leninista ideológia terjedését.

A szegedi ipar keresztmetszete és főbb jellegzetességei

Szeged iparának helyzetét alapvetően meghatározta a környék mezőgazdasági jellege. A kifejezetten ipari nyersanyag hiánya, az ipari és banktőkét arra kényszerítette, hogy - figyelembevée a helyi adottságokat - olyan termelő üzemeket hozzon létre, amelyek az itt talált, vagy a lehetőleg nem nagy távolságból beszerzett nyersanyagokat dolgozza fel. Ennek alapján már a századforduló előtt megindul a téglagyárak létesítése - 1869 Szegedi Téglagyár Társulat, 1896 Szegedi Keramit és Műtéglagyár RT.^{20/} illetőleg 1890-ban megalakul a Szegedi Kenderfonógyár RT.^{21/}

Az ipartelepítési és vállalkozói kedv a századforduló után, különösen az I. világháborút követő konjunktura hatására nő meg. Egymás után alakulnak különböző magán - és részvénytársasági, ipari és kereskedelmi vállalatok, amelyek a későbbiek folyamán is meghatározó szerepet töltenek be Szeged ipari életében. Így 1904-ben alapítják a Magyar Kender- Len és Jutaipar RT-t,^{22/} 1910-ben Back Bernát Fiai Szegedi Gőzmalma és Vizvezetéke RT-t,^{23/} majd a Szikra Magyar Gyujtógyárak RT - szegedi gyártelepe - /1915/^{24/}, a Hűtőház és Élelmiszerszállító RT /1920/^{25/}, az Orion bőrgyár RT./1921/^{26/}, a Szegedi Butoripar és Kereskedelmi RT./1922/^{27/}, az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT./1929/^{28/} - jön létre.

A II. vh-t közvetlenül megelőző időszakban, amikor kedvezőbb lehetőségek kínálkoztak, újabb gyáripari létesítményekkel bővült Szeged. 1938 júniusában 150.000 Pengős alaptőkével létrehozzák a Délmagyarországi Cipőgyár RT-t,^{29/} majd ezt követően 1939 február 9-én szintén 150.000 Pengős alaptőkével megalakul a Lippai Imre és Fiai Gőzfűrészt RT.^{30/}

20/ Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Kompas. 1939-1940. évre. III-IV. köt. Bp. 1939. 843-849. p.

21/ U.o.

22/-30/ U.o.

A II. vh. idejére lényegét tekintve lezárult ez a folyamat, kialakult Szeged jellegzetes keresztmetszetű ipara. A háboru éveiben ugyan 5 újabb vállalat jön létre, amelyek alaptőkéjüket tekintve /150-200 ezer Pengő/ jelentős vállalkozásoknak számítanak, - Tisza-malom RT /1940 október/^{31/}, Szegedi Lemezgyár és Faipari RT. /1940.október/^{32/}, Ujszegedi Gőzfűrészt és Ládagyár RT. /1940 október/^{33/}, a W.M.Művek által alapított Konzervgyár /1940 június/^{34/} és végül az Első Szegedi Konzervgyár /1943 október/^{35/} - de ezek Szeged ipari keresztmetszetén és jellegén nem változtatnak.

Az újabb létesítmények - amelyekre még a későbbiek folyamán kitérünk - egyben mutatják a háboru első éveiben kibontakozó konjunktúrának a fináncióke részéről történő felhasználását. Ezt a kedvező lehetőséget a már korábban létrehozott vállalatok is a termelés bővítésére használják fel, miután azonban ez általában országos jelenség, e folyamat nem változtat Szeged iparának, vagy egyes iparágaknak az országon belül, vagy iparáganként elfoglalt helyzetén.⁺ Mindezek alapján tehát megállapíthatjuk, ha az 1939-es év adatainak tükrében vizsgáljuk Szeged ipari Helyzetét, megfelelő képet kapunk ennek jellegéről és szerkezetéről.

Szeged iparára mindenekelőtt a könnyűipari jelleg jellemző. Ezen belül is jelentős helyet foglal el az élelmiszeripar, amely a termelés 40%-át adja, s nagymértékben kisipari jellegű.^{36/} Ez élelmiszeripari vállalatoknál elsősorban a malomipar kell megemlítenünk. A mintegy 70 ipartelep közül 16 a malmok száma, s ebből 14 a paprikát dolgozza fel.^{37/} Ez egyben azt is mutatja, hogy a malomipar szoros kapcsolatban áll a paprikatermesztéssel, s így Szegeden a paprikafel-

31-33/ Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Kompas. 1941-42.évre. III-IV. köt. Bp. 1941. 913-914.p.

34/ Délmagyarország 1940. VI. 29. 4.p.

35/ Gazdasági, Pénzügyi és Tőzsdei Kompas. 1943-44.évre. III-IV. köt. Bp. 1943.

36/ Berend I.-Ránki Gy.: Id.m.: 242.p.

37/ Vármegyei Szociográfiák. Csongrád vármegye. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala. Bp. 1938. Szeged. 113.p.

+/ Az ipari üzemek, gyárak létesítése csak a felszabadulás után,

dolgozó ipar jelentős ágazatot képvisel. A paprikamalmok mellett 1939-ben kb. 700 paprikakikészítőt tartanak nyilván,^{38/} ahol mintegy 5.000 hasító munkás dolgozik.^{39/}

A malom,- paprikafeldolgozó ipar mellett igen komoly termelőtevékenységet folytat a husipar. Ezen iparág produktivitását nagymértékben fokozta a magyarországi uralkodó körök németországi orientációja, amelynek következtében a német piac jelentősen kiszélesedett, s az ideirányuló export 1939-ben ugrásszerűen megnőtt. Az export bővülését az alábbi táblázat világosan szemlélteti:^{40/}

Belföldi forgalom:

Áru	1938	1939
zsir	5 vagon	7 vagon
sózott szalonna	1,5 "	5 "
hasított sertés	---	---

Németországi export:

Áru	1938	1939
Zsir	25 vagon	31 vagon
sózott szalonna	24 "	61 "
hasított sertés	99 "	57 "

Az adatokból kitűnik, egyrészt az, hogy a husipar termelése 1938-hoz viszonyítva nőtt - a zsir, de különösen a sózott szalonna termelése tekintetében - másrészt a németországi export jelentősen emelkedett 1939-ben.

A szegedi husipar 1939 évi össztermelése - belföldi forgalom, német

a fordulat évétől kezdődően indul meg, amikor is egyrészt új létesítmények - Textilkombinát, később a Kábelgyár, stb. - másrészt a már meglévő gyárak bővítése és rekonstrukciója megy végbe a szocialista termelési viszonyok alapján.

38/ Délmagyarország 1939.VI.7. 3.p.

39/ Délmagyarország 1939.VIII. 27. 16.p.

40/ Szegedi Keresk. és Iparkamara 1939 évi jelentése. Szegedi Új Nemzedék. 1940. 24.p.

és szlovák export, raktári készlet - zsirból 77, sózott szalonnából 107 vagon volt.^{41/}

A husfeldolgozó iparon belül igen fejlett fokot ért el a szalámigyártás. A "Pick Márk szalámi és hentesáru gyár" mellett igen sok kisebb üzem, mészáros és hentes iparos foglalkozott szalámi készítés-sel, ahol egy-egy idényben átlagosan 700 munkást alkalmaztak.^{42/} A husiparnál kell megemlíteni azt a több mint 200 mészáros és hentes iparost, akik ugyan a bel- és külföldi szállítások tekintetében nem jelentősek, de a piaci felvevőképeség, a feldolgozás, a város husellátása, s a husipari munkásság foglalkoztatása szempontjából számottevőek, s az ipar szerkezetének egy igen fontos elemére - kisipar - jó például szolgálnak.^{43/}

Szeged élelmiszeripara jelentős mennyiségű baromfit, vadat, tojást, gyümölcsöt is feldolgozott, amely termékeket elsősorban a "Hűtőház és Élelmiszerszállító RT" tartósította, s szállította hűtőkoszikban Bécsbe, Berlinbe, Londonba.

Az élelmiszeriparon belül említésre méltó még a gyümölcsöt és zöldségfélét feldolgozó két konzervgyár és a tésztagyártással foglalkozó két kisebb üzem is.

Az élelmiszeripar mellett termelőerejét, kapacitását, munkáslétszámát tekintve jelentős iparág a textilipar, ezen belül is elsősorban a kenderfeldolgozó ipar.

Szegeden 3 nagy vállalat foglalkozik kender, len, ill. jutafeldolgozással. Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT. - 1 millió pengős alaptőkével^{44/}, a Szegedi Kenderfonógyár RT. - 4,380.000 pengős alaptőkével^{45/} és végül a Magyar Kender-, Len- és Jutaipar RT. - 5. millió pengős alaptőkével^{46/} ujszegedi gyártelepe. Ez a három gyár magában

41/ Szegedi Keresk. és Iparkamara 1939. évi jelentése. Szegedi Új Nemzedék. 1940. 24.p.

42/ Vármegyei Szociográfiák. Id.m. 113.p.

43/ U.o.

44/ Gazdasági, pénzügyi és Tőzsdei Kompas. 1939-1940. évre. III-IV. köt. Bp. 1939. 24.p.

45/ U.o. 646.p.

46/ U.o. 428.p.

foglalja a monopólkapitalizmus viszonyai között működő üzemek valamennyi jellemvonását.

Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT. közvetlenül külföldi tőkeérdekeltség. Főreszvényesei: Moore Weinberg, Dundee; A. S. Henry Co. Limited, Dundee; Jaffe Brothers Co. Limited /Dundee/; Hardy Smith Limited, Dundee; The Dundee Bratise Cloth Water Proofing Co. Limited, Dundee - kivétel nélkül angol, ill. skóciai vállalatok.^{47/} Munkáslétszámát tekintve a három gyár közül a legkisebb, 350 főt foglalkoztat.^{48/} A gyár 1934 május 10-11-én kartell-szerződést köt a Kender- Juta és Textilipar RT-vel /továbbiakban: HITIAG, a Magyar Kender, Len és Jutaipar RT. erzsébetfalvi gyártelepével /továbbiakban: Ertl./, amely 1939 júniusában lejárt^{49/}, de 1940 október 10-én meghosszabbítják 1944 június 30-ig, ill. később kiszélesítik.^{50/ +/} A kartellben levő 3 gyárvállalat közül a Jutafonó a legkisebb. Míg a Hitiag 520 szövőszékkal rendelkezik^{52/}, s ennek megfelelően a Belföldi rendelésekből 55.4%-ban részesedik,^{53/} az Ertl gyár 290 szövőszéken dolgoztat,^{54/} s 34%-os a részesedése,^{55/} a Jutafonó 102 szövőszéken termeltet,^{56/} annak megfelelően a belföldi rendelésekből csak 10.6%-ot^{57/} kap.

A Szegedi Kenderfonógyár RT. /továbbiakban: Szegedi Kender/ zsinetet, kenderkötelet, hevedereket, sodronyköteleket, zsákokat készít,

47/ SZÁL. Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT. /továbbiakban: Jutafonó/ iratai. Bankokkal folytatott levelezése. "Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1944." c. dossie. 1944. I.5.-i keltezésű kérdőív.

48/ SZÁL. Jutafonó iratai "Budapesti Iroda 1938-1941" c. dossie. 1940. VIII. 1. keltezésű igazolvány.

49/ SZÁL. Jutafonó iratai "Karteltárgyalások 1941-1943" c. dossie. jkv-i másolat az 1934.V.10-11-én kötött megállapodásról.

50/ U.o. 1941.XI. keltezésű jkv. másolat. 1.p.

+/ Délvidék visszacsatolásával több magyarországi tőkeérdekeltségű vállalat kerül ismét a magyar finánc-tőke közvetlen befolyása alá, amelyek közül a kartellszerződéshez csatlakozik - egyébként a fenti gyárak érdekeltsége - a Juta és Kender RT. Palánka és a Fonal- Kötélverő és Textilárugyár RT. Hódság üzemek.

51/ SZÁL. Jutafonó iratai "Karteltárgyalások, 1941-1943" c. dossie. 1941.XI. keltezésű jegyzőkönyvi másolat 1.p.

52-57/ Lásd a 49.számú jegyzetet.

s 1939-ben 950 munkást és tisztviselőt foglalkoztat.^{58/} Gyártmányai eljutnak Európa csaknem valamennyi országába, ezen túlmenően exportál Egyiptomba, Palesztinába és Dél-Amerikába is. A gyár 199 - a termeléssel közvetlenül összefüggő - gépet üzemeltet /szövőgép: 45, fonógép: 49, előkészítő gép: 87. appretura gép: 18/ s évi össztermelése 30.000 q.^{59/} A kender kikészítő telepein - Királyság, Komádi, Rétköz, Tukamajor - dolgoztatja fel, ahol átlagosan mintegy 232 munkást foglalkoztat,^{60/} napi 10 órai munkaidőben.^{61/}

A Szegedi Kendergyár igazgatósági tagjainak vizsgálata kiegészíti azt a képet, amit a Jutafonónál - külföldi tőke, kartellszerződés - kaptunk. A kereskedő és ipartőkés begavári Back Bernát mellett megtalálhatjuk az arisztokratákat, herceg Hohenlohe Ferencet, báró Kéthly Károlyt is.

A legkorszerűbben felszerelt és a legtöbb munkást - 1938-ban 1400 fő^{62/} - foglalkoztató kendergyár a Magyar Kender- Len és Jutaipar RT. ujszegedi gyártelepe. Az üzemet 1935-ben erőteljesen racionalizálták.^{63/} A korszerűsítés elsősorban az erőtelep fejlesztését, az egyes üzemrésznek a gyártás szempontjából előnyösebb áttelepítését, s végül a gépállomány javítását és kiegészítését eredményezte. A gyár kikészítő üzeme 1937 júniusában leégett.^{64/} A tűzvész után a gyár a kikészítő helyébe modern, automatikus, nagyteljesítményű gépekkel felszerelt üzemrész építtetett, s ezt a többi üzemrészekkel szerves egységbe foglalta, annak érdekében, hogy a gyártmányok elő-

58/ Gazdasági Pénzügyi és Tőzsdei Kompas. 1939-1940. évre. III-IV. köt. Bp. 1939. 646.p.

59/ U.o.

60/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1943. Statisztikai Hivatal" c. dossie. Kérdőív az 1942. évi gyáripari termelésről. 3.p.

61/ U.o. 5.p.

62/ SZÁL. Magyar Kender- Len és Jutaipar RT./Továbbiakban: Ujszegedi Kender/ igazgatósági ügyiratok. "Statisztikai adatok 1939" c. dossie a gyár 1938. XII. 3.-i levele a budapesti központhoz.

63/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Hadiüzemi Katonai Parancsnokság 1939-1942. c. dossie.

64/ Honi Ipar. XXXI. évf. 1-2. sz. 1938. I. 20. 34. p.

állítása, a fehérítéstől és festéstől kezdve, a szövödei előkészítésen, szövődén, nedves kikészítőn és adjusztáláson keresztül folyamatosan történjék.^{65/}

A gyár saját keskenyvágányu iparvasutttal rendelkezett, amely a telepet kötötte össze Ujszeged vasutállomással. Az olcsó viziut felhasználása érdekében hajórakodót létesítettek, amely a Tiszán érkező kenderkoró és szén kirakást szolgáltatta. A gyár kender, len, juta és más fonalak előállításával, s ezek felhasználásával, különböző termékek készítésével foglalkozott.

A részvénytársaság három gyártelepe közül - Pesterzsébet, Dunaföldvár, Ujszeged - ez utóbbi a legnagyobb kapacitású. Szövőgépeinek száma - 1938-ban - 408,^{66/} napi maximális teljesítőképessége: 28 q kender, 28 q kóc. Évi áztató képessége 1600 hold termése, 640 vagon.^{67/}

Az Ujszegedi Kender előnyös helyzetét növelte az a tény, hogy a kender és a len nagyobb részét maga termeltette, s így független helyzetben volt az egyéb gyáraktól. Mindezek alapján "...a szegedi gyár a szakmában az ország legrentábilisabb üzemének tekinthető..." -írja a gyár vezetősége egyik értékelésében.^{68/}

A produktivitást, a munkáslétszámot, a gyári alaptőkét véve összehasonlítási alapul az Ujszegedi Kender a második helyen szerepel a Len-Kender- Jutaiipari Szakosztályhoz tartozó tíz gyár között. A Szegedi Kenderfonógyár a harmadik, a jutafonó pedig a 9. helyet foglalja el.^{69/} Ennek következtében a Szegedi Len- és kenderfeldolgozó textiliparnak

65/ Honi Ipar.XXXI.évf.1-2.sz. 1938. I.20. 34.p.

66/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai.Igazgatósági ügyiratok."Statisztikai adatok. 1939" c.dossie. Aggyár 1938.IX.22. levele a központhoz.

67/ U.o.A központ 1938.IX.29-i levele az iparügyi miniszterhez.

68/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai.Vegyes levelezések. "Vegyes 1932-1946" c.dossie. A Magyar Kender-,Len- és Jutaiipari RT.szegedi gyártelepének ismertetése és helyzete a magyar és világpiaci gyárakhoz viszonyítva. lo.p.

69/ Az összehasonlító adatokat lásd: Gazdasági,Pénzügyi és Tőzsdei Kompas 1939-1940. évre.III-IV.köt. Budapest.1939.,ill.: SZÁL. Szegedi Kender. Textilgyosz anyag. "1941.Magyar Textilgyárosok" c. dossie. A Len- Kender- Jutaiipari Szakosztály 1941.II.4-i levele a gyárhoz.

országos viszonylatban is jelentős szerepe van a termelésben.

A Szegedi Kenderfonógyár még az I. vh. alatt Bácskában, Vajsz-^{70/}kán, Bodjan község határában egy kenderkikészítő gyárat létesített. Trianon után ezt elvesztették, de birtoklásáról természetesen nem mondtak le. Ez az igény betetőzi azt a képet, amelyet a három gyár ismertetésénél igyekeztünk megrajzolni.

E szerint a fináncsőke szegedi érdekeltségének 3 reprezentáns képviselője, mutatja, hogy ez a fináncsőke összefonódik a külföldi monopóliumokkal, s egyben függőségi viszonyban is van ezzel, a termelés irányításában a gyáripari kizsákmányolásban, a kifejázett ipari tőkések mellett a feudális arisztokrácia maradványainak képviselői is résztvesznek, s végül Trianon után elvesztett gyáraik visszaszerzésére irányuló igényük alapján, ill. nyersanyag és piac-szerzési területek meghódítása érdekében ez a fináncsőke imperialista, agresszív, reviziós törekvéseket mutat. Ezen túlmenően - mint láttuk a husipar elemzésénél - közvetlen érdeke a német orientáció, hiszen ez jó piacot biztosít számára, ill. reviziós célkitűzéseit a német fasizmus segítségével akarja megvalósítani.

A város könnyűipari jellegét tükrözi a viszonylag fejlett építőipar, amely azonban a városban lakó 800 építőipari munkás számára nem tud megfelelő munkaalkalmakat biztosítani.^{71/}

Az építőiparral közvetlenül összefügg a cserép és téglagyártó ipar, amelyet Szegeden 5 gyár képvisel ^{+/}, s ezeknek évi termelése 25-30 millió darab cserép és tégl.^{72/} Jelentős továbbá még a bőrfeldol-

70/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1941. M.kör. iparügyi minisztérium" c. dossie. A gyár 1941. IV. 16-i levele az ip. miniszterhez.

71/ SZÁL. Mémosz. Szegedi Csoportja. Levelezés. 25/1940.

72/ Vármegyei Szociográfiák. Id.m. 115.p.

^{+/} Kertész Gépcserép és Téglagyár; Szegedi Keramit és Mütéglagyár RT.; Szegedi Téglagyár Társulat; Téglá és Cserépgyár Szőreg; özv. Vass Andrásné téglagyára.

gozó és cipőipar ++/, a fűrész-, fafeldolgozó- és butoripar + + +/, a nyomdaipar □/, a gyufaipar - ez utóbbit a Szikra Magyar Gyujtó-gyárak RT. szegedi gyártelepe képviseli, amely modern berendezésével évente 50.000 q nyersanyagot dolgoz fel, s 20.000 q kész terméket állít elő, ^{73/} s végül a dohányipar.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy Szegeden létezik egy egészen minimális vasipar, ez azonban az ipar alapvető jelle-
gén egyáltalán nem változtat. Ezt az iparágat két üzem képviseli,
egy lakatosárugyár, mely tűhelyek, építőipari lemezárak, butorzá-
rak előállításával foglalkozik és egy fémárugyár, amely butorheve-
dereket készít. A két gyár összesen mintegy 80-100 munkást foglal-
koztat. ^{74/}

Az eddigiekben azt bizonyítottuk, hogy Szeged ipara könnyűipa-
ri jellegű. A vizsgálatot elsősorban a gyáriparra terjesztettük ki.
Ezzel kapcsolatban levonhatjuk azt a következtetést is, hogy a gyár-
iparon belül a vezető iparágaknál - s ez elsősorban a textiliparra
vonatkozik, de helytálló a husipar, a téglagyártó-, a bőr- és fafel-
dolgozó ipar tekintetében is - meglehetősen koncentrációt láthatunk.
Néhány gyár adja a termelés jelentős százalékát, s ezen belül is
kiemelkedik egy egy tekintélyes vállalat - Ujszegedi Kender, Pick
szalámigyár, Kertész téglagyár, Orion Bőrgyár, Lippai fűrészüzem.

A szegedi 70 ipartelep 23.960 gépi lóerővel rendelkezik. ^{75/}
Termelési értéke 1938-ban 51,072.000 Pengő. ^{76/} Ez közepes fej-

++/ Orion Bőrgyár; Délmagyarországi Cipőgyár; Első Szegedi Cipő-
gyár; Pátria Cipőgyár; Zsurkó János cipőgyára.

+ + +/ Lippai Imre és Fiai Gőzfűrész RT.; Országos Fatermelő és Syl-
vânia Fekereskedelmi RT.; Szegedi Lemezgyár és Faipari RT.;
Ujszegedi Gőzfűrész és Ládagyár RT; Szegedi Butoripar és Ke-
reskedelmi RT.

□/ Árpád /Szitter/ Nyomda; Városi Nyomda; Bartos Nyomda; Ablaka
Nyomda; Traub B. és Társa Nyomda; Széchenyi Nyomda; Szózat
/Hézső/ Nyomda.

^{73/} Vármegyei Szociográfiák. Id.m. 115.p.

^{74/} U.o. 114.p.

^{75/} Berend I.-Ránki Gy.: Id.m. 241. p.

^{76/} U.o.

lettségi szintet és korszerűséget mutat, amelyet az alábbi táblázatok is illusztrálnak:

A/	Város	ip.telep sz.	gépi lőerő	term.érték 1.000. P.
	Budapest	1.569	551.402.	1,272.029.
	Debrecen	71	13.971.	34.883.
	Szeged	70	23.960.	51.072.
	Pécs	59	37.716.	45.859.
	Miskolc	30	3.145.	16.113.

77/

B/ Egy ipartelepre átlagosan jutó HP:

Pécs	639,2	HP.
Budapest	351,4	"
Szeged	342.2	"
Debrecen	196.7	"
Miskolc	104.8.	"

C/ Egy HP átlagos termelési értéke:

Miskolc	5.129,6	P
Debrecen	2.496,8	"
Budapest	2.306,8	"
Szeged	2.131,5	"
Pécs	1.215,9	"

A B és C táblázatból látható, hogy mind az egy ipartelepre jutó HP, mind pedig 1 HP termelési értékét tekintve Szeged ipara az ország és a hasonló jellegű vidéki városok ipari szintje tekintetében közepes helyet foglalt el.

A szegedi ipar másik jellegzetessége a kis- és kézműipar meglehetősen súlya, amelyeknek a városban komoly hagyományai voltak.

Az önálló iparosok és ipari vállalatok által fentartott üzemek száma 1941-ben: 2.859. Ebből természetes személyek tulajdonában 2.785, jogi személyek birtokában: 74 üzem van.^{78/} Közel 2.800-ra tehető tehát a kisüzemek száma, ahol 1940-ben 5.828 fő dolgozott^{79/}, azaz a szegedi munkásságnak megközelítőleg a fele, 48,37%-a. +/

A kisiparosság azonban ennél valamivel szélesebb réteget képviselt, mint erre az ipari üzemek számából következtetni lehet. A szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1939. évi jelentése arról számol be, hogy az év végén az iparosok száma - természetesen ide kell értenünk a nem termelő "iparosokat" is pl. fodrászok, stb. - 3.100 fő^{80/}, akik közül 1.905 nem foglalkoztat alkalmazottat.

A kis- és kézműiparon belül első helyet foglalja el a fentebb már említett paprikakészítő iparág, amellyel mint láttuk 1939-ben mintegy 700 kisiparos foglalkozott.^{81/}

Külön említést érdemel a híres szegedi papucs előállításával foglalkozó kézműipari ág, amelyet 35 papucsos mester képviselt.^{82/}

Jelentős továbbá az épület és műbutorasztalos ipar - 231 iparos -^{83/} cipész - 436 -^{84/}, a homokkitermelő ipar, amelyet tulajdonképpen 10 homokszállító hajótulajdonos birtokolt^{85/}, hentes és husipar - 200 -, s végül a ruházati ipar ahol 600 önálló férfi kisiparos dolgozik - 1.200 alkalmazottal.^{86/}

A szegedi gyáripár fentiekben vázolt keresztmetszete, jellege és szerkezeti sajátosságai jelentősen meghatározták és befolyásolták a

78/ Magyar Stat. Zsebkönyv. XI.évf.1942.Bp.1943.157.p.

79/ Magyar Stat. Zsebkönyv. XII.évf.1943.Bp.1944.141.p.

+/ Az 5.828 főben a termelő munkát végzőkön kívül az üzemi tisztviselők az ipari munkával közvetlenül nem foglalkozók egyéb alkalmazottak, stb. is szerepelnek. Ezért a kisiparban foglalkoztatott munkások számát becslés alapján vettük, s 5.400 fővel számoltunk./

80/ Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1939.évi jelentése. Szeged. Új Nemzedék. 1940.

81/ Délmagyarország. 1939. VI. 7. 3. p.

82-83-84/ Délmagyarország. 1943. V. 15. 3. p.

85/ SZÁL. Szegedi Főispáni Iratok /Továbbiakban: SZFI/ 1941. 795/1941.

86/ Vármegyei Szociográfiák. Id.m.: 113.p.

proletáriátus helyzetét, osztályöntudatát és magatartását. Az élelmi-szeripar jelentős súlyából, - ezen belül is a húsfeldolgozás, szalámi gyártás, gyümölcs, hüvelyesek csomagolása és konzerválása - ezeknek az iparágaknak idény-jellegéből következően igen magas volt a munkás-ság fluktuációja. Ez a jelenség nehezítette a munkásosztály szervezését, az osztályon belül - ezekben az iparágakban - a munkásmozgalom szempontjából igen fontos törzsgárda kialakítását. Ezt lehetett tapasztalni az építőiparban is, ahol a minimális munka-lehetőségek következtében szintén jelentős a munkásvándorlás. Az egyik évben beszervezett szalámi-gyári, konzerv-gyári, vagy építőipari munkások tekintélyes részére a következő évben már nem valószínű, hogy számítani lehetett. Ugyanakkor az ebből következő létbizonytalanság érzése, objektíve növelte a lehetőségét a tőkés befolyás nagyobb foku érvényesülésének.

Még egy igen fontos tényt kell ennél a kérdésnél figyelembe vennünk, amely a kisipari proletáriátusra vonatkozik. A kis- és kézműiparban a kizsákmányolás burkoltabb formában jelentkezik, bizonyos "családias", "patriarchális" jelleget kap - sok esetben a mester együtt dolgozik, étkezik a munkásokkal -, ami objektíve negatívan éreztetheti hatását a kisipari proletáriátus osztályharcában. Ezen túlmenően, az itt dolgozók egy bizonyos százaléka saját munkaeszközökkel is rendelkezik - hentesek, cipészek, építőmunkások - s ebben a tekintetben különbözik a gyáripari proletáriátustól.

A proletáriátus ezen rétegén belül sokaknak törekvése az önállósítás. Keresetét - a létfenntartásán túlmenően - arra igyekszik felhasználni, hogy maga is műhelyt nyisson. /Más kérdés az, hogy az adott viszonyok között egyre kisebb az önállósulás lehetősége, sőt mind több azoknak a kisiparosoknak a száma, akik csődbe jutnak, a munkásosztályba deklasszálódnak./ A kisipari munkásnak ezen társadalmi és osztályhelyzetéből következően gondolkodásmódjában, kis-

polgári, burzsoá ideológiai jellemvonásokat ismerhetünk fel, amely osztályharcát a reformista irányba terelheti, ill. objektíve növeli a burzsoá befolyás lehetőségét.

Ez a réteg.- jelentős százalékból következően - közvetlenül, vagy közvetve hatással van Szeged gyáripari proletáriátusára is. Mindezek a jelenségek a munkásmozgalom vezetői - a kommunisták, baloldali szociáldemokraták - számára objektíve nehezítették a szervező, irányító ideológiai munkát. A munkásegységfront, az antifasiszta népfront megteremtése érdekében folytatott tevékenység során erre nagy figyelmet kellett fordítani, s a szegedi munkásság vezetőinek az ezen a talajon létrejött "keresztény, nemzeti" álmunkás szervezetek ellen is harcolniuk kellett.

A gyáripari proletáriátus iparági megosztottsága, koncentrálttsága, szakmai képzettsége.

Szegeden a gyáripari és kisipari munkások száma 1939-ben 11.163 fő. Ebből a gyáriparban dolgozik 5.763, ^{87/}- tehát 51.63% - a kisiparban - mint láttuk 5.400, - 48.37% - munkás.

A gyáripari proletáriátus iparágankénti megoszlását a mellékelt kimutatás szemlélteti. /Lásd 25/a. oldalt./

Az adatok világosan tükrözik, hogy a gyáripari proletáriátusnak megközelítőleg a fele a textiliparban dolgozik, ill. mint ez az ipar szerkezeti arányaiból következik az 5 vezető iparágban - textil-, malom-, hus-, fűrész-, cipő- bőripar - a gyári munkásság 75.64%-a van foglalkoztatva. Ez egyben a szegedi gyáripari proletáriátus koncentrálttsági fokát is mutatja..

87/ Magyar Statisztikai Zsebkönyv. IX. évf. 1940. Bp. 1940.
126-127.p.

Ipárág	A munkásság létszáma abszolút számokban	Az összlétszám százalékában	Jegyzet
Textilipar	2.650	45,98	88
Malom és husipar	740	12,84	89
Fűrészipar	500	8,67	90
Cipő- bőripar	470	8,15	91
Cserép és téglagyártóipar	400	6,95	92
Dohányipar	270	4,68	93
Gyufaipar	110	1,91	94
Kefegyártóipar	100	1,74	95
Nyomdaipar	100	1,74	becslés
Gázgyári munkás	60	1,05	96
Egyéb: tollfeldolgozó, tész- tagyártó, ecetgyártó, a vá- ros kommunális üzemei, stb.	363	6,29	
Összesen:	5.763	100,--	

- 88/ SZÁL.Ujszegedi Kender.Igazgatósági iratok. "Statistikai adatok 1939" c. dossie. A gyár 1938 XII. 3-i levele. SZÁL.Szegedi Kender. Textilgyosz anyag. "1941.Magyar Textilgyárosok" c. dossie. 1941.I.2-i kimutatás a magyar és külföldi alkalmazottakról. SZÁL. Jutafonó iratai. "M.kir.Központi Stat.Hivatal. 1935-1942" c. dossie. 1939.IX.8-i kérdőív.
- 89/ SZÁL.Pick szalámigyár iratai.Munkásnévsor 1939-1940.SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1941. 479/1941.PI.A. BM.VII.Res.-1939-7-1840.
- 90/ SZÁL.SZFI.1941.227/1941.
- 91/ PI.A. Bőrsz. 73/8. 1940. VIII.21. keltezésű "Megjegyzés". SZÁL. Orion bőrgyár anyaga. Munkabérlajstrom. 1938.SZÁL.SZFI. 1941. 574/1941.
- 92/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 101/1943.
- 93/ U.o. 682/1941.
- 94/ SZÁL.Szegedi Gyufagyár iratai. Bérlajstromok. 1938.IV.16.sz.
- 95/ SZÁL. Kendergy. Kefegyár iratai. Munkabérlajstromok 1942.IX.17.-1943.VI.23.-ig.
- 96/ SZÁL. Szegedi Gáz- és Villanyművek anyaga. "Magyar Gázgyárosok Országos Szövetsége 1941.I.1 - 1942.VII.31." c. dossie. 1941. III. 20. keltezésű VII.sz. kimutatás.

A koncentráció még szembetűnőbb, ha a következő táblázatot vizsgáljuk:

Munkáslétszám szerinti kategóriák	a munkásság létszáma abszolút számokban.	az összmunkásság százalékában.
50 munkást foglalkoztató	703	12,3
50-100 "-	230	3,9
100-300 "-	1.680	29,1
300-500 "-	850	14,8
500-1.000. "-	900	15,6
1.000-en felül "-	1.400	24,3
Összesen:	5.763	100,--

Látható tehát, hogy a 300 munkásnál többet foglalkoztató gyárakban dolgozók a proletariátus 54,7%-a. Ez a 3.150 fő 4 gyár munkásságából adódik: az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT-ben /350/, a Szegedi Kendergyárban /900/, az Ujszegedi Kendergyárban /1.400/, a Pick Szalámigyárban /500/, vagyis az üzemek 5,8 %-ában a gyáripari proletariátusnak több mint fele dolgozik.

Ha az 500 munkásnál többet foglalkoztató gyárakat vesszük alapul, akkor 39,9%-ot kapunk. A gyáripari proletariátus ilyen viszonylag magas koncentrálttsági foka objektíve kedvező lehetőséget teremtett a munkások között végzett szervező és agitációs munka számára.

A munkásosztály társadalmi tudatát politikai beállítottságát elsősorban osztályhelyzete, kiszákmányoltsági foka, s ebből fakadó osztályérdekei határozzák meg, de emellett hatást gyakorol rá sok más tényező, - elsősorban szubjektív elemek - így a forradalmi szocialista mozgalom. Ilyen tényezőnek lehet tekinteni a proletariátus szakmai képzettségi fokát, összetételét is. Ez a tényező azonban

csak meghatározott viszonyok, feltételek mellett játszhat pozitív, vagy negatív szerepet, attól függően, hogy az egyéb, más objektív és szubjektív elemek milyen hatással vannak a munkásosztályra. "Azokon az objektív történelmi - társadalmi viszonyokon belül, amelyek egy adott országban befolyásolják a munkásság helyzetét, életviszonyait, egész fejlődését, a munkásság származási-, társadalmi összetétele és szakmai rétegződése csupán egy-egy tényező a sok közül."^{97/}

Ennél a kérdésnél számításba kell venni azt is, hogy "... a proletáriátus fő társadalmi forrásává egyre inkább a parasztság különböző dolgozó rétegei váltak".^{98/} Ez az országos jelenség Szegeden is megfigyelhető, különösen azokban a gyárakban, ahol a termelés idényjellegű. A Pick szalámigyárban a munkások jelentős százaléka napszámos és földműves.^{99/} Ennek a tendenciának érvényesülését segítette elő a háborúra készülés következtében - majd a háboru első éveiben - fellendült ipari termelés, amely növelte a munkaerő-szükségletet, s az új ipartelepek létesítésével megnőtt munkáskereslet.

Az 1942 március elején beindított Szegedi Lemezgyár és Faipari RT. A kb. 200 fő férfi és női munkást Szeged környéki földművesekből és napszámosokból toborozta és tanította be.^{100/} Feltehető ennek alapján, hogy a szintén új létesítésű Ujszegedi Gőzfűrész és Ládagyár RT-ben, valamint a háboru alatt létrehozott konzervgyárakban is, a szegedi lakosokon kívül a környék munkanélküli napszámosai és földművesei adták a munkások jelentős részét. A munkásságnak napszámosokból, parasztokból történt feltöltődését segítette elő az is, hogy az egyre fokozódó behívások következtében nőtt a munkaerőszükséglet.

97/ Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867-1949. Kossuth. Bp. 1961. 185. p.

98/ U.o. 141. p.

99/ SZÁL. Pick Szalámigyár iratai. Munkásnévsor 1938-1939; 1939-1940.

100/ SZÁL. Szegedi Lemezgyár iratai. "Közellátási miniszter 1942. VIII. 22- XII. 21" c. dossié 1942. IX. 29.-i beadvány.

Ezek az új elemek gondolkodásmódjukban még távol álltak a gyáripari munkás, proletáriátus tudatától, s többségüknek semmi munkásmozgalmi tapasztalata nem volt. "Az ellenforradalom idején alkalmazott munkáscsoportokra a forradalmi munkásmozgalom nem tudott elég mély és tartós hatást gyakorolni a háboru előttihez viszonyítva kevésbé volt képes őket átformálni, az ipari munkásság tudatos erőihez vonni. Különösen jellemző ez a 30-as évek második felére, s a II. vh. első éveire, amikor a falusi dolgozók lo ezrei áramlottak az iparba". /Kiemelés - F.I./ ^{101/} Ez azt eredményezte, hogy a munkásság ezen rétegei nem mentek át a forradalmi munkásmozgalom komoly iskoláján, a nagy összezsapásokon. Természetes tehát, hogy a kommunisták nevelő, szervező, irányító tevékenysége - ezeket a tényezőket, s e mellett az illegalitás, a fokozódó terror viszonyait figyelembevéve - egyre nehezebbé vált.

A gyáripari fejlődés következménye, hogy nagymértékben nő a tanulatlan, betanított munkások aránya, amely réteg "...az ipari proletáriátus legjellegzetesebb és számszerűen is legnagyobb rétegévé..." válik. ^{102/} Ez a réteg, bár forradalmi beállítottságu, de egy részük átmenetileg a fasiszta demagógia áldozatává lesz és a különböző álmunkás szervezeteket is támogatja.

A szakképzett munkások aránya országos viszonylatban 1938-ban 30.3%-ra tehető. A többi - 69.7% - betanított- és tanulatlan munkás. ^{103/} Ezen belül a textilipari munkásoknál szakmunkás 10.6 %, betanított- és tanulatlan munkás 89.4%. ^{104/}

Szegedi viszonylatban is megfigyelhetjük ezt a jelenséget. Az következő táblázatból láthatjuk, hogy a szakképzetlen munkások szá-

^{101/} Lackó M.: Id.: Id.m. 187.p.

^{102/} U.o. 191.p.

^{103/} Berend I.- Ránki Gy.: Id.m. 254.p.

^{104/} U.o.

[^{105/} SZÁL. Jutafonó iratai "M.Kir.Központi Stat. Hivatal 1935-1942" c. dossie. Kérdőív az 1938 évi gyáripari termelésről. 3.p.]

ma a 3 textilgyárban igen magas, ami bizonyos értelemben már következik a nőmunkások túlsúlyából.

A gyár neve	Szakmunkások %-ban.	Betanított munkások, napszámások %-ban.	Év	Jegyzet
Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT.	8,2	91,8	1938	105/
Szegedi Kendergyár RT.	7,4	92,6	1942	106/
Magyar Kender- Len és Jutaipar RT. Ujszegedi telepe.	8,6	91,4	1938	107/

A táblázatból világosan kitűnik, hogy Szegeden a szakmunkások %-os aránya - a textilipar viszonylatában - még az országos átlagnál is rosszabb. Ez a tény azért is jelentős, mert a 3 textilgyár a szegedi gyáripari proletáriátus 45.98%-át foglalkoztatta.

A szakmai képzettség mellett figyelemmel kell lenni a munkás-ság nemek szerinti megoszlására, a férfi és női munkások arányára is. Bár a tárgyalt időszakban a női munkások ugyyszólván teljesen a gyárhoz kötődnek, ennek ellenére társadalmi tudatuk és politikai arculatuk minőségében általában elmaradtak a férfi munkásoktól.

Szegeden 1938-ban a női munkások aránya 47% volt, ami jóval fölötte van más városok női munkáslétszámának. Budapesten - ahol az ország ipari proletáriátusának nagyobbik fele koncentrálódott - ez az arány 35.5%, Pestkörnyékén 37,6%, Sopronban 37,9%, Győrött

-
- 105/ SZÁL. Jutafonó iratai "M. Kir. Központi Stat. Hivatal 1935-1942" c. dossie. Kérdőív az 1938 évi gyáripari termelésről. 3.p.
106/ SZÁL. Szegedi Kender iratai "1943. Stat. Hivatal" c. dossie. kérdőív az 1942 évi gyáripari termelésről. 3.p.
107/ SZÁL. Ujszegedi Kender Igazgatósági iratok. "Stat. adatok 1939" c. dossie. A gyár 1938 XII.3.-i levele a budapesti központhoz.

41,1%. Ez az arány csak Békésmegyében nagyobb, ahol 50.5%-ot ért el.^{108/}

Egyes gyárak viszonylatában az arány azonban jóval magasabb ennél. Szegeden. A textiliparban, amely mint láttuk a proletáriátus 45,98%-át foglalta magában a női és férfi munkások aránya a következőképpen alakult 1938-ban:

Gyár neve	női munkások %-ban	férfi munkások %-ban.	Jegyzet
Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár Rt.	80,5	19,5	109/
Magyar Kender-Len és Jutai- ipar Rt. Ujszegedi telepe	64,3	35,7	110/
Szegedi Kenderfonógyár	63,- ^{+/}	37,- ^{+/}	111/

Szeged földbirtokviszonyai, a parasztság rétegződése

Az olasz, majd a német fasizmus kiépülése után, nemcsak hazánkban, hanem Európaszerte a nemzetközi munkásmozgalom fő feladata a fasiszta elleni harc lett. Miután a fasiszta diktatura a proletáriátuson kívül a parasztságot, a kispolgárságot, a középrétegeket is sújtotta, ezek objektíve érdekelték voltak az ellene folytatott harcban. A fasizmus kialakulása új ellentéteket szült, amelyek az osztályerők átcsoportosítását vonták maguk után. "A kapitalista társadalom Magyarországon már korábban meglévő alapvető ellentéte /a proletáriátus és a burzsoázia közötti/ háttérbe szorult és ideiglenesen a közvetlen megoldásra váró fő ellen-

- 108/ Stud. 1941. aug. 1. idézi: Berend I. - Ránki Gy.: Id.m. 252.p.
109/ SZÁL. Jutafonó iratai. "M. Kir. Központi Stat. Hivatal 1935-1942" c. dossie. Kérdőív az 1938-as évi gyáripari termelésről. 3. p.
110/ SZÁL. Ujszegedi Kender Igazgatósági iratok "Stat. adatok 1939" c. dossie. A gyár 1938. XII. 3-i levele a budapesti központhoz.
111/ SZÁL. Szegedi Kender. "1943. Stat. Hivatal" c. dossie. Kérdőív az 1942. évi gyáripari termelésről. 3. p.
+/ 1942. évi adat.

tétté a fasiszta burzsoá- földesuri rendszer és a dolgozó néptömegek közötti kibékíthetetlen ellentét vált." 112/

Ezen változások következtében kiszélesedtek a proletáriátus szövetségi politikájának feltételei. A munkásosztály fő szövetségésénél, a parasztságnál az egyre jobban fokozódó háborus terhek szintén nem maradtak hatástalanul. Az 1943-ban bevezetett Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer nemcsak a szegényparasztságot sújtotta, hanem a középparasztságot is, sőt a kulákságot is. Ilyen viszonyok között a proletáriátus parasztsággal kapcsolatos szövetségi politikájának lehetősége is - a fasizmus elleni harc időszakában - objektíve kiszélesedett.

[A parasztság jelentős része kistulajdonos, aminek következtében társadalmi tudata, gondolkodásmódja elmarad fejlődésében, egyrészt a gyáripari proletáriátustól, de az agrárproletáriátustól is. Kistulajdonosi helyzete ezt a réteget ingadozóvá, megegyezésre hajlamossá teszi. Bár esetenként résztvesz forradalmi megmozdulásokban, azonban gazdasági és osztályhelyzetéből fakadóan nem halad következetesen a forradalmi uton. Míztán a parasztság a kapitalista termelési viszonyok, gazdasági törvények következtében állandóan differenciálódik, rétegekre bomlik, ezeknek a csoportoknak más és más a gazdasági és osztályérdeke.]

A szegedi mezőgazdaság és a parasztság a II. vh-t megelőző években és a háboru alatt igen érdekes képet mutatott. A hatalmas kiterjedésű törvényhatósághoz 141.388 kat. hold művelés alá vont terület tartozott,^{113/} amelynek legtávolabbi részei a város centrumától 40-45 km. távolságra estek. A megművelt területből - 1941-es adatok alapján - belterületre 1.684 hold, külterületre pedig 140.103 kat. hold jutott.^{114/}

112/ Korom M.: Id.M. 21.p.

113/ Magyar Stat.Közlémények. Magyarország földbirtok viszonyai 1935. évben. Bp. Stephanaeum RT. 1936. 13.+/ p.

114/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

Közigazgatásilag - a belterületet leszámítva - 3 központ alakult ki: a Szeged-Alsőközponti, Szeged-Felsőközponti és a Csengelei, amelyek kisebb egységekre, kapitányságokra - számszerint 16 - voltak felosztva. Ez a terület nagyfokú tanyás jelleget mutat, s csak néhány sűrűbb települést találhatunk, mint Alsó-, Felső-Központ, Szentmihálytelek, Röske. A többi lakott helyek egymástól távol esnek, szétszóródtak, jellegzetesen alföldi települési viszonyokat tükröznek.

A hasznosított mezőgazdasági terület az alábbi művelési ágak szerint oszlott meg, katasztrális holdakban:^{115/}

szántó	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	nádas	föld adó alá nem eső
81.889	1.711	15.684	9.729	10.779	8.290	777	12.529

A művelési ágak megalakulása jellemzően mutatja az elmaradott, külterjes művelést űző, gazdaságilag nem eléggé tőkeerős mezőgazdasági jelleget. A szántóföld az összes terület 57.9%-át adja, ezzel szemben az intenzív művelést, nagyobb szakértelmet és befektetést igénylő szőlő és kert csak 8.1%-ot tesz ki. Viszonylag magas - a szőlővel és a kerttel összevetve - a nem eléggé hasznosítható legelő aránya is: 7.6% - a rétet nem számítjuk ide, mert ez az állattenyésztés szempontjából előnyben van a legelővel szemben, a szálaskormány termelése tekintetében.

Az elmondottak mellett azt is figyelembe kell vennünk, hogy a föld minősége és termőképessége nem kedvezett a szántóföldi művelésnek. A szántóföldek nagyobbik fele homokos talaj, s csak egy kis

^{115/} Magyar Statisztikai Közlemények. Magyarország földbirtok viszonyai 1935. évben. Bp. Stethanaeum RT. 1936. p.
/Az adatokat az 1935-ös földbirtok statisztika alapján vettük, mert ez tartalmazza a 0-50 holdig terjedő birtokok megoszlását, másrészt lehetővé teszi ennek használatát az is, hogy az 1941-ben felvett földbirtok statisztika nem mutat lényeges eltérést az 1935-ös állapotoktól./

töredéke- az un. városkörüli feketeföldek, területük 14.603 hold^{116/} amelyik megfelelő művelés esetén jó termést biztosít. Ezek a földek azonban a szegényparaszság számára elérhetetlenek voltak, részben azért, mert nem adták el, hiszen a jó föld igen kevés volt, részben pedig a kisparaszság gazdasági helyzetéből következően ezen földek árát nem tudta megfizetni. Gazdaságából nem futotta annyira, hogy a holdankénti 3-4.000 Pengő árát megfizethette volna.^{117/} A szegény- és kisparaszságnak meg kellett elégednie az igen alacsony terméshezamu - buza holdanként: 5 q, rozs: 4 q, őszi- tavaszi árpa: 6 q, szemes tengeri: 10 q, burgonya: 40 q. - silány minőségű földekkel.^{118/}

A Szeged-környéki földek fő terményei a buza, rozs, árpa, tengeri és burgonya voltak. Ezek mellett jelentős még a gyümölcs és szőlő, valamint a paprika termelés. A szőlők és gyümölcsösök kisparcellás, törpe gazdaságra oszlottak, amelyeknek tulajdonosai egyrészt őstermelőként, főfoglalkozási ágként, másrészt mint "kétlakiak" üzték a gyümölcs és szőlőtermelést.

A szőlő és gyümölcs-termelők létszámáról hozzávetőleges adatot nyújt a Gyümölcstermelők Országos Egyesületének Szegedi szervezete tagjainak száma. A szervezet, - kimutatásai szerint - 1943-ban négyezer főt tömörít magába.^{119/} Figyelembe véve azt a körülményt, hogy 1935-1941-ig a szőlők tekintetében több mint 1.000 holdas növekedés van - 1941-ben: 9.845,95 hold^{120/} - így egy-egy gazdaságra átlagosan 2,5 hold jut. Természetesen ennél voltak kisebb és jóval nagyobb birtokok is. Ez az átlag azonban ahhoz támaszpontot ad, hogy megállapíthassuk, ezt az átlagos nagyságu szőlőt a tulajdonos egye-

116/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

117/ Vármegyei Szociográfiák.Id.M. Szeged rész. 6.p.

118/ SZÁL. SZFI.Közellátási iratok. 1941. 418/1941.

119/ Ü.o. 426/1943.

120/ Magyar Statisztikai Évkönyv. Új Folyam. XLIX. 1941. Bp. Athenaeum.1943. 85.p.

dül nem, vagy csak igen nehezen tudta megművelni. Különösen pedig az egyes fő munkák idején - nyitás, metszés, permetezés, stb. - feltétlenül idegen munkaerők igénybevételehez kellett folyamodnia.

Ez a magyarázata annak, hogy a szegedi szőlőkben kialakult az éves szegődményes -, felesbérleti-, szerződéses munkások alkalmazásának rendszere. Az egyes szőlőgazdaságokban - a terület nagyságától függően átlagosan 1-2-3 családot - ennél többet csak néhány esetben lehetett találni - szerződtettek. ^{121/} Ezek a szőlőmunkások egyáltalán nem, vagy csak elvétve rendelkeztek néhány alapvető szerszámmal, s így a mezőgazdasági proletáriátus, ill. félproletárok tömegeihez tartoztak.

Szeged másik híres, munkaigényes agrárkulturája a paprika, amely termesztésének igen komoly, több évtizedes hagyományai vannak. A paprika termelést a háború évei alatt engedélyhez kötötték, s így pl. 1940-ben a gazdák 15.000 hold beültetésére kaptak engedélyt. ^{122/} A paprikaföldeken - hasonlóan a szőlő és gyümölcsösökhöz - a főmunkák idején - palántálás, kapálás, szedés, stb. - feltétlenül alkalmazni kellett idegen munkaerőt a gazdaságok jelentős részénél. Az itt dolgozó, napszámosok, szerződéses munkások szintén a mezőgazdasági proletár, félproletár elemek tömegét növelték.

A földbirtokok nagysága, megoszlási viszonyainak vizsgálata alapján kimutathatjuk, a parasztság és ezen túlmenően a földbirtokoknak a rétegződését. ^{123./}

121/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 520/1943.-554/1943-ig, ill. 637/1944- 654/1944-ig.

122/ Délmagyarország. 1940. IX. 11. 6.p.

123/ Magyar Stat. Közlemény. Magyarországi Földbirtokviszonyai. 1935. évben. Bp. Stephanaeum Nyomda RT. 1936. 162.-163.p.
/A forrás megjegyzi, hogy a birtok nagysága a birtokos egyén

Ezt az alábbi statisztika mutatja:

A földbirtok nagysága	száma	területe kat.hold	átlagos bir- toknagyság
1 kat.holdnál kisebb:			
a/ szántó nélküli	5.018	1.080	0.2
b/ szántóföldes	2.274	1.128	0.5 +/
1-5 kat. holdas	4.642	11.395	2,5 +/
5-50 - " -	4.032	53.268	13.2
50-100 - " -	98	6.424	65.5
100-500 - " -	27	3.950	146.2
500-1000 - " -	---	---	---
1000-3000 - " -	---	---	---
3000 kat.holdnál nagyobb	1	64.143.	64.143
Összesen:	16.092	141.388	

A táblázatból világosan megállapítható a birtokterületek és birtokosok számának rendkívül aránytalan megoszlása. Az 1.kat. holdaknál kisebb birtokkal rendelkezők 320 - 800 □-öles tenyérnyi parcellán tengették életüket. Természetesen ebből egy általában 2-3 gyermekes - tehát öt, hattagu család - nem tudott megélni, s kénytelen volt részesbérletet, részes munkákat, napszámot vállalni, hogy családjának a létminimumot biztosítsa. Ez a lényegileg félproletár réteg a birtokosok 45.3%-át jelenti, s az összterület 1.1%-ával rendelkezik.

A félproletárok rétegéhez számíthatjuk az 1-5 kat. holddal rendelkezőket is. Ez a 0-5 kat. hold földterülettel rendelkező

országban lévő birtokát összesítve mutatja. Ennek alapján egy birtokosnál több birtok lehetséges. Ezeknek a száma országos viszonylatban is minimális, Szegeden pedig egyáltalán nem számottevő. Ebből következően a birtokok számát lényegében azonosíthatjuk a birtokosok számával.
+/ Felkérve.

11.934 főnyi réteg - nem számítva a családtagokat - az összes földbirtokosok 74.15%-át adták, s Szeged összes földterületének csak 9.62%-át birtokolta.

Ez az arány még az országos viszonyoknál is rosszabb valamivel. Magyarországon az 1,2 millió 0-5 kat. holdig terjedő földdel rendelkezők - az összes birtokosok 72,49%-a - tulajdonában az ország földterületének 10,16%-a volt.^{124/}

A 100 kat. holdon felül 28 közép- és nagybirtokos - akik az összes birtokosoknak csak 0.17%-át adták - rendelkezett a földbirtokok 48.16%-ával. A birtokoknak ez az egészségtelen megoszlása Szegeden is tükrözte a félféudális maradványok meglétét. Ez a helyzet gátolta a termelő erők fejlődését nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban is, hiszen az agrárproletár és félproletárok nagy tömegei nem jelentettek megfelelő felvásárló erőt az iparcikkek számára.

Magaután vonta ez a helyzet továbbá azt is, hogy a paraszti lakosság 74,15%-a - tehát majdnem kétharmada - ugyyszólván a létminimum határán tengődött, nyomorgott és éhezett. Ezeknek a tömegeknek a kiszolgáltatottsága azt is eredményezte, hogy a kulák és nagybirtokos gazdaságok kiméletlenül kizsákmányolták a parasztság nagy tömegeit. Mindezek azt mutatják, hogy a "3 millió koldus országa" megdőbbentő viszonyait Szegeden szintén tapasztalhatjuk a háborút megelőző években.

Az agrárproletárok rétegét a szegedi tanyavilágban 4.709 napszámos és 3.010 házicseléd képviselte.^{125/} Ezeknek a helyzete hasonló, sőt rosszabb volt, mint a félproletár tömegeké. Számuk mintegy 500-zal több az 1 kat. holdnál kisebb földterülettel ren-

124/ Korom M.: Id.m. 9.p.

125/ Közgazdaságtudomány Bp. 1938.I.évf. 1. sz. 84.p.

delkezőknél.

A statisztikai adatok azt is mutatják, hogy Szegeden a kis-
közép- és kulákgazdaságok száma meglehetősen kevés, s a parasztságnak egy viszonylag vékony rétegét alkották. Az 5-100 kat. holdig terjedő birtokok - amelyekhez már a kulákgazdaságokat is számítanunk kell - a birtokosok 25,6%-át adják, s a földbirtok 37,6%-ával rendelkeznek. A parasztságnak ezt a negyed részét természetesen 3 rétegre kell bontanunk. Kifejezetten kulákbirtokoknak tekinthetjük az 50-100 holdig terjedő gazdaságokat, a birtokosoknak 0,6%-át, s így a kis- és középparasztság a birtokosok 25%-át teszi ki.

Az eddigiekből mostmár megállapíthatjuk a szegedi ipar és agrárproletár, félproletár elemek teljes számát. Ezek szerint a háború kitörése előtt, ill. az első évben gyáripari munkás: 5.763 fő, kisipari munkás: 5.400 fő, /11.163/, agrárproletár: 7.719, félproletár: 11.934 fő /19.653/. Az ipari és agrárproletárok, félproletárok együttes száma 30.816 fő, azaz a lakosság 22.5%-a.

Szeged mezőgazdaságának földbirtok és osztályviszonyai elemzésénél még egy igen érdekes és fontos rétegre kell figyelemmel lennünk, nevezetesen a bérlők csoportjára. A félfeudális maradványok így egyebek között abban is jelentkeztek, hogy az összes földterületen 46.7%-a a város tulajdonában volt. Szeged törvényhatósága 1939-ben a tulajdonát képező földekből 48.433 kat. holdat kisbérletek formájában adott ki,^{126/} átlagosan 10-25 évre, s a szerződések általában a lejárat után meghosszabbították.^{127/} 1939-ben 10.798 bérletet tartanak számon, amelyen 15.941 bérlő gazdálkodik.^{128/} 1941-ben a bérletek száma valamelyest csökkent: 10.691-re.^{129/}

126/ SZÁL. Szeged Város Örv.Hat.Bizottsága 1939.III.29-i ülésének jkv-e 65. pont.

127/ Vármegyei Szociográfiák. Id.m.: Szeged rész. 29.p.

128/ Lásd. 126-os jegyzetet.

129/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

A bérletek nagyságának megoszlásáról egy töredékes kimutatás alapján az alábbi hozzávetőleges képet kapjuk:^{130/}

Földbirtok kat. holdban:	Bérletek száma:
1-5	6.958
5-10	3.620
10-20	431
20-30	49
30-50	33

A táblázatból látható, hogy a bérlők nagy tömegei törpe- és kisbérlők voltak. A bérbe adott földek jelentős része terméketlen, sívó homok volt, aminek következtében a kisbérlők anyagi helyzete rendkívül rossz. Ezt a tényt a polgári szociológusok is kénytelenek voltak megállapítani. "Elgondolkodtató, - írja az egyik polgári szociológus - hogyan fest a szegedi társadalomnak ez a kisbérlő rétege... A földet nyuzza, uzsorázza, mindent ki akar sajtolni belőle. Viszont sokszor már az anyagiak hiánya miatt is tartózkodik a befektetésektől... Egy részük ma is tele van a bérletből származó adóssággal... a haszonbérlők életsorsa így jutott el a létminimum alá."^{131/} /Kiemelés : F.I./

Ez a meglehetősen széles réteg, amely életfeltételeit tekintve éppenhogycsak vegetált, közvetlen függőségi viszonyban volt a várossal. A bérlet, amely létfenntartásukat jelentette attól is függött - azon túlmenően, hogy milyen pontosan teljesítették szerződéses kötelezettségeiket - milyen politikai magatartást tanusi-

^{130/} SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

^{131/} Vármegyei Szociográfiák. Id.m.: 28-29. p.

tottak. A város urainak politikai irányvonalától eltérőek, az esetleges "renátenskedők" nem kaptak bérletet, vagy nem hosszabbították meg szerződésüket, s ekkor vállukra akaszthatták a koldus tarisznyát. Politikai magatartásukban ennek következtében nagyfokú ingadozást mutattak. Függőségi viszonyukból következően bizonyos mértékben lojálisak voltak, ugyanakkor, miután megélhetőségi lehetőségük rendkívül szánalmas volt, - s a háború következtében anyagi helyzetük egyre súlyosbodott - ez a folyamat az agrár-proletáriátus, s a városi munkásság felé taszította őket. Gazdasági és osztályhelyzetükből következően fennállott a lehetősége annak, hogy a proletáriátus kapcsolatot teremtsen a kisbérlőknek ezzel a réteggel.

A szegedi ipar helyzete a II. világháború első szakaszában.

A magyarországi finánciókésék 1938-tól kezdődően intenzív ütemben fogtak hozzá a hadigazdaság kiépítéséhez. A "győri program" megvalósítása során egyrészt új, kifejezetten hadianyagot gyártó üzemeket hoznak létre, másrészt korábban közszükségleti cikket termelő vállalatok, vagy ezeknek egyes üzemrészei profiljuknak megfelelően átállnak katonai cikkek előállítására. Az állam jelentős hadi megrendeléseket ad az egyes vállalatoknak. Ezeknek a cikkeknek megfelelő minőségben és pontos határidőre történő legyártása szükségessé tette az állami ellenőrzés növekedését. "Ezért közvetve, vagy közvetlenül beavatkozott /az állam: FI./ a termelés valamennyi kérdésébe; a nyersanyag - és energia - ellátás, árszabályozás, egyes iparágak nagyarányú fejlesztése, új vállalatok alapítása, munkaerőellátás, munkabér szabályozás, hitelélet, stb. területén." 132/

1938 októberében megjelenik a 6.830/1938.M.E. sz. rendelet az egyes ipari üzem- és nyersanyag-, fél- és készgyártmány készletek bejelentéséről.^{133/} A bejelentési kötelezettség kiterjed a vas, fém, vegyi, bőr, gumi, fa, papír cikkekre, a textilárukra is. A rendelet ugyanakkor megtiltja ezen cikkeknek külföldre történő szállítását is. Az ország külpolitikai viszonyaira való hivatkozással korlátozzák az exportot, s a Textilgyosz körlevélben figyelmezteti tagjait, hogy Csehszlovákiába, vagy ezen keresztül ne indítsanak el árut.^{134/}

Az ország militarizálása érdekében megalkotják a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikket. Ez intézkedéseket tartalmaz a haditermeléssel kapcsolatban, ugyanakkor lehetőséget teremt, hogy a dolgozókat megfosszák eddigi minimális jogaiktól.^{135/}

Az állami megrendelésekből mindenekelőtt a nehézipar részesedett, emellett azonban jelentős rendelkezéseket kapott a textil- és bőripar is. Ennek következtében az egyes iparágak foglalkoztatottsága nőtt, amely a textilipar tekintetében azt jelentette, hogy 1939.III. negyedében a termelés 20%-kal meghaladta az év első negyedévi szintjét, s 35%-kal az előző év hasonló időszakának termelési szintjét.^{136/}

A termelés fokozódásával természetesen nő a nyersanyagszükséglet, új gyári beruházásokat eszközölnek, ^{növekszik} ~~növelik~~ a gépek beállítása. Az állami megrendeléseken tulmenően nőtt a polgári fogyasztás is. A falusi lakosság vásárlóereje - az 1938-as évi igen jó termés következtében - emelkedett. A hadikonjunktura következtében a munkanélküliség nagymértékű csökkenése alapján a városi

133/ Budapesti Közlöny. 1938.X.2. 220.sz. 2. 5.p.

134/ SZÁL.Ujszegedi Kender.Igazgatósági iratok. "1938 őszi mozgósítás" c. dossie, a Textilgyosz 1938.X.4-i körlevele.

135/ 1939.évi Országos Törvénytár. 2.sz. Bp. 1939.III.11. 149., 221., 151.§-ok.

136/ M.G.I.42.sz. helyzetjelentése 99. és 44.sz. helyzetjelentése 103. Idézi Berend I. - Ránki Gy.: Id.m. 305.p.

lakosság vásárló ereje is növekedett.

Az ipari termelés szintjének emelkedését segítették elő a területi visszacsatolások is. A felvidéki piac megszerzése nagymértékben növelte a forgalmat.^{137/} Természetesen ezek a jelenségek a dolgozók között sem maradtak hatástalanul. A területgyarapítások - a visszacsatolások és bevonulások szinpadias megrendezése - a konjunktura következtében csökkenő munkanélküliség, a mezőgazdaság jó termése, a demagóg politika fokozódása, elősegítette az uralkodó osztály háborus tömegbázisának a kiszélesítését, különösen a kispolgárság, a középrétegek sorában, sőt a munkásosztály kevésbé öntudatos elemei között is.

A termelés emelkedése, az egyes iparágak tekintetében - 1938-1939-ben - Szegeden is tapasztalható. "Mindenütt és így nálunk is az ipar foglalkoztatottsága elérte a legerősebb konjunkturális évek értékét, de természetesen elsősorban a hadiiparok számára biztosított rendkívül nagy munkalehetőségeket" - olvashatjuk az 1939. évi szegedi iparkamarai jelentésben.^{138/}

Az egyes iparágakat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a háboru kitöréséig a cipő és bőripar foglalkoztatottsága igen magas szinten ért el. Az egyes cipőüzemek még júliusban is - amikor egyébként a munka csökkenése szokott bekövetkezni - teljes üzemben dolgoztak.^{139/} A konjunktura a husiparban is kedvezően éreztette hatását. 1939-ben a szegedi husiparosok által levágott állatok száma kb. 22%-kal haladta meg az 1938. évi és 41%-kal az 1937. évi vágásokat. Az export értékének növekedése is jól szemlélteti a termelés növekedését. 1937-ben 1.3; 1938-ban 2.4; 1939-ben 4,4 millió

137/ SZÁL. Jutafonó iratai. Nyilvántartó Iroda levelei. "Ny. I. levelezés. jutafonal ügyben. 1938-1942." c. dossie. 1939. I. 5-i jkv. 1.p.

138/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése. 1939. Szeged. Új Nemzedék. 1940. 5.p.

139/ U.o.

pengő értékű árut exportál a szegedi husipar.^{140/}

A textilipar tekintetében is egészen a háboru kitöréséig emelkedés tapasztalható. A szegedi textilgyárak szintén áttérnek a hadsereg felszereléséhez szükséges nyersanyagok előállítására. Már 1938 őszén jelentős szállításaik - sátorlapok, kényérzsák, málházsák, hevederek, ágyneműk, stb. - vannak,^{141/} amelyek 1939-ben fokozódnak.^{142/}

A háboru kitörése, majd kiszélesedése azonban különösen a juttaiparban nyersanyagbeszerzési nehézséget idéz elő. Ennek következménye, hogy az Angol- Magyar Jutafonó termelése nagymértékben csökken. A termelés esése ugyanakkor munkás elbocsátásokat vont maga után. A gyár 1939 november elején 64 munkást bocsátott el.^{143/} Az angol blokád következtében a szegedi gyárak már korábban megvásárolt nyersejútáikat külföldi kikötőkben - Kalkuttában, Triesztben, Génúában - vesztik el.^{144/}

A helyzet még súlyosabbá vált, amikor Olaszország is háboruba lépett. Az 1941-es "... évben már a textilnyersanyagok biztosítása a textilipar számára igen nehéz feladatot jelentett. Olaszországnak a háboruba való lépésével ugyanis bezárultak azok a kapuk, amelyeken keresztül Magyarország... tengerentuli nyersanyagot tudott behozni. Jutaimportunk teljesen lehetetlenné vált." - mondja az egyik felszólaló a Textilgyosz 47. közgyűlésén.^{145/} A nehéz-

140/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jelentése.1939.Szeged. Uj Nemzedék. 1940. 24.p.

141/ SZÁL.Ujszegedi Kender igazgatósági ügyiratok, "1938 őszi mozgósítás" c. dossie. A budapesti központ 1938.IX.22-i levele az iparügyi miniszterhez.

142/ SZÁL.Ujszegedi Kender. Szegedi eredeti levelek."1939.I.1 - 1939.XII.31." c. dossie. A gyár 1939.VII.19-i levele a központnak.

143/ SZÁL.Jutafonó iratai. Alkalmazottak anyag."Alkalmazottak 1939. I.1 -XII." c. dossie.1939.XI.8-i keltezésű értesítés.

144/ SZÁL.Ujszegedi Kender."Igazgatósági ülési jkv-k 1940" c. dossie jkv.az 1940.V.22-i Ig.ülésről. 3-4.p., illetve:"Páncélszekrény 1938-1943"c.dossie.A gyár 1940.IV.13-i levele az Angol-Magyar Bankhoz.

145/ SZÁL.Jutafonó iratai.Textilgyosz anyag."Textilgyosz körlevelek. 1941.VII.1- XII.31."c.dossie.A Textilgyosz 1941.X.28-i 47.közgyűlési jkv. 3.p.

ségeket fokozta, hogy 1940-ben az árvizek következtében a kenderrel, lennel bevetett területek 30%-án a vetés elpusztult, s a megmaradt földek termésátlaga is alatta volt az előző eszendőkénél.^{146/}

A termelés visszaesése 1940 közepétől elsősorban a könnyűiparban, - főként a textil és bőriparban - jelentkezett. Ennek következménye, hogy az egyes gyárak munkáselbocsátásokat eszközöltek, ill. rövidített munkaidőben dolgoztattak. Szeged ipara - könnyűipari jellegű révén - különösen megérezte a háboru kiterjedésének negatív hatását. A textil-ipar mellett a bőr-, a hus- és fűrészipar is nyersanyag beszerzési nehézségekkel küzdött. Az 1940-es év első felében még a lábbeli készítő ipar jól volt foglalkoztatva, később azonban az anyaghiány, a bevonulások következtében növekvő munkaerőhiány eredményeként - különösen az év harmadik negyedétől kezdve - a vállalatok nem tudták kapacitásukat kihasználni. "Az évvégén már volt több olyan cipőipari vállalat, - olvashatjuk a Szegedi Kamara 1940-es évi jelentésében - amely csak napi 5 órai munkaidővel dolgozott." ^{147/}

A husipar 1940. évi helyzetére a felhozatal egyenetlensége, a drágulás, a hustalan napok bevezetése következtében a fogyasztás lecsökkenése nyomta rá a bélyegét, amely a termelésben is negatívan éreztette a hatását.^{148/} A fűrészipar is kedvezőtlen helyzetbe jutott. Ennek oka az volt, hogy a tiszai fűrészüzemek 1940-ben az előző évi gömbfa mennyiségének csak az egyharmadát kapták, míg a többiekhez, a kárpátaljai - elsősorban a kincstári üzemek - jutottak. A fűrészipari nyersanyaghiány következménye az lett, hogy "...a munkások zömét az üzemek kénytelenek voltak elbocsátani, azok

146/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1941.évi jelentése.Szeged. 1941.30.p.

147/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése.Szeged. 1941. 35.p.

148/ U.o.

az üzemek pedig, amelyek a gömbfakiutalásból nem részesedtek üzemüket teljesen leállították és detail fakereskedésekké alakultak át."^{149/}

Az anyagbeszerzési nehézségek a textilipari tőkét a különböző mü- és pótanyagok felé fordították. Az Ujszegedi Kendergyárnak 1940-től kezdődően egészen 1943-ig igen kiterjedt kapcsolatai voltak olasz importőrökkel, amelyeknek alapján különböző olasz cégektől - pl. az Italviscosa, a Snia-Viscosa - mürost, müselyem fonalat vásárolt.^{150/}

A mürost felhasználása mellett jelentős mértékben alkalmazták a kendernek, lennek a papírral történő keverését. A hazai papírgyárak termékein tulmenően Németországból, Svédországból és Finnországból történtek jelentős papírfonál behozatalok, amelyeket a háborus anyaggazdálkodás kiépítésével az anyagbizottságok osztottak szét, megfelelő konting^mensek alapján.^{151/}

Az anyagbeszerzési nehézségek elsősorban a dolgozók számára jelentették a terhek fokozódását. Mindenekelőtt a hadiipari szükségletet kellett a gyáraknak kielégíteniök, s ez azt eredményezte, hogy "... a hatósági szükségletek 100%-os fedezése mellett a kereskedelmi szükségletek terén bizonyos cikkekben hiányok mutatkoztak."^{152/}

Ez azt jelentette, hogy textiliákban a belső, közszükségletet nem tudták kielégíteni, s a dolgozók elhasznált ruháikat egyre nehezebben pótolhatták. Ezzel egyidejűleg az egyes üzemredukciók a proletáriátus helyzetét szintén nehezítették.

149/ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940.évi jelentése.Szeged. 1941.36.p..

150/ SZÁL.Ujszegedi Kender "Páncélszekrény 1938-1943" c. dossie. "XXI.olasz- mürosthitel megállapodás. 1940-1943".

151/ Jutafonó iratai. Textilgyosz anyag. "Textilgyosz körlevelek 1941.VII.1- XII.31." c. dossie. A Textilgyosz 1941.X.28-i 47. közgyűlési jkv. 4.p.

152/ U.o. 3.p.

Magyarország a II. vh-ba ténylegesen akkor kapcsolódott be, amikor - felrugva az 1940 dec. 12-én kötött Jugoszláv- Magyar örök barátsági szerződést - csatlakozott 1941 április 11-én Jugoszlávia lerohanásához. Teleki, miután látta kettős orientációs politikájának csődjét - a londoni magyar követ április 2-án, tehát néhány nappal azután, hogy a németek megtámadták Jugoszláviát, jelentette; abban az esetben, ha Magyarország csatlakozik a Jugoszlávia elleni háborúhoz számolni kell - Nagybritannia és szövetségesei hadüzenetével - április 3-án öngyilkosságba menekült.

Az események ezután gyorsan követték egymást, A fasiszta Németország Romániával és Finnországgal együtt 1941 június 22-én megtámadta a Szovjetuniót. Olaszország azonnal csatlakozott a hadüzenethez. Magyarország június 23-án megszakítja diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval. Ezt követően június 26-án a magyar és német hadvezetőség megrendezte Kassa bombázását,^{153/} s ezen ürügy alapján másnap - június 27-én - a Bárdossy kormány hadat üzent a Szovjetuniónak.

A Szovjetunió elleni támadás alapján az egész uralkodó osztály támogatását élvezte. Szovjet- és munkásellenesség, a "villámháborús" sikerek - amelyek növelték reményeiket - egy-egy momentumai voltak a szovjet állam megtámadásának. Világosan tükrözi ezt a szegedi főispánnak, az 1941 december 20-i törvényhatósági ülésen mondott nyilatkozata: A magyar honvédség "...az országhatárokat biztosítva azokon túl a diadalmas német és olasz szövetségeseikkel együtt résztvesz abban a munkában, amelynek célja: Európa keresztény nemzeteit veszélyeztető, nemzet és vallásgyalázó, lelket romboló szovjet köztársaságnak szétrombolása".^{154/}

^{153/} Horthy Miklós: Ein leben für Ungarn. Bonn.1953. Athenäum Verlag. 235-236.p. Idézi: Magyarország és a második világháború. Bp. Kossuth 1959. 371-372.p.

^{154/} SZÁL. Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1941.XII.20-i közgyűlési jkv. 289.pont.

A Szovjetunió gyűlöletéhez az általános politikai és ideológiai okokon tulmenően gazdasági okok is közrejátszottak. A magyar uralkodó osztályok abban reménykedtek, hogy kiterjeszthetik uralmodási hatáskörüket, a gazdag szovjet területeket kaparinthatnak meg. "A Frankfurter Zeitung jelentése szerint - írja a Reggeli Magyarország 1942 januárjában - Budapesten vállalat alakult a Magyarország és a német katonai közigazgatás alatt álló volt orosz területek közötti áruforgalom lebonyolítására. A lap megjegyzi, hogy a magyar ipar építési anyagokban, gépekben és textilanyagokban nagy kiviteli lehetőségekre számít, ezzel szemben nyersanyagszükségletének egy részét a keleti területekből kívánja kiegészíteni."^{155/}

/Kiemelés: FI./

A háboruban való közvetlen részvétel természetesen nem marad hatástalan az ország gazdasági életében sem. 1941 közepétől új szakasz kezdődött a nemzetgazdaság fejlődésében. A szovjetellenes háboruba való bekapcsolódás jelentős mértékben kiszélesítette a háborus termelést és "...teljessé tette a hadigazdaságra való átalálást."^{156/}

A háborubalépés, Jugoszlávia lerohanása az uralkodó osztályok helyi képviselőinek tagjaiból nagy örömet váltott ki, s új reményeket támasztott bennük. "Az ország örömében Szegednek külön ünnepe van. - mondja a főispán. - A trianoni határok leomlottak és Szeged már nem határváros. Életterünk egy részét visszakaptuk, Bánátot illetőleg hiszünk a jövőben..."^{157/}

Bácska visszacsatolása a legkülönbözőbb területeken érintet-

155/ SZÁL. Ujszegedi kender iratai. Magyar Tudósító c. lapgyűjtemény. Magyar Tudósító 1942. I. 7. sz. 1. p.

156/ Berend I.-Ránki Gy.: Id. m. 335. p.

157/ SZÁL. Szeged Város Törv. Hat. Biz-nak 1941. V. 21.-i közgyűlési jkv. 40. pont.

te a Szegedi uralkodó köröket. Mindenekelőtt a textilipari tőkések bizakodtak, a várták a nyersanyag-ellátási nehézségek megszűnését. "Köztudomásu... hogy a régi Magyarország kendertermelésének nyolcvan százalékát a Bácska szolgáltatta. A kendert illetően a Bácska visszatérése azt jelenti, hogy e fontos textilanyag tekintetében ismét függetlenné válhatunk a külföldtől és önellátásunk biztosítva van." - hangoztatja Tonelli Sándor a kamarai főtitkár.^{158/}

Ezen tulmenően várták Szeged általános gazdasági életének fellendülését. "Jogos reményem az, - mondja a továbbiakban Tonelli - hogy a normális forgalmi viszonyok helyreállítása után, ami nem késhetik soká, Szabadka, Magyarakanizsa, Zenta, Nagykikinda, Zsombolya és a környező községek ismét Szegedre fognak gravitálni és a város gazdasági élete határozott, nagy fejlődésnek néz elébe."^{159/}

A szegedi uralkodó körök a város kulturális élete fellendülése tekintetében is bizakodóak voltak. "A Bácska visszatérésével nyilvánvaló, hogy rövidesen, néhány év alatt Szeged visszaszerzi iskolavárosi jellegét és megint kialakul az az élet, az a forgalom, amelynek egyaránt nagy jelentősége van a város gazdasági és kulturális szempontjaiból..."^{160/} hangoztatják.

Az ítélőtábla apparátusának vezetői is biztak abban, hogy hatáskörük kiszélesedik. Ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy "... a bácskai és bánáti törvényszékek most mind visszatérnek és a szegedi tábla ismét az ország második fellebbviteli bírósága lesz..."^{161/}

Ezek az adatok szemléletesen bizonyítják, hogy a szegedi uralkodó körök milyen nagy reményeket fűztek a délvidéki visszacátolásokhoz, s egyben mutatják azt is, hogy a magyarországi uralkodó

158/ Délmagyarország. 1941. IV. 17. 4.p.

159/ U.o.

160/ U.o. 5.p.

161/ U.o. 3.p.

osztályok nem valami külső kényszer hatására vettek részt a Jugoszlávia, ill. a Szovjetunió elleni háborubaⁿ, hanem nagyon is konkrét, imperialista céljaik megvalósítása érdekében.

A hadigazdálkodás teljessé válása Szeged ipara - elsősorban a textilipar - tekintetében egyrészt bizonyos mértékben csökkentette a nyersanyag inséget, de nem oldotta azt meg, másrészt növelte a hadiszállításokat. A szegedi Kendergyár vezetősége 1941 nyarán ezzel kapcsolatban arról tesz jelentést, hogy igen sok bácskai kender áll az üzemben feldolgozás alatt.^{162/}

Kétségtelen tény, hogy a nyársanyag beszerzési-nehézségek bizonyos mértékben csökkentek, de nem szűntek meg teljesen. Ezt példázza a Jutafonó gyár is, amelyik ebben az időben már a különböző műanyagok alkalmazása mellett rátér a len és kenderfonal felhasználására is, s ennek ellenére 1941 júniusában kétnapos, júliusában 5 napos, augusztusban és szeptemberben szintén 2-2 napos, októberben és novemberben 1-1 napos részleges, ill. teljes üzem-redukciót kénytelen tartani, anyagihiány miatt.^{163/}

A hadiszállítások növekedése - a közfogyasztás nagymértékű terhére - a háboruba lépéstől kezdődően tapasztalható, s különösen nagymértékűvé válik 1942-ben. Az Ujszegedi Kendergyár ebben az évben a Honvédelmi Minisztériumtól 3.7 millió pengő értékű hadi-megrendelést kap.^{164/} A szovjetellenes háboru idején a magyar ipar külkereskedelmi kapcsolatai is kiszélesedtek, amiben elsősorban Németország játszotta a fő szerepet. A magyar gyáripar nyersanyag-ellátásának egy részét Németországból fedezte, azonban a szükségleteket ezen az uton nem tudta teljes egészében kielégíteni. A

162/ SZÁL.Szegedi Kender iratai."1941.Magyar Textilgyárosok."c. dossie. A gyár 1941.VIII.7-i levele a Textilgyoszhoz.

163/ SZÁL.Jutafonó iratai. OTI ügyek. "OTI Szegedi Kerületi Pénztár 1941-1942." c.dossie. A gyár levelei a kerületi pénztárhoz.

164/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai."Közszállítási engedélyek. 1941. 1943." c. dossie megrendelő levelek.

németek a háboru folyamán egyre nagyobb késésekkel szállítottak, és sok esetben a megállapodásokat nem is tartották be.^{165/} Mindezekhez járult, hogy egyes más országok - Finnország, Svédország - előnyösebben és pontosabban szállítottak, aminek következtében a gyárak vezetői kifejezésre juttatták azon igényüket, hogy a nyersanyag-szükségleteket elsősorban ezekből az országokból kell kielégíteni. Ezzel kapcsolatban írja a Jutafonó vezetősége a Textilgyosz-hoz a következőket: "...nézetünk szerint a nemzetgazdasági és honvédelmi szempontból fontos fonópapír szükségletnek a kielégítése nem történhetik kizárólag Németországból, mert a németek... közepes minőségű... fonópapírokat gyártanak, amelyekből, különösen finomfonalak nehezen állíthatók elő... a finn és a svéd papír cca. 20-25%-kal olcsóbb, mint a német..."^{166/}

A németekkel folytatott kereskedelem mellett jelentős továbbá az Olaszországgal, Törökországgal és Svájjal létesített külkereskedelem. A szegedi iparnak - elsősorban az élelmiszer és textiliipar - jelentős kapcsolatai voltak ezekkel az országokkal. Magyarország 1941-ben 260 vagon paprikát szállított Németországnak, s ennek nagyobbik felét Szeged adta.^{167/} A textilüzemek közül a Jutafonógyár 1942-ben Dániában, Svájcban exportál, ill. piackutatást végez Törökországban.^{168/} A Szegedi Kendergyár - miután 1940-ben Hollandiával és Norvégiával az export-összeköttetései megszakadnak^{169/} - 1940-1942 között német és svéd export üzleteket bonyolított le.^{170/}

165/ Berend I.-Ránki Gy.: Id.m. 352.p.

166/ SZÁL.Jutafonó iratai.Magyosz anyag."Magyosz 1942."c.dossie.A gyár 1942.VII.18-i levele a Gyosz-hoz.

167/ Délmagyarország.1941.II.20. 4.p.

168/ SZÁL.Jutafonó iratai.Bankokkal folytatott levelezés."Magyar Nemzeti Bank.1942-1944"c. dossie.ill.U.o."Bank Közös 1942."c.dossi

169/ SZÁL.Szegedi Kender iratai."1942.Gyáriparosok" c.dossie.A gyár 1942.X.24.-i levele a Gyoszhoz.

170/ SZÁL.Szegedi Kender iratai."1941.Honvédelmi miniszter" c.dossie A gyár 1941.VI.3-i levele a HM-hez, ill.U.o. "1942 Külkereskedelmi Hivatal"c.dossie.A gyár 1942.III.2-i levele a Külkereskedelmi Hivatalnak.

A háboru első szakaszában a legintenzívebb export-tevékenységet az Ujszegedi Kendergyár folytatta. Különböző kenderipari termékeket szállit ezekben az években Németországba, Szlovákiába, Svájcba, Svédországba, Norvégiába, Finnországba, Dániába, és Törökországba.^{171/}

Az 1942-es év a könnyűipar tekintetében igen súlyos esztendőt jelentett. Németország egyre több élelmi cikket, hust, gabonát, stb. követelt, ugyanakkor fokozni kellett a magyar hadsereg ellátását is. Ennek következménye az, hogy a kisebb üzemek, vagy kisiparosok ugyszólván teljesen elestek az élelmiszeripar tekintetében fontos nyersanyagok feldolgozásától. Nagymértékben érintette ez a helyzet a szegedi husiparosok jelentős részét, akik ekkor már anyaghiány miatt csökkentett üzemmel voltak kénytelenek dolgozni.^{172/} A cipőiparban szintén mutatkoztak a háboru nehézségei. Már 1941-ben is az anyaghiány miatt kénytelenek voltak gumi-, fatalpat és egyéb műanyagokat alkalmazni, ezen tulmenően pedig csökkentett munkaidőben dolgoztatni.^{173/} A helyzet 1942-ben még rosszabbá vált. A Felsővárosi Cipőgyár a nyersanyagnehézségek következtében ugyszólván teljesen leállt. A Pátia, a Zsurkó-féle cipőgyárban és a Hódi üzemben szintén kevés volt a munka. A Délmagyarországi Cipőgyárban, valamint a pucsiiprban is egészen minimális kereseti lehetőséghez jutottak a munkások.^{174/}

A háboru kiszélesedésével és elhuzódásával a nyersanyagbeszerzési nehézségek egyre fokozódtak. Uj jelenség ebben a tekintetben, az, hogy mostmár nemcsak a feldolgozásra kerülő nyersanyagban mutat-

171/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai.Külföldi levelezések."Német export. 1943","Export 1941-1944","Szlovák Export 1942","Svájci export. 1943","Svéd export 1942","Finn export 1942","Dán export. 1943","Török export 1942".c. dossiek.

172/ SZÁL.SZFI.1942. 1059/1942.

173/ PI.A.Börsz.73/5. A szegedi csoport jkv-i. 1939-1948. 1942.I. 5-i jkv.

174/ U.o. 1942.III.16-i jkv.

kozik egyre gyakrabban hiány, hanem az energia előállítását - így a gépek üzemeltetését - biztosító szénben is.

Az anyagellátási zavarok következtében a Szegedi Kendergyár nem tudta teljes kapacitással foglalkoztatni kikészítő telepeit.^{175/} Ezzel egyidejűleg azonban a hadimegrendelések egyre nagyobb követelmények elé állították a gyárat, aminek nem tudott eleget tenni, a fentiek következtében. Miután az üzem kenderfonalakat más vállalatok részére is gyártott - amelyek ezeket hadimegrendelések alapján feldolgozták - s ezen gyárak igényeit nem tudta - éppen a megnövekedett szükséglet, s az üzem kapacitása között keletkezett ellentmondás alapján - kellő időben kielégíteni, más gyárak termelésében is fennakadás keletkezett. Ez a jelenség is mutatja a túlfeszített hadiipari termelés következtében beálló nehézségek fokozódását. A termelésben mutatkozó ellentmondások hatására a Szegedi Kenderfonógyár 1942 szeptemberében a közszállításokra irányuló kenderfonalak gyártása tekintetében 145 vagonnal volt elmaradva.^{176/}

A Jutafonógyár termelésében is jelentősen éreztette hatását az egyre erősödő nyersanyaghiány. Ennek következtében - leszámítva a december végi szénszünetet - a gyár egész évben valamennyi üzembrészben kb. 20 napig kénytelen szüneteltetni a termelést.^{177/}

A helyzetet még súlyosbította az, hogy az iparügyi miniszter az egész gyáriparban 1942.XII.24. - 1943.I.4-ig szénszünetet rendelt el.^{178/} Mindezek a jelenségek természetesen elsősorban a gyár-

175/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1942-1943. Honvédelmi Minisztérium". c. dossie, a gyár 1942.XI.2-i levele a HM. 2/e. osztályának.

176/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1942. Hardy Sándor" c. dossie. A gyár 1942.IX.19-i levele a Len-Kender- és Jutaiipari Szakosztályhoz.

177/ SZÁL. Jutafonó iratai. OTI ügyek. "OTI. Szegedi Kerületi Pénztár. 1941-1942" c. dossie, ill. U.itt. "OTI 1943" c. dossie.

178/ SZÁL. Szegedi Kender iratai "1942. Magyar Textilipari Munk. Szöv." c. dossie. A gyár 1942.XII.21-i hirdetménye.

ipari proletáriátus helyzetét súlyosbították, rontották anyagi helyzetüket. A széntakarékossági szünet idejére a munkások előlegek kaptak ugyan, de ezt a későbbiek folyamán keresetükből levonták.

A könnyűipar - ezen belül a textilipar - 1942-es év siralmas helyzete még a vezető tőkés köröket is pesszimista hangulatra készítette, s kénytelenek voltak beismerni ezen iparág igen komoly nehézségeit. Némileg vigasztalódtak azon, hogy a "...kender-, a lenipar, valamint a pótanyagokkal dolgozó ipar /természetesen országos viszonyokról van szó - FI./ ... az előző évvel szemben fenntartotta, sőt némileg fokozta termelését,"^{179/} de a textilipar egésze hanyatlást mutatott 1942-ben. "A textilipar termelése ...1942 elején 35%-kal alacsonyabb volt, mint a háboru kitörése előtt és a termelési színvonal azóta tovább hanyatlott." - olvashatjuk a Textilgyosz 1943. évi 49. közgyűlési megnyitóján.^{180/} "A hivatalos statisztika nem jellemzi kellőképpen ... azt a lejtőt, melyen textiliparunk csuszik lefelé... Kétségtelen, hogy ezen elerőtlenedési folyamatnak alapoka a háboru..."^{181/} /Kiemelés: FI./

Az egyre fokozódó háborus termelési nehézségek, a gyáripari tőkét terhelő kölcsönök jegyzése, fokozták a kapitalisták tőkefehlétését is. Ezzel kapcsolatban megjegyzik, hogy "...mindaddig, míg nincsen kialakult stabil gazdasági helyzet... ne vonassék el az ipari tőke adókkal, vagy egyéb, a háboru finanszírozását szolgáló műveletekkel." ^{182/}

Ebben az időszakban már - 1942 végén, 1943 elején - a sztálin-

^{179/} SZÁL. Jutafonó iratai. Textilgyosz anyag. "Textilgyosz körlevelek 1943. VII.1 - XII.31-ig." c. dossie. A Textilgyosz 1943. VII.1-i 49. rendes közgyűlési megnyitóbeszéd 3.p.

^{180/} U.o.

^{181/} U.o.

^{182/} U.o. 9.p.

grádi csata után vagyunk. A magyar tőkések ezen része, bár nincs a háboru ellen, hiszen ez magas profitot biztosít számukra, mégis a háborut "ugy akarja irányítani", hogy az ne járjon együtt a tőke kockázatával. ^{Ezzel} kijelentik, hogy "...a magyar textilipar... kiveszi részét a háborus áldozatokból és belátja, hogy a háboru nagy áldozatokkal jár... de nyilván nemzeti érdek, hogy a magyar textilipar oly anyagi helyzetben legyen, hogy megfelelhessen az átmenet és békegazdálkodás idejében is nemzetgazdasági hivatásának" 183/ /Kiemelés: FI./

Ezekből az idézetekből nemcsak a textilipar 1942. évi állapota tűnik ki, hanem az is, hogy 1942 végén 1943 közepén a textilipari tőkés körökben bizonyos csalódás érezhető a háboru addigi kimenetelét illetően. Ezen túlmenően bizonyos ellenállás tapasztalható a tulzott állami beavatkozással szemben, s arra figyelmeztetik a kormányt, hogy a textilipari tőke áldozathozatalának is megvannak a határai, s szem előtt kell tartni a "békegazdálkodást" is. Ezek a tények mutatják, hogy a magyarországi uralkodó osztályok "háborus egysége" kezd bomlani, s egyben fényt vetnek ezen osztályok válságának kezdetére.

Annak ellenére, hogy az ipari termelést nagymértékben befolyásolták a nyersanyag-, energia ellátási nehézségek, s az iparban 1942-től kezdődően az egyre fokozódó behívások következtében munkaerőhiány lépett fel, a tőkések fokozták profitjukat. Míg a dolgozók tizezrei pusztultak el, váltak véglegesen nyomorékokká a keleti hadszíntéren, s a munkások, parasztok megélhetési lehetőségei egyre rosszabbakká váltak, a fináncsőke évről-évre nagyobb nyereségre tett szert. Országos jellegű adatok alapján az ipari részvénytársaságok nyeresége - az 1938-as szintet 100-nak véve - 1942-re 288-

183/ SZÁL. Jutafonó iratai. Textilgyosz anyag. "Textilgyosz körlevelek 1943.VII.1 - XII.31-ig" c. dossie. A Textilgyosz 1943.VII.1-i 49.rendes közgyűlési megnyitóbeszéd 9.p.

ra emelkedett, a tőkések bevallása szerint.^{184/}

Szegedi viszonylatban nem állnak rendelkezésre adatok az egész gyáriparra vonatkozóan, néhány adaton keresztül mégis érzékeltethető a profit növekedése.

Az Ujszegedi Kendergyár nyereségének növekedését az alábbi táblázat szemléletesen tükrözi: ^{185/}

Év	n y e r e s é g	+/
1939	115.835,99	P.
1940	236.892,82	"
1941	362.645,38	"
1942	620.411,49	"
1943	1.347.345,10	"

Az adatok mutatják, hogy a gyár tőkéseinek nyeresége 1942-ig több mint ötszörösére, 1943-ig pedig több mint tizszeresére növekedett.

Mint a korábbi fejtegetésekből látható volt, a jutaipar jelentősen megsínylette az anyagellátási zavarokat. Ez a háboru első szakaszában az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT. esetében a nyereség átmeneti csökkenéséhez vezetett, 1943-ban azonban profitjuk ugrásszerűen megnőtt.

184/ Korom M.: Id.m. 85.p.

185/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Igazgatósági ülések jkv-i. 1926.III - 1940.V." c. dossie, "Közgyűlés 1941. IV.28." c. dossie, "Közgyűlés 1943.IV.28." c. dossie, "1943. évi jelentés a 39. üzetéből."

+/ A nyereségben bennfoglaltatik az előző évről áthozott nyereség is, ill. levonva az értékcsökkentésre, tartalékalapra, stb.-re fordított összeg.

Az évi tiszta jövedelem alakulása 1938-1943-ban a Jutafonógyárban a következő volt: 186/

Év	tiszta jövedelem
1938	178.432 P.
1940	127.562 "
1941	91.889 "
1942	85.604 "
1943	328.287 "

Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a szegedi finánciókének alapos érdekei fűződtek a II. világháboruban való részvételhez, s ezeket a célkitűzéseiket nem rejtették véka alá. A háboru kitörése után a hadikonjunktura, nagymértékben felfokozta a termelést, -s átmenetileg a dolgozó osztályok anyagi helyzetét is kedvezőbbé tette - de 1940 közepétől kezdődően a szegedi gyárban is érezhető volt a megtorpanás, ill. a visszaesés. Ezen a helyzetben csak a Jugoszlávia és a Szovjetunió megtámadása változtatott, s eredményezett 1941 végéig újra bizonyos fellendülést. Ettől kezdődően azonban a dolgozókra már egyre nagyobb terhek hárultak, helyzetük mindinkább rosszabbra fordult. Az 1942-es év gyáripari termelésben - s itt szegedi viszonylatban a könnyűipart értjük ez alatt - újra nehézségek léptek fel, amelyből a szegedi ipar egészen a háboru végéig nem tud kilábolni, sőt ez a folyamat a háboru második szakaszában a gyáripari termelés teljes válságához, ugyszólván dezorganizálódásához vezet.

A dolgozó osztályok helyzete a II. világháború első szakaszában

A Horthy-rendszer kiáltó szociális és egészségügyi ellentétei - e korszak utolsó szakaszában - Szegeden is szembetűnőek voltak. A munkásosztály, amelynek munkaereje kizsákmányolása révén az uralkodó osztályok busás nyereségre, jómódra tettek szert, zsufolt tömeglakásokban, bérkaszárnnyákban, nyomortelepeken éltek. Cserepes-sor, Somogyi-telep, Csillag-tér, ahol a legszegényebb emberek - proletárok, napszámosok, inségmunkások - éltek az ellenforradalmi rendszer városunkban fellelhető korhadtságának, betegségének tüneteit jelképezték.

A város 1937-ben összeíratta a lakhatatlan, nedves, s egyéb szempontból kifogásolt lakóházak jegyzékét. A kimutatás szerint ekkor mintegy 1.500 ilyen nyomorlakás volt, s elhatározták, hogy ezekből a lakásokból a lakókat fokozatosan kitelepitik.^{187/} Két év múlva, amikor új felülvizsgálatot hajtottak végre, megállapították, hogy "...a multkori nyilvántartásban szerepelt nyomorlakások legnagyobb részét ismét elfoglalták azok a szerencsétlen, többnyire nagycsaládos emberek, akik a lakbért nem képesek megfizetni..."^{188/} Ezeknek a lakásoknak zömében 5-7 ember zsufolódt egy szobába sőt, több olyan lakás is volt, amelyben 12-15 személy lakott.^{189/} A szerencsétlen emberek sorsa még tragikusabbá vált, ha a lakbért nem fizették időben. A háziurak kiméletlenül kilakoltatták a családokat. Az ilyen esetek száma a háború első éveiben egyre növekedett. A város tehetetlenül állt szemben a kilakoltatottak tömegeivel, ugyanis, mint írja az egyik főispáni jelentés a "...hatóság a rendelkezésre álló szükséglakásokba megfelelően, vagy legalábbis türhetően

^{187/} Délmagyarország. 1939. VII. 16. 3.p.

^{188/} U.o.

^{189/} SZÁL. Szegedi Főispáni Iratok 1942. 1069/1942.

a mostani fölötte súlyos viszonyok miatt elhelyezni egyelőre képtelen..." ezeket az embereket.^{190/} /Kiemelés: FI./

A helyzet 1941-ben annyira tarthatatlanná vált, hogy a polgármester felterjesztést intézett az igazságügyi miniszterhez, melyben kérte a kilakoltatások felfüggesztését.^{191/}

Természetesen ebben az időben is voltak lakóházépítkezések. 1939-1941 között 143 lakóházat építettek, 188 lakással, 268 lakószobával, amelyeknek 67.5%-a egyszobás lakás volt.^{192/} Az építkezés üteme azonban elmaradt a szaporodástól és a lakásigénylők számától. Míg évente 89.3 lakást építettek, az évi szaporulat ugyanakkor 119 fő volt.^{193/} Még ha leszámítjuk azokat az ujszülötteket, akik lakással rendelkező szülőknél látták meg a napvilágot, megmaradtak a nyomortelepek igénylőinek nagy tömegei, akik szebb, tisztább, egészségesebb lakásra tartottak számot. Ezt az állítást bizonyítja egyébként az Országos Statisztikai Hivatal által 1941-ben végzett felmérés eredménye, mely szerint Szegeden a lakosság 30%-ának olyan lakása volt, ahol 5-en, vagy ennél többen laktak egy szobában. Ez pedig megközelítőleg 41.000 főt jelentett.^{194/}

Természetes, hogy ilyen zsúfolt, egészségtelen viszonyok között magas volt a tuberkulotikus, trachomás betegeknek a száma, nagy volt a csecsemőhalandóság.⁺ A rossz táplálkozás, a higiénia hiánya következtében a városi elemi iskolák tanulói 98%-ának volt szuvas a foga.^{195/}

A gyárakban sem volt kedvezőbb a proletáriátus helyzete. Rendkívül egészségtelen viszonyok között, a legelemibb balesetelhárító, egészséget védő felszerelések nélkül dolgoztak a munkások. A Szege-

^{190/} SZÁL.SZFI.1941. 159/1941.

^{191/} SZÁL.SZFI.1941. 450/1941.

^{192/} Magyar Stat.Évkönyv.UjFolyam XLIX. 1941.Bp.Athenaeum.1943.75.p.

^{193/} U.o. lo.p.

^{194/} Délmagyarország.1941.X.12. 4.p.

^{195/} SZÁL.SZFI. 1939. 335/1937.

+/ 1939-ben Szegeden 10 hónap alatt 2374 szűrésen megjelent egyén közül TBC-s volt 1423, nyílt TBC-s 439./Városi Tüdőgondozó Intézet adatai alapján./

Szegeden 1939-ben a születések száma:2478. Ebből elhalálozott: 1 éves korig: 242, 9,7%, 1-5 éves korig: 86, 3,5%. 1941-ben született 1713, ebből elhalálozott: 1 éves korig: 148, 8,6%. 1-5 éves korig: 271,09%. /Szegedi Városi Tanács Eü. Oszt. Kimutatások./

di Kendergyár gerebenezőinek helyzete, akik 4 emelet magasságban télen, nyáron körös-körül nyitott ablakok mellett, egyfolytában 8 órán keresztül végezték fárasztó munkájukat, nem volt egyedüli jelenség.^{196/}

A Vízmu munkásai, akik közül sokan dolgoztak kiásott, felbontott árkoknál, csatornáknál - mivel keresetük igen alacsony volt - nem tudtak maguknak beszerezni olyan csizmát, ruhát, ami védte volna őket - a vállalat ezt nem biztosította számukra - s ennek következtében igen sokan betegedtek meg közülük.^{197/} A gyárakban a gépberendezések, a hajtósíjak, legtöbb helyen nem voltak ellátva védőrácsokkal, s így a balesetlehetőség igen nagymértékű volt.^{198/}

Némelyik gyár ugyan kísérletet tett, s hozott létre néhány munkásjóléti intézményt, de ezek tulajdonképpen csak a látszatot jelentették. Az Újszegedi Kendergyárban napi 2 órás belgyógyászati szakrendelést tartottak, - 1.400 dolgozó számára - s emellett volt fogászati rendelés is. A gyárnak volt bölcsődéje és ovodás napközije is,^{199/} a legtöbb gyárban azonban ilyen intézményeket nem találhatunk. Ezen túlmenően a gyárakban vagy nincs, vagy csak igen minimális mennyiségben van öltöző, mosdó, tisztálkodási lehetőség. A Jutafonógyárban, ahol 1943-ban 316 munkás dolgozott - s ezeknek zöme nő - összesen 261 öltöző, s egy zuhanyozó állt a dolgozók rendelkezésére.^{200/} Ilyen viszonyok között megszokott, mindennapos látvány a mosdótálból, vödörből, benzineshordóból mosdó munkások képe.

A Horthy-rendszer ügyelt arra is, hogy a proletáriátus, a szegényparasztok műveltségi szintje, tudása ne emelkedjék a "megenge-

196/ SZÁL. SZFI. 1942. 826/1942.

197/ SZÁL. Szegedi polgármesteri MMI iratok 1939-48.130

198/ SZÁL. SZFI. 1942. 357/1942.

199/ SZÁL. Újszegedi Kender iratai "Munkásjóléti intézmények 1936-1943" c. dossie. A gyár 1942.IX.19-i jelentése.

200/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Hadiüzemi Személyzeti Parancsnokság. Szeged, 1943" c. dossie. A gyár 1943.X.7-i levele a Mi.PK-hoz.

dettnél" magasabbra. Az uralkodó osztályok kulturális monopóliuma csaknem teljesen kizárta a munkások és parasztok gyermekeit a közép- és felsőfoku iskolákból. Szeged 3 nagy gimnáziumában - Klauzál G., Dugonyics A., Baross G. - az 1938/1939-es tanévben a tanulók 9,6%-a munkásszármazású, 1.7% kis- és középparaszti származású. A következő tanévben - 1939-1940 - a munkások gyermekeinek számaránya 8,7%-ra csökkent le. A tanulók zöme a kizsákmányoló osztályok és az értelmiség gyermekeiből tevődik össze. ^{201/}

Azoknak a munkás és paraszt gyermekeknek, akik bekerültek a gimnáziumba, jelentős százaléka - a magas tandíj, tankönyvek, felszerelések drága ára, s nem utolsósorban osztályhelyzetük miatti hátrányos megkülönböztetés következtében - még az érettségi előtt kénytelen volt otthagyni az iskolát.

Jellemzően bizonyítja ezt az, hogy míg az 1932/1933-as tanévben a beiratkozott tanulók közül munkás 12.6%, paraszt származású 0,8% volt, az 1939/1940-es tanévben - tehát a nyolcadik osztályban - a tanulóknak már csak 3,1%-a munkás, ill. 0.2%-a paraszti származású. ^{202/}

A munkásosztálynak ez az igen szomorú szociális, egészségügyi kulturális helyzete, amely annyira jellemző volt a háboru előtti állapotokra, a világháború kitörésével egyéb tényezők hatása mellett még inkább romlott, s felviselhetetlenebbé vált.

Az 1938-as év, 1939 első fele, már az intenzív háborús készülődés jegyében telik el. A különböző gazdasági rendszabályok foganatosításán túl az uralkodó osztályok arra is törekedtek, hogy biztosítsák az országban azokat az egyéb feltételeket, amelyek lehető-

^{201/} Csikós - Geréb - Bereczki: A szegedi gimnáziumok növendékei 1930-1940 között. Csongrád megyei füzetek. 10. Szeged. 1955. 10-11. p.

^{202/} U.o. 21. p.

vé teszik a haditermelésre való átállás zökkenőmentességét, ill. felszámolják azokat a lehetőségeket, amelyek - elsősorban a dolgozók részéről - gátolhatják az ország militarizálását, vagy háboru esetén veszélyeztetik a háttország "egységét".

Ezen célkitűzések megvalósítása érdekében fokozzák az elnyomást és a terrort, nagyobb erővel indítanak hajszát a kommunisták ellen, üldözik a forradalmi eszmék, gondolatok terjesztését. "Az ország vitális érdekeit veszélyezteti minden olyan törekvés, - hangoztatja a szegedi főispán, 1939 elején, - amely szándékosan, avagy jóhiszeműen, de felelőtlenül az ország alkotmányos rendjének felborítására törekszik, illetve mozditja elő. Az ilyenirányú kísérleteket kiméletlen szigorral, az összes rendelkezésemre álló eszközökkel meg fogom akadályozni." 203/

Az uralkodó osztályok természetesen nem maradtak meg csak a szavak mellett. 1939 februárjában létrehozták a Szegedi Törvénytörvény rögtönítélő tanácsát, s egyben közlik a 3431-1939.I.M.E.sz. rendeletet, amely rögtönbiráskodást hirdet meg az egész ország területére a lőfegyver, robbanószer, ill. mindennemű robbanó anyag használásával elkövetett gyilkosság, vagy kísérlete büntetetté. Természetesen ez csak ürügy volt, hiszen az eddigiek folyamán is szigorúan büntették a hasonló eseteket, s rendszerint halálos ítéleteket hoztak. A rendelet megjelentetése csak porhintésül szolgált, s ezzel akarták leplezni a rögtönbiráskodás bevezetését.

A háboru kitörését követően 1939 szeptember 3-án Teleki miniszterelnök - a már jó előre biztosított, s 1939 III. 11-én életbeléptetett 1939.II.t.c.-ben foglaltak alapján - kihirdeti a kivételes hatalom életbeléptetését.^{204/} Ennek megfelelően korlátozták

203/ SZÁL. Szeged Város. Törv. Hat. Biz-nak 1939.III.29-én tarott rendkívüli ülésének jkv-e 65. pont.

204/ Beügyi Közlöny. 1939. IX.3. 41.szám. 1043.p.

az egyesülési, gyülekezési jogokat, életbeléptetik az internálást, megszigorítják a belföldi cenzurát. Vajon mi a célja az uralkodó osztálynak a kivételes hatalommal? Teleki "Magyarország népéhez!" - intézett felhívásából világosan választ kaphatunk erre a kérdésre. Teleki a felhívásban többek között kijelenti: "A vezetésem alatt álló kormány ... mind azokat az intézkedéseket megteszi, amelyek szükségesnek látszanak a közbéke és a gazdasági élet folytonosságának fenntartására.^{205/} /Kiemelés: FI./

Tehát, mindazok az erők és elemek, akik fellépnek a háboru ellen, s felemelik tiltakozó szavukat- azaz "vétenek a közbéke" ellen, vagy gátolják a "gazdasági élet folytonosságát", vagyis akadályozzák a háborus termelést, a kivételes hatalom alapján nyert "jogok" értelmében számolhatnak az uralkodó osztályok terrorjával.

A magyarországi uralkodó osztályok a fenti törvényeken túlmenően jogfosztó rendelkezések tömegével akarják biztosítani célkitűzéseik elérését. A 8110/1939.M.E.sz. rendelet 2§-a kimondja, hogy a jóváhagyott alapszabályok alapján működő egyesületek, szervezetek működését a rendőrség fokozottabban köteles ellenőrizni.^{206/} Tovább korlátozzák a dolgozók politikai jogait. Rendeleti uton megtiltanak mindenfajta politikai jellegű népgyűlést, felvonulást és más politikai összejöveteleket.^{207/} Nagymértékben szigorítják a cenzurát és rendelet útján teszik kötelezővé, hogy minden közlemény, kézirat kefelemónatát a hatóságoknak mutassanak be.^{208/}

Sorolhatnánk még tovább a különböző jogfosztó rendelkezéseket, azonban az említettekből is világosan kiderül, hogy az uralkodó osztályoknak határozott célja a kommunista, a haladó baloldali erők,

^{205/} Belügyi Közlöny. 1939.IX.3. 41. szám 1043.p.

^{206/} U.o. 1044.p.

^{207/} U.o. 1045.p.

^{208/} U.o. 1047.p.

s az ezekkel szimpatizálók megfélemlítése, üldözése. A Horthy-fasiszmus megnövekedett terrorjához - amely egyben félelmét és gyengeségét is tükrözi - így jutunk el a "Győri programtól", az "országgyarapításoktól, "az antikomintern paktumhoz" való csatlakozástól - amelyek mind egy-egy láncszemei az uralkodó osztályok tudatosan és tervszerűen folytatott politikájának - a kommunista, ^{kat} népet és a Szovjetuniót gyűlölő ellenforradalmi rendszer imperialista, rabló célkitűzéseinek gyakorlati megvalósításához.

A kivételes intézkedések sora azonban ezekkel még nem zárult le. Egy 1939 szeptember közepén megjelent rendelet alapján a legfontosabb gyárakat, üzemeket hadiüzemekké nyilvánították, annak érdekében, hogy biztosítsák a megfelelő hadiipari termelést, s a dolgozók megmozdulásait, ellenállását katonai erőszakkal fojtsák el.^{209/} Ezt követően kihirdetik a honvédelmi munkakötelezettségről szóló rendeletet.^{210/} Ennek értelmében a hadiüzemekben honvédelmi munkára kötelezett: "Nemére való tekintet nélkül minden olyan személy, aki tizennegyedik életévét betöltötte és hetvenedik életévét túl nem haladta..."^{211/} A dolgozókat arra kényszerítették, hogy "a honvédelem érdekében" testi és szellemi képességüket a legnagyobb mértékben megfeszítsék. A rendelet azoknak a tőkéseknek az érdekeit is szolgálta, akiknek üzemeit nem nyilvánították hadiüzemmé, s biztosította számukra a megfelelő munkaerőt, mert szerepelt benne olyan kitétel, mely szerint honvédelmi munkakötelezettséget kell alkalmazni azon munkák esetében, amelyek "honvédelmi szempontból halaszthatatlanul szükségesek". Ebben a történelmi helyzetben pedig "honvédelmi szempontból" minden "halaszthatatlanul szükséges" volt.

209/ Belügyi Közlöny. 1939. IX. 17. 43. szám. 1130. p.

210/ Belügyi Közlöny. 1939. X. 22. 49. szám. 1354. p.

211/ U.o. 1355.p.

Szegeden is a hadiüzemek létrehozását biztosító rendelet után a legfontosabb gyárakat, ipartelepeket, hadiüzemeknek nyilvánítják. Ezek közé sorolhatjuk a kender és jutagyárakat, a bőr és cipőgyárakat, a malmokat, a gázgyárat, a fafeldolgozó üzemeket, telepeket, a gyufagyárat, a nyomdákat, s a városi üzemek közül néhányat, mintegy 22-25 igen fontos üzemet, gyárat. ^{212/}

A hadiüzemek élére katonai parancsnokokat neveztek ki, s a munkásokat katonai törvényeknek vetették alá. A proletáriátust gyakorlatilag a hadiüzemekhez kötötték, mert a gyárat nem volt szabad elhagyniok, más üzembe, vagy más városba csak külön katonai engedéllyel - amit rendszerint nem adtak meg - távozhattak. ^{213/}

A haditermelésre térés fokozott követelmények teljesítésére szorította a munkásokat. A tőkésék, hogy a rendelkezéseket időben tudják szállítani, felemelték a munkaidőt. A munkaidő megnyújtásának különböző formáit valósították meg. Egyrészt az egyes műszakokban növelték a munkaidőt, felemelték lő órára, így pl. a Szegedi Kenderfonógyárban, ^{214/} a Szegedi Bútoripar és Kereskedelmi RT-ben, ^{215/} a téglagyártóiparban, ^{216/} sőt egyes munkaterületeken - kisebb üzemekben - a munkások heti 70 órában is dolgoztak. ^{217/}

A tőkésék másik módszere az volt, hogy az egy szakmányról - műszakról - két, vagy három szakmányra tértek át, bevezetve a délutáni és éjjeli műszakot is. Ennek alkalmazására tért rá a Jutafonó-

212/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1941. 515/1941. továbbá: SZÁL. SZFI. 1944. 1003/1944, Szegedi Polg. mesteri iratok. MMI. 1944-1895, Szegedi Falemezgyár iratai "Központi Jelentések 1944.V.1. - 31" c. dossie. A központ 1944.V.20-i levele a gyárhoz., u.itt. "Hadiüzemi parancsnokság 1944.V.20. - IX.29." c. dossie a gyár 1944.IX.5-i levele.

213/ PI.A. Ny.Sz.II. 87. 1939. A Szegedi bizottság 1939.XI.8-i levele.

214/ SZÁL. Szegedi Kender iratai."1941.M.kir.Iparügyi Min." c.dossie. A gyár, 1941.I.16-i levele.

215/ PI.A. ISz.III.17. /Szeged/ 6. A Magyarországi Famunkás Szöv. Szegedi csoportja 1939.I.5-i vez.ülés. jkv.

216/ SZÁL.MÉMOSZ Szegedi csoportja iratai. Téglagyári szakosztály 1938-1941. 2/1941.

217/ Délmagyarország. 1941. X.1. 7.p.

gyár,^{218/} az Ujszegedi Kendergyár,^{219/} a Szegedi Falemezgyár.^{220/} Olyan gyár is volt, ahol mindkettőt egyszerre alkalmazták - felemelték a munkaidőt és növelték a műszakok számát is - mint pl. a Szegedi Kendergyárban.^{221/}

A proletáriátus kizsákmányolásának fokozását, a munkaidő növelését törvényes rendelkezések biztosították a tőkések számára. Még 1939 március elején életbelépett az iparügyi miniszternek egy rendelete, mely lehetőséget teremtett arra, hogy a munkaidőt abban az esetben fel lehet emelni, ha "...hatósági megrendelésnek állami érdekből halaszthatatlan teljesítéséről..." van szó.^{222/}

Amikor a tőkések a munkaidőt, ugyyszólván korlátlanul emelték, ugyanakkor szigorúan büntették a késéseket, vagy az igen gyakori tulórázások, megtagadását. A gyárakban külön fogdákat állítottak fel, ahová bezárták azokat, akik szembeszálltak a kényszermunka jellegű rendszabályokkal.^{223/} Hasonló, de súlyosabb esetekben a vétséget elkövetőket be is börtönözték.^{224/}

Mindezeket a terrorisztikus intézkedéseket lehetővé tette a H.M.1941.IV; 12-i keltezésű rendelete, amely a hadiüzemi munkásokkal szemben - abban az esetben, ha a munka folytonosságának megnehezítésére, vagy megghiusítására törekednének, vagy ha esetleg a munkát szándékosan, hiányosan végeznék - statáriális eljárás fogana-

218/ SZÁL. Jutafonó iratai. Alkalmazottak anyag. "Alkalmazottak kérévényei 1942 jan.-dec." c. dossie. A gyár 1942.VIII.10-i levele.

219/ SZÁL. Ujszegedi Kender Iratai. Szegedi eredeti levelek. "1939. I.1.-1939.XII.31." c. dossie. A gyár 1939.V.2.-i levele.

220/ SZÁL. Szegedi Falemezgyár iratai. "Iparügyi Minisztérium. 1942. I.22.-XII.16." c. dossie. A gyár 1942.VIII.13-i levele az Iparügyi Miniszternek.

221/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1942-1944. Iparügyi Minisztérium" c. dossie. a gyár 1944.II.22-i levele az Iparügyi Min.-hez.

222/ PI.A. V.Sz. 1939/9. Az Ip.Min. 45/1939.Ip.M.sz. rendelete.

223/ Moholi Károly: Szeged textilipara. A Szegedi Pedagógiai Főisk. Évkönyve. 1959. Szeged. 260.p.

224/ Szabolcsi Gábor: A Szegedi Kenderfonógyár 75 éve. Szeged. 1958. 48.p.

tosítását helyezte kilátásba. A rendeletet az összes hadiüzemekben a katonai vezetés "Parancs" formájában hozta a munkások tudomására.^{225/}

Az uralkodó osztályok a diktatura fokozása mellett egyéb eszközöket is alkalmaztak annak érdekében, hogy célkitűzéseiket minél tökéletesebben megvalósíthassák. Arra törekedtek, hogy az egyre növekvő ellentmondásokról, a mindinkább nehezebbé váló életkörülmények okairól eltereljék a figyelmet, s mindezekre "elfogadható" magyarázatot találjanak. Ennek érdekében különböző keresztény egyleteket és álmunkás szervezeteket hoztak létre. Gátat akartak vetni a háboruellenes hangulat terjedésének, a szocializmus eszméje térhódításának, igyekeztek megbontani a munkások sorait és azon fáradoztak, hogy elcsábítsák a proletárokat a szakszervezetekből, a Szociáldemokrata Pártból, elejét vegyék minden esetleges kommunista befolyásnak. A munkásmozgalmon belül ezek a szervezetek a burzsoázia ötödik hadoszlopát jelentették.

Az uralkodó osztályok ezeknek a szervezeteknek a tevékenységét, szervezkedését a hatalom minden eszközével támogatták. A burzsoázia még azt is megengedte, - hiszen ez az uralkodó osztály demagógiájának egyik fogása - hogy ezen szervezetek némelyike "ellenzéki" szerepet játszon, "képviselje" a gyárossal "szemben" a munkások "érdekeit." Ez a módszer jó eszközt jelentett a kevésbé öntudatos munkások becsapására, arra, hogy uszályába kerüljenek a burzsoá ideológia befolyásának, s elősegítsék az uralkodó osztály politikai célkitűzésének megvalósítását, ingatag hatalmuk átmeneti megszilárdítását.

Szegeden már a II. világháború kitörése előtti időben létezett jó néhány ilyen szervezet. 1937-ben alakult meg a "Hivatásszervezet",

225/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Hadiüzemi katonai P.-ság. 1939-1942" c. dossie. 1941.IV.16-i Hirdetmény.

amely országosan 1939-ben kezd tevékenykedni.^{226/} A szervezet a katolikus klérus befolyása és irányítása alatt állt, vezetői is papok voltak. Céljuk a "szociális, keresztény világnézet" terjesztése. Demagóg módon hirdették a változások szükségességét, de sietve hozzátették, "... a gyökeres változásokat nem felfordulással akarjuk megvalósítani"^{227/}

Másik hasonló jellegű szervezet a "Nemzeti Munka Központ", amely Szegeden 1936 szeptember végén alakult,^{228/} s újjászervezését 1940. februárjában kezdték el ismét.^{229/} A szervezet ideológiájának szembetűnő vonása a nacionalizmus, a fajgyűlölet, a magyar fajta "magasabbrendűségének" hirdetése. Világosan kitűnik ez az 1940-1941-es évekre meghirdetett "Munkarend"-jükből. Ebben, miután kifejezik örömeiket az ország területének "kedvező gyarapodásával" kapcsolatban, hangsúlyozzák, céljuk "... a magyar kultúrának, magyar szellemnek széles körben való terjesztése".^{230/} Nyilvánvaló, hogy nemcsak a magyar dolgozókat akarja a szervezet "magyar szellemben" nevelni, hanem az országhoz csatolt területeken élő lakosság körében is terjeszteni akarja a "magyar kultúrát". Persze ezzel a nacionalizmussal, sovinizmussal - bár kétségtelen segítettek az uralkodó osztályoknak - de "ujat" nem adtak, hiszen a burzsoá propagandagépezet számtalan formában nap, mint nap ezt terjesztette. A burzsoáziának olyan nézetekre volt szüksége, amelyek csak ilyen "közvetett" utakon lehetett feltűnésmentesen eredményes. A NMK. ideológiai fegyvertárában ilyet is találunk. A szervezet, mint mondták: "Három irányban hirdeti a békét: a munkás és a munkaadó, - a munkás és családja közt és békét az államon belül. Ezen az uton remélhetjük kizárólagos bi-

226/ Délmagyarország 1939.III.7. 4.p.

227/ Délmagyarország 1940.XI.5. 2.p.

228/ SZÁL. Szegedi Polg. mestéri iratok. MMI.1942.-1573o.

229/ Délmagyarország 1940. II.25. 9.p.

230/ SZÁL. SZFI. 1940. 121o/1940.

zonyossággal az egyetlen és minden bajt megoldó nagy nemzeti cé-
lunkat, nagy Magyarországot."^{231/} /Kiemelés: FI./

Ez az idézet világosan mutatja, politikájuk lényegét és cél-
kitűzésüket. A társadalmi ellentmondások, a nélkülözések, a munka-
nélküliség, az összes bajok forrásaként "Csonka-Magyarországot"
tüntetik fel. Ezek a nézetek, ez a politikai irányvonal tökéletesen
beleilleszkedett az uralkodóosztályok imperialista célkitűzéseibe.
Szerintük a társadalmi ellentmondások megoldásának módja az osz-
tálybéke megvalósítása. Nem a társadalmi haladás, a forradalmi u-
ton történt felemelkedés, a kizsákmányolás, az osztálykiváltságok
eltörlése és felszámolása, hanem a proletár és a tőkés, a munkás-
osztály és az állam együttműködése. Demagóg, tömegeket félreveze-
tő ideológia és politika volt ez a javából, régi módszer az új vi-
szonyok között.

A burzsoáziának a háboru idején különösen szüksége volt az
"osztálybéke" fenntartására, hiszen az ellentétek kiéleződése -
még ha a diktatura eszközével a megmozdulásokat el is fojtja -
többé, kevésbé zökkenőket idéz elő az igazságtalan háboru céljai-
nak megvalósításában, s a forrongások megbontják a "belső egységet",
gengitik az ország "erőfeszítéseit".

A NEMK. vezetői azonban még ennél is tovább mentek. Kellett va-
lami "speciális munkás jelleget" is adni a szervezetnek, hogy könny-
ebben lehessen a proletáriátus soraiba férközni. A vezetők erre
is találtak receptet, s kijelentették, hogy a szervezet "...feleke-
zetek és pártok felett állva, nemzeti alapon küzd a boldogabb ma-
gyar munkásjövendőért...", s még hozzátették "... Fel kell építenünk
a munkásságot törvényekkel védő szociális Magyarországot! Ez pedig
csakis nemzeti alapon, a magyar társadalom valamennyi rétegével
összefogva oldhatjuk meg."^{232/} A cél tehát a "szociális Magyaror-

231/ SZÁL. Szegedi polg. mesteri iratok MMI. 1942.-1573o.

232/ SZÁL. Szegedi polg. mesteri iratok. MMI. 1939.-551o5.

szág" megteremtése, amelyik biztosítja a "boldogabb magyar munkásjövendőt", s amelynek megteremtéséért együtt halad a burzsoá és proletár, a feudális arisztokrata és cselédje, a bankár és a bank-szolga. A dolgozók kiméretlen becsapása, hazug jelszavak, a néptömegek elterelése a forradalmi mozgalmaktól, a tudatosodás utjáról - ez politikájuk fő jellemvonása.

Az olasz "Dopo lavoro" és a német "Kraft durch Freude" mintájára 1940 tavaszán a GYOSZ keretein belül megalakult a "Magyar Gyáripar Szabadidő Szervezete."^{233/} Az olasz és német fasizmustól kölcsönvett szervezet azt volt hivatva szolgálni, hogy a munkások szabadidejét lekösse, elvonja őket szervezeteiktől, ennek kapcsán akadályozza a marxista-leninista eszmék terjedését, s ehelyett a burzsoá ideológia befolyása növelését segítse elő, gyengítse a munkásmozgalmat.

A burzsoáziát segítő szervezetek között foglaltak helyet a katolikus egyház által létrehozott különböző más egyesületek és szervezetek. A klérus különös gonddal tevékenykedett, elsősorban a nők között és a kisipari munkásság körében. 1940-ben Szegeden az "Actio Catholica" mellett mintegy 42 katolikus nőegylet működött.^{334/} A szervezeteken kívül 1940-ben a móravárosi egyházközség építtetett egy "népházat". "Népházunk felépítése - írják - a városnak ezen a legszegényebb és szélsőségekre leginkább hajlamos perifériáján azért volt szükséges, hogy e terület nagy többségében napszámos, földműves és gyári munkásokból álló lakosságának erkölcsi és társadalmi konszolidációját minél intenzívebben szolgálhassuk."^{235/} Itt világosan kitűnik, hogy a munkásokat, a dolgozó parasztokat igyekeznek kivenni a baloldali eszmék hatása alól, s törekednek megvalósíta-

233/ SZÁL.Jutafonó iratai. Magyaros anyag."Gyáriparosok.Körlevelek. 1941-1942" c. dossie. 1941.X.1. keltezésű iratok.

234/ Délmagyarország. 1940.IV.2.

235/ SZÁL.SZFI. 1940. 245/1113/1939.

ni a "társadalmi konszolidációt" - az osztálybékét, az osztály-együtt működést.

A klérus által létrehozott szervezetek ideológiája általában azonos volt a hasonló jellegű más szervezetekéhez - nacionalizmus, sovinizmus, kommunistaellenesség - bizonyos mértékben azonban különbözött, s egy új vonása is volt az ún. "keresztényszocializmus". Persze a keresztényszocializmus eszmei mondanivalójának elemeit a többi szervezeteknél is megtalálhatjuk, de itt jelentkezik legtömegesebben, legkiforrottabban.

A keresztény szocializmus szerint "é... nincsen szükség az osztálygyűlöletre és az osztályharc fegyverére, mert végső fokon az "Isten előtt az összes szociális- osztálytagozatok semmivé válnak"^{236/}. A keresztény szocializmus nyíltan fellép a kommunizmus és a Szovjetunió ellen. "A kommunizmus ... bűnből fogamzott, bűnben és bűnből él. Kimulását milliók tiszta óhaja kívánja". - hirdetik ezzel kapcsolatban.^{237/} A Szovjetunióról a következő volt a véleményük: "A bűnben fogamzott orosz diktatura rendszerről... csak azt mondhatjuk, hogy materialisztikus, önző belső énje folytán nem hozhatott és nem hozhat szőbb jövőt a munkásságnak."^{238/}

Szerintük a munkásság felemelkedésének útja nem a forradalom, a "lázadás", hanem az akkor valósul meg, ha a munkások "...a többi állampolgárokhoz hasonlóan egyenlő jogot..." kapnak.^{239/} A katolikus klérus a keresztényszocializmus olcsó maszlagjával akarta a proletár tömegeket kivonni a kommunista befolyás alól, eltéríteni őket a forradalmi osztályharc útjáról.

A fenti célok megvalósítását volt hivatva elősegíteni a város "Iskolánkivüli Népművelési Bizottsága" is. A szervezet nagy appa-

236/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Munkásjóléti intézmények 1936-1943." c. dossie. Korunk Szava Népkönyvtára. 24.szám. 3. p.

237/ U.o. 6.p.

238/ U.o. 7.p.

239/ U.o. 8.p.

rátussal rendelkezve különböző előadásokat tartott, részben a városban, illetve a külterületeken, ⁵analfabéta-, egyházi ének-, nemzetvédelmi tanfolyamokat tartott.^{240/} A bizottság behatolt az üzemekbe is, ahol a nők részére háztartásvezetési tanfolyamokat szerveztek. Látszólag ebben nincs semmi különös, sőt talán dicséretet érdemlő kezdeményezésnek is nevezhetnénk, azonban, ha a tényleges célkitűzést figyelembe vesszük mindjárt nem látszik olyan ártatlannak ez a tanfolyam. Szerintük a gyárakban azért van szükség e tanfolyam megtartására "...mert ily módon - mint mondják - alkalmunk lesz arra, hogy a kezdő lépések után behatoljunk a gyári munkások soraiba, s óvatos, lassu, céltudatos munkával őket is megnyerni igyekezzünk a keresztény- nemzeti világnézetnek."^{241/} /Kiemelés: FI./

A háztartásvezetési tanfolyam tehát csak ürügy arra, hogy a munkásnőket igyekezzenek kivonni a szakszervezetek hatása alól, megbontsák soraikat, az uralkodó osztály ideológiáját csempésszék be gondolkodásmódjukba.

Ez a manőver - a munkásnőt, az anyán, a vallásosság érzésén keresztül meghódítani, ellentétet szítani ezáltal közöttte és férje között, - aki sok esetben szakszervezeti, Szociáldemokrata párti tag - azzal a céllal, hogy őt is elszakítsák a mozgalomtól - bár nem új, de - az adott viszonyok között az uralkodó osztályok számára igen fontos volt.

Az elmondottakból látható, hogy a Horthy-fasizmus, a háborúra készülés idején, illetve a háboru kirobbanása után célkitűzéseinek elérése érdekében két alapvető módszert alkalmazott: a diktatura fokozását, s a demagóg propagandát, amelyet váltakozva, egymással kombinálva igyekezett felhasználni.

240/ SZÁL.SZFI. 1942. 990/1942.

241/ SZÁL.SZFI. 1939. 59/1938.

A kapitalista termelési mód szükségszerű velejárója a munkanélküliség. A termelés és a kisajátítás ellentmondásossága, a konkurenciaharc, a piac bizonytalansága, a néptömegek alacsony vásárló ereje - a belső piac szűk felvevőképessége - nagymértékben befolyásolja a termelést, ennek következtében a foglalkoztatottság mértékét is. A munkanélküliség alakulását ezen kívül jelentősen befolyásolhatják bizonyos időlegesen ható tényezők, pl. a nemzetgazdaság militarizálása, a háború, amelyek a kapitalista termelési módban átmenetileg csökkenthetik, vagy minimálisra szállíthatják le a munkanélküliek számát, de megoldani ezt a problémát ezen tényezők alapján nem lehet.

A II. világháborút megelőző időszakban a szegedi proletáriátus helyzetét is nagymértékben súlyosbította a munkanélküliség.^{242/}
Míg 1938 decemberében 1961 munkanélküli családfőt tartanak nyilván, addig ezeknek létszáma 1939. januárjában 2541 főre emelkedik.^{243/}

A munkanélküliség ugyyszólván kiterjedt valamennyi iparágra - textilipar, bőripar, faipar, építőipar - de a legszembetűnőbb az építőiparban, az asztalos- és faiparban volt. Ezen iparágakon túlmenően igen sok volt azoknak a munkanélkülieknek a száma, akik különösebb szakképzettség nélkül alkalmi-, napszámos munkával keresték kenyerüket.

Szomoru képet fest, a mintegy 800 szegedi építőipari munkás megélhetőségi lehetőségéről Dáni János, aki mint a Szociáldemokrata Párt baloldalának képviselője, tagja volt a város törvényhatósági bizottságának. "Van-e tudomása Polgármester urnak arról, - kérdezi interpellációjában - hogy különösen az építőiparban évek óta ugy-

242/ SZÁL.SZFI. 1939. 65/1939⁶

243/ U.o. 118/1939.

szolván semmi komoly munkaalkalom nincs, és hogy vannak építőipari munkások, akik az 1938. évben összesen 5 hetet dolgoztak. De hasonlóan súlyos a helyzet a többi ipari szakmákban is..."^{244/} Természetesen az építőipar súlyos helyzete kihatott a vele szorosan összefüggő iparágakra is. Az építkezések teljesen leálltak, s ez munkanélküliséget, üzemszüneteket idézett elő az épület és bútorasztalosok körében. Rontott a helyzeten az 1938-as őszi válságos helyzet, amikor Európa igen kritikus helyzetben volt, közeljárt a háborúhoz, aminek következtében a tervbevett építkezéseket nem indították be.

Az ismeretes zsidótörvényjavaslat beterjesztése következtében "... a zsidó cégek megkezdték üzemük leépítését, részben, vagy teljesen és így méginkább szaporodott a munkanélküliek száma."^{245/}

A munkanélküliség arra készteti az asztalos iparban dolgozókat, hogy küldöttségileg keressék fel a polgármestert. A delegátusok hangsúlyozták, hogy a "...szegedi asztalosipar soha nem tapasztalt válságba került. Hónapok óta nincs munka, nincs rendelés, nincs érdeklődés semmi asztalos áru iránt..."^{246/} Az építő- és asztalos ipar válsága nemcsak szegedi, hanem országos jelenség volt. Ujpesten az 1400-1500 asztalos munkás közül, kb. csak 400-500 dolgozott 1939 első hónapjaiban.^{247/} A famunkások helyzetét nemcsak a gazdasági nehézségek súlyosbították, hanem ezenkívül a politikai nyomás is, amelynek egyik következményeként betiltották szaklapjukat.^{248/}

A gyáriparban dolgozó proletáriátus helyzete sem volt kedvező. A Jutafonó gyárhoz 1939-ben januártól májusig szinte naponta futnak be a felvételi kérelmek, amiket 16-44 éves kor között lévő férfiak,

244/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1939.III.16-i közgyűlési jkv. 43. pont.

245/ PI.A.ÉSz.III.17/Szeged/ 6.M.F.Sz. Szegedi csoportja 1939. III.26-i közgyűlési jkv.

246/ Délmagyarország. 1939.II.12. 9.p.

247/ Lásd 245.sz. jegyzet.

248/ PI.A.ÉSz.III.17. /Szeged/ 6. MFSz. Szegedi csoportja 1939.III. 2-i vez.ülés. jkv.

nők adtak be. Ezeknek csak egy minimális százalékát veszik fel, elsősorban azokat, akiknek megfelelő protektoruk van. Május végén azonban a gyár vezetősége kijelenti, hogy "... a létszám hosszabb időre, előreláthatólag erre az egész évre betelt." 249/

A szociáldemokrata baloldal figyelmezteti a város vezető testületét, hogy a munkásság türelmét nem lehet hosszú ideig próbára tenni, s egyben követeli a munkaalkalmak megteremtését. "A munkanélküliek több ezres tömege esztendőök óta várja minden megoldásra váró probléma egyetlen gyógyszerét, a komoly munkaalkalmakat... A türelmet ma már türelmetlenség váltotta fel, ez a türelmetlenség ^{250/} jogos." A város igen keveset tett a munkanélküliség enyhítése érdekében, s amit tenni próbált, az szinte komikus volt, s megcsufolását jelentette az éhező, nincstelen proletártömegeknek. A Hatósági Munkaközvetítő Hivatal körleveleket küldött ki minden, legalább 20 munkást foglalkoztató üzemhez, amelyben kérték az üzemek vezetőit, hogy legyenek a hivatal segítségére, a munkaalkalmak feltárásában és a munkások elhelyezésében. 251/

A Népjóléti Hivatal is kezdeményezett egy munkaalkalmakat biztosító akciót. Ez azonban igen minimális munkalehetőséget teremtett, - egy egyedül álló személy egy hónapra 4 napi munkát kaphatott, napi 1.50 Pengőös bér mellett, egy hatcsaládos munkás, havi 14 Pengőt kereshetett, -illetve igen kevesen jutottak ezen keresztül munkához.

A munkanélküliek helyzete olyan súlyos volt, hogy 1939 február közepén a bőripari, építőipari, famunkások, vasmunkások küldött-ségileg jelentek meg az iparügyi miniszternél, ahol egyrészt munkaalkalmak teremtését, másrészt munkanélküli segély megadását kérték.

249/ SZÁL.Jutafonó iratai.Alkalmazott anyag."Alkalmazottak,1939-I.1. - dec." c. dossie.

250/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1939.III.29-i rendkívüli ülés jkv. 66.p.

251/ Délmagyarország. 1939.I.19. 5.p.

A miniszter azonban elutasította a segély bevezetését, de "vigasztalásul" kijelentette, hogy nagyarányu közmunkákat szándékozik kiadni.^{252/} A munkanélküliek hatalmas tömege mutatta azt a kibontakozóban lévő válságot amiben a magyarországi tőkés rendszer a háboru kitörése előtt volt, s amit éppen a háboruval akartak megoldani.

A világháboru kitörése, majd Magyarországnak a rablőháboruhoz való csatlakozása - az agresszív fasiszta hatalmak oldalán - országos viszonylatban nagymértékben csökkentette a munkanélküliséget.^{253/} A munkanélküliség csökkenése azonban nem volt egyenletes. A gép-, vas-, vegyiparban és még néhány más iparágban nőtt a munkaalkalom, ugyanakkor a textil- és bőriparban 12.1%, ill. 5.6%-os létszámcsökkenés következett be.^{254/}

Miután Szeged ipara könnyű- és kisipari jellegű, a háborus konjunktura hatása a munkaalkalmakban, ill. a munkanélküliség alakulásában rendkívül ellentmondásosan jelentkezett.

A hadikonjunktura, mint a fentiekben láttuk, az élelmiszeriparban, a kender-, a leniparban pozitívan éreztette hatását. A gyárak jelentős hadimegrendeléseket kaptak, az élelmiszeriparnak - Németország felé - bővült a piaca. A jutaipar azonban már a háboru kitörése után közvetlenül válságba került, miután a tengeren tulról, a jutabeszerzési lehetőségek rövidesen befagytak. Ennek következménye, hogy a Jutafonógyár a már említett 1939 novemberi munkáselbocsájtást eszközölte. 1941 április végén - miután már Magyarország résztvett Jugoszlávia lerohanásában, de még a Szovjetunió megtámadása nem történik meg - a gyár a fonodai osztályról azzal az indoklással, hogy a papírfonálból való szövésre kell áttérni közel 100 munkásnőt bo-

252/ PI.A. Bőrsz. 40. Közp.Vez. ülések jkv-i 1937-1939. 1939.III.25-i jkv. 11.p.

253/ Korom M.: Id.m. 76.p.

254/ Berend I.-Ránki Gy.: Id.m. 519. p.

csátott el.^{255/}

A szegedi textilipari munkások háboru alatti létszámának alakulása eltért az országos helyzettől. Az eltérést az alábbi táblázatok szemléltetik.

A Jutafonógyár munkáslétszáma a háboru évei alatt - 1942-re vonatkozóan nincs adat - a következőképpen alakult: ^{256/}

1939	1940	1941	1943	1944
311	252	269	326	320

A táblázatból látható, hogy bár 1940-ben jelentős csökkenés következik be, 1941-ben azonban a nagyarányu elbocsátás ellenére is bizonyos minimális emelkedés tapasztalható a munkáslétszám tekintetében, ez azonban csak 1943-ban éri el, ill. haladja meg az 1939-es szintet. Az adatok mutatják, hogy a gyárban a háboru folyamán a munkáslétszámban lényeges eltérés nincs.

A Szegedi Kenderfonógyárban a munkáslétszám alakulása a következő volt: ^{257/}

1941	1942	1943	1944
967	989	872	1256

- 255/ SZÁL. Jutafonó iratai. "M.kir. Iparügyi Minisztérium 1941." c. dossie. A gyár 1941.IV.29-i levele az iparügyi miniszterhez.
- 256/ SZÁL. Jutafonó iratai. "M.Kir. Központi Statisztikai Hivatal 1935-1942" c. dossie. Kérdőívek az 1939, 1940, 1941-es gyáripari termelésről. 3.p. illetve, u.itt. "Hadiüzemi Személyzeti Parancsnokság Szeged. 1943" c. dossie. 1943.XI.16-i keltezésű kimutatás., ill. u.itt. "M.Kir. Közellátásügyi Minisztérium Bp. 1944.c. dossie. A gyár 1944.V.9.-i levele a miniszterhez.
- 257/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. Textilgyosz anyag. "1941. Magyar Textilgyárosok" c. dossie. 1941.I.2-i kimutatás., ill. u.itt: 1943. Statisztikai Hivatal" c. dossie. Kérdőív az 1942. évi gyáripari termelésről. 3.p., ill. u.itt: "1944. Statisztikai Hivatal" c. dossie. Kérdőív az 1943. évi gyáripari termelésről. 3.p., ill. u.itt: "1944. Magyar Textilgyárosok Orsz. Egy." c. dossie. A gyár 1944.V.15-i levele.

A táblázat mutatja, hogy a gyárban az 1943-as év kivételével a munkáslétszám emelkedő tendenciát mutat a háboru éveiben.

Az Ujszegedi Kendergyár munkáslétszámának alakulását az alábbi táblázat szemlélteti:^{258/}

1938	1940	1942	1943	1944
1400	1600	2000	2000 felül	2400

Az adatok mutatják, hogy a háboru folyamán a gyárban a munkások létszáma állandóan emelkedett.

Más iparágaknál - különös tekintettel a bőriparra - összehasonlításra lehetőséget adó adatok nem állnak rendelkezésre. Közvetett uton - a nyersanyagbeszerzési nehézségekből következő munkáselbocsátások, ill. csökkentett munkaidőben történő foglalkoztatottság - arra a megállapításra juthatunk, hogy a szegedi bőr- és cipőiparban is az országos viszonyokhoz hasonlóan valóban csökkent a munkások száma a II. világháboru alatti években. A textiliparban azonban - különösen a két kendergyárban, de még a Jutafonógyárban is, itt egészen minimális mértékben - kisebb visszaesésektől eltekintve a munkáslétszám nem csökken lényegesen, ellenkezőleg a Szegedi Kenderfonógyárban és az Ujszegedi Kenderben jelentősen emelkedik.

Ennek magyarázatát véleményünk szerint abban kell keresnünk, hogy a két nagy gyár mint láttuk hazai, ill. bácskai kikészítő telepekkel rendelkezett és maguk is termeltettek kendert. A nyersanyag ellátottság tekintetében természetesen voltak nehézségeik, de

^{258/} SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Igazgatósági ügyiratok. "Statistikai adatok 1939" c. dossie, a gyár 1938. XII. 3-i levele a központ-hoz, u. itt.: "Igazgatósági ülés jkv-k 1940. évi" c. dossie. jkv. az 1940. V. 22-i Ig. ülésről., u. itt.: "Hadiüzemi Katonai Parancsnokság 1939-1942" c. dossie. A gyár 1942. III. 1-i levele a V. Honv. hadtest-psághoz., u. itt.: Iparügyi miniszterrel folytatott levelezés anyag "1943. IV. 1- 1944. XII. 31. c. dossie a gyár 1943. XI. 29-i levele a miniszterhez, u. itt.: Ujszegedi bombakár anyag "Bombakár" c. dossie. 1944. VII. 7-i jelentés.

ezek korántsem olyanok, mint az ország más hasonló jellegű gyáraiban. Ezek az anyagellátási nehézségek egyébként is erősebben csak 1943 közepétől kezdve jelentkeztek, s katasztrófálissá 1944 őszén váltak.

Másrészt a gyárakban a nők százalékos aránya meglehetősen magas volt - 85.5%, 64,3%, 63.% - a behívott férfiakat pótolni tudták a nőkkel, sőt újakat is tudtak foglalkoztatni, a két, három műszak beállításával. Az új alkalmazottak betanítása nem jelentett különösebb problémát, hiszen eddig is a munkások nagyobb részét - 91.8%, 92.6%, 91.4%-át - a betanított, napszámos, stb. szakképzetlen munkások adták, akiknek munkába állítása meglehetősen kevés időt igényelt. Ezek a tények, s feltevések alapján levont következtetések, megmagyarázzák a textilipari foglalkoztatottság alakulásának az országotól eltérő szegedi sajátosságát.

A textiliparban mutatkozó közel 1100 fős munkáslétszám növekedés nem oldotta meg Szegeden a munkanélküliség problémáját. 1940-ben is jelentős még a munkanélküliek száma, különösen a nyomdaiparban,^{259/} s bár az építőiparban jelentősen csökkent, de még mindig 96 állandó munkanélkülit tart nyilván a szakszervezet.^{260/} A Hatósági Munkaközvetítő Hivatal ebben az évben 503 férfi szakmunkást, 447 férfi segédmunkást, 129 szakmunkásnőt, 194 segédmunkásnőt tart számon.^{261/} Konjunktúra tapasztalható ugyanakkor a vas-, ruházati-, élelmezési iparban, ez utóbbinál különösen a sütőiparban. A következő évben - 1941-ben - a munkanélküliek száma ismét csökken, amihez nagymértékben hozzájárulnak a nagyarányú katonai behívások is. Ennek ellenére még mindig tekintélyes munkanélküli sereget lehet találni Szegeden még akkor is. A munkanélküliség esését segítette elő továbbá

259/ PI.A.Ny.Sz.II.27. Az O.B.1940.XI.9-i levele a szegedi B-hoz.

260/ SZÁL. MÉMOSz. Szegedi Csop. Levelezés 1941. 35/1941.

261/ Délmagyarország. 1940. X.10. 5.p.

az az akció, amelynek során Németországban végzendő munkákra toboroztak szakmunkásokat, s ennek során Szegeden mintegy 350 munkás jelentkezett kiutazásra.^{262/}

A munkakeresők, a munkátkapottak számára, ill. akik nem tudtak elhelyezkedni az alábbi táblázat szemléletes adatokat közöl:^{263/}

Év	Munkaadók által keresett	Jelentkezett munkátkereső	Elhelyezkedett	Nem kapott munkát
1938	15.234	19.067	14.372	4.695
1939	14.213	18.723	13.319	5.404
1940	11.093	16.129	9.837	6.292
1941	11.241	15.556	9.798	5.758
1942	11.767	13.196	11.395	1.801

A táblázatból látható, hogy a háboru kitörése előtt a keresett és jelentkezett munkások között igen nagy a különbség, ezért jelentős számban nem kapnak munkát 1938, 1939-ben. A következő években - 1940-41-ben - a munkaadók által keresett létszám megközelítőleg azonos - az előző évekhez viszonyítva azonban csökkent, s ez mutatja a könnyűipar 1940. évi megtorpanását - ugyanakkor jelentősen esik a jelentkezők száma - nyilvánvaló a katonai behívások következtében - de nő az elhelyezkedni nem tudók száma is, ami megintcsak a termelés visszaesésére utal. 1941-ben szintén csökken a munkát keresők száma - Jugoszlávia lerohanása, Szovjetunió megtámadása - egyben csökken azoknak a száma is, akik nem tudnak elhelyezkedni.

A statisztikában feltüntetett utolsó évben közelíti meg leginkább a keresett és jelentkezett két kategória egymást, a nő meg

262/ Délmagyarország. 1941.IX.14. 5.p.

263/ A Magyar Statisztikai Zsebkönyvek szegedi adatai alapján.

nagymértékben az elhelyezettek száma, s ezzel egyidejűleg csökken az előbbi évekhez képest, lényegesen kisebbre az elhelyezkedni nem tudók száma.

A szegedi ipar tehát - könnyű- és kisipari jellegéből következően - a háboru első szakasza alatt sem tudta felszámolni teljesen a munkanélküliséget, bár lényegesen csökkentette. A két alapvető iparágban - a textil és élelmiszeriparban - azonban a munkanélküliség lényegét tekintve megszűnt Szegeden a háboru folyamán.

A proletáriátus helyzetét befolyásoló tényezők közül a munkalehetőségek mellett jelentős még a munkásosztály keresete, bérének alakulása. A munkások bérmozgalmai 1939-ben arra kényszeríti a kormányt, hogy emelje a nominális béreket. A későbbiek folyamán is a háboru időszaka alatt a névleges bérek emelkedő tendenciát mutatnak.

Még 1939 őszén a munkásmegmozdulások hatására megállapítják a minimális munkabéreket, aminek következtében pl. a szegedi faiparban 10%-kal emelkedtek a bérek.^{264/} Eztkövetően 1940 októberében 7%-kal, 1941 májusában 8%-kal, az alapfizetésekhöz képest 15%-kal, 1941 decemberében szintén az alapfizetésekhöz viszonyítva 30%-kal növekték a munkatébéreket. 1943 júliusában újabb béremelés történik drágasági pótlék megállapítása révén.^{265/}

Ezek a rendelkezések azonban minden esetben lehetőséget adtak a tőkéseknek, hogy a rendelet megjelenése előtt kivivott béremeléseket beszámítsák.^{266/} A hadiüzemekben kedvezőbb volt a munkások helyzete ebben a tekintetben, ugyanis míg más gyárakban 30%-os bérpótlékot fizettek, a hadiüzemekben 60%-os volt a pótlék.

264/ PI.A. ÉSz.III.17/Szeged/ 6.M.F.Sz.Szegedi csop.1939.IV.24-i vez. ülés jkv.

265/ M.G.I. 52.sz. helyzetjelentése 106. Idézi: Berenc I-Ránki Gy.: Id.m. 553.p.

266/ PI.A. ÉSz. III.17 /Szeged/ 7.-1941.

Az egyes béremelések következtében pl. a Pick gyárban a "gyári munkás" kategóriába tartozók bérei a következőképpen alakult:

Év	órabér fillérben
1938	32-36
1939	36
1941	42
1942	44
1943	70
1944	80

Természetesen a bérekből levonták a betegségi, öregségi biztosítást, a kereseti-, rokkantsági adót, majd később a rendkívüli hadiadót is, amelyek szintén a proletáriátus terheinek fokozódását jelentették. A béremelések azonban önmagukban nem eredményezték a munkások reálkeresetének növekedését. Ezt jelentősen befolyásolták az áremelkedések, amelyek már 1938 őszétől elkezdődtek, s mindig magasabbak voltak a bérek emelésénél. Így pl. az 1941 májusi 8%-os béremeléssel egyidőben nagyobbarányu zsir és husdrágulás történt.

Ezen tulmenően a hadikonjunktura kedvező hatását nagymértékben ellensúlyozták a munkásosztály helyzetére súlyosbitóan ható új, háborus tényezők, a fogyasztást korlátozó intézkedések, a munkaidő meghosszabbítása, a munkások nagy részének katonai ellenőrzés alá vonása, a háborus kiadások és terhek áthárítását jelentő kibontakozó infláció, a katonai behívás. Mindemellet azonban amig Magyarország nem kapcsolódott be a háboruba a hadikonjunktura hatását nem ellensúlyozták a felsorolt tényezők, s így ebben az időben a munkásosztály helyzetében átmeneti javulás - a reálbérek, keresé-

tek emelkedése - következett be. A háborubalépés után azonban 1941-től kezdődően²⁶⁸, egyes élelmiszer-cikkekre bevezetett jegyrendszer már negatívan éreztette hatását a dolgozó tömegek megélhetési viszonyaiban.

Az összes-negatív, pozitív - tényezőket figyelembevéve a hivatalos - tehát valószínűleg szépített - adatok alapján az átlagos órabérek reálértéke a következőképpen alakult: 268/

Év	Index
1938	100.0
1939	109.6
1940	106.6
1941	109.4
1942	108.5
1943	104.4

A táblázatból látható, hogy még ezen tulzott számítás szerint sem éri el 1940-től kezdődően a munkások reálkeresete az 1939-es színvonalat.

Az alábbi számítások lényegesen jobban tükrözik a valóságos reálbér értékeket: 269/

1938	1939	1940	1941	1942	1943
100,0	105,7	91,3	83,9	90,5	82,3

Ezekből az adatokból nemcsak az derül ki, hogy 1940-től kez-

268/ Berend I - Ránki Gy.: Id.m. 555.p.

269/ Ausch Sándor: Az 1945-1946. évi infláció és stabilizáció.

Kossuth. 1958. 30-31.p. Idézi: Korom M.: Id.m. 76.p.

dődően a munkások reálbére csökkenő tendenciát mutat, hanem az is, hogy még az 1938-as szintet sem érik el 1939 után a reálbérek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a munkáscsaládok helyzete kedvezőbb volt, mint ezt az adatok mutatják, hiszen a haditermelés következtében egy családból többen is dolgoztak, ami megélhetésüket viszonylagosan könnyebbé tette.

A dolgozók reáljövedelmét, s általában megélhetési viszonyait jelentős mértékben befolyásolták az egyre ismétlődő áremelkedések, majd a háborubalépés után az élelmiszer és egyéb közszükségleti cikkekben mutatkozó hiányok következtében bevezetett korlátozások. A háborus nyugtalanság hatására már 1938 őszén emelkedni kezdtek az árak Szegeden, olyannyira, hogy az árkormánybiztos megbízottja kénytelen leutazni azzal a céllal, hogy az árakat a szeptember eleji szintre szorítsa vissza.^{270/}

Különösen az élelmiszercikkekénél volt tapasztalható nagyarányú áremelkedés, aminek következtében kialakult az a helyzet, hogy Szegeden egyes élelmiszerfélések árai 15-70%-kal voltak magasabbak, mint Budapesten.^{271/}

Az árak emelkedése természetesen elsősorban a dolgozó osztályokat, különösen a proletáriátust sújtotta. "Az évek óta mind súlyosabbá vált gazdasági helyzet immár odáig jutott, - mondja ezzel kapcsolatban Dáni János egyik interpellációjában - hogyha sürgős intézkedés nem történik, elkerülhetetlenül katasztrófához vezet. A munkásság helyzete elviselhetetlenné vált és még csak kilátás sincs arra, hogy javulás álljon be."^{272/}

Amikor az az interpelláció elhangzott, még nem léptették életbe a különböző korlátozásokat, de hogy erre sor fog kerülni ezt

270/ Délmagyarország. 1938.XI.6. 3.p.

271/ SZÁL. Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1939.XII.21-i közgyűlési jkv. 387.pont.

272/ SZÁL. Szegedi polgármesteri iratok MMI. 1939-7131.

Varga kereskedelmi és iparügyi miniszter 1939 októberi szegedi látogatása alkalmával nagyon világosan kijelentette: "Áttetés volna, ha azt mondanám, hogy a mai aránylag kedvező állapotok fönttarthatók volnának hosszú időn át, ha tovább tart a háború. El kell készülnünk arra, hogy életernívónkat leszállítsuk."^{273/}

Az 1940-es évben a nehézségek tovább fokozódtak. Az áremelkedések az ármaximálások ellenére sem szüntek meg, s ennek az lett a következménye, hogy a proletáriátus keresete csak a legszükségesebb élelmi cikkek beszerzésére volt elegendő. Még a nyomdaiparban dolgozók - ahol viszonylag jól kerestek a munkások - helyzete is olyan súlyossá vált, hogy a szakszervezeti bizottság több esetben foglalkozik a nyomdászok nehéz gazdasági helyzetével.^{274/} [Ebben az évben már a hiánycikkek száma egyre gyarapodik.]

A nehézségek csökkentését a város vezetősége a Közellátási Hivatal felállításával akarta enyhíteni, amely 1940 áprilisában kezdte meg a működést. Ezzel egyidejűleg bevezetik a cukorjegyet, heti 12 dekában állapítva meg a rendes fejadagot. Az év utolsó felében nagymértékű zsirhiány lépett fel Szegeden, amely a munkásság körében általános elégedetlenséget váltott ki. A munkásnők a fárasztó napi munka után kénytelenek voltak hosszú órákon keresztül sorbaállni, hogy zsirhoz jussanak.^{275/} A nehézségek fokozódását mutatja, hogy a belügyminiszter 1940 novemberében elrendeli a tüzelőanyagok korlátozását, aminek következményeként Szegeden még decemberben is súlyos zavarok voltak a tűzifaellátás tekintetében.^{276/} A dolgozók helyzetét súlyosbították a rendkívüli katonai szolgálatra történő behívások, amelyeknek következtében összesen 2.835 ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági munkás maradt kereset nélkül.^{277/}

273/ Délmagyarország. 1939.X.29. 3.p.

274/ PI.A. Ny.Sz.II.87. a szegedi bizottság 1940.IV.17-i levele az Országos Bizottsághoz.

275/ Szegedi Keresk és Iparkamara 1940.évi jelentése Szeged.1941.31.]

276/ SZÁL.Szegedi főisp. iratok. Közellátási iratok 1941. 1/1941.

277/ SZÁL. SZFI. 1940. 1507/1940.

Teleki miniszterelnök szegedi látogatása alkalmából azzal igyekszik vigasztalni a dolgozókat, hogy amikor nélkülöznek gondoljanak arra, ezeket a hiányzó cikkeket a honvédeknek adják, s "... ha véletlenül pár darab krumplival, egy gombóccal, vagy néhány szem kávéval, stb. kevesebb jut - mondja Teleki - akkor ne azon keseregjünk, hogy miért nincsen, hanem arra gondoljunk, hogy ezt is a hadseregnek adtuk. Ha pedig fáznak, mert három hasáb fával kevesebb van, arra gondoljunk, hogy a vagonokban, amelyekkel fát szállítanak, katonákat szállítunk".^{278/}

Amikor 1941-ben Magyarország belép a háborúba Szegeden az élelmezési helyzet ugyszolván katasztrófálissá vált. "A város tejellátása körül a legnagyobb zavarok mutatkoznak - írja a főispán -. Mind több és több a panasz, hogy a gyermekek és betegek nem tudnak tejhez jutni, a klinikák és a kórházak ellátását is csak a legnagyobb nehézségek árán tudom biztosítani."^{279/} Hasonló volt a helyzet a liszttel és a kenyérrel kapcsolatban is. 1941 március közepétől kezdődően a kenyeret buza és kukorica keverése után előállított lisztből sütötték.^{280/}

A város területén "...junius végén, de leginkább július hónap első napjaiban a kenyér és lisztellátás terén nagyobb zavarok mutatkoztak... A pékek előtt, kora hajnali óráktól, egész délig álltak az emberek egy darab kenyérért. Sajnos sok kenyér nélkül ment haza." - írja a gazdasági felügyelő 1941. július közepén.^{281/}

1941 július 1-től kezdődően vaját, zsírt, zsirszalonnát csak vásárlási könyv alapján lehetett beszerezni, majd augusztus 21-től

278/ Délmagyarország. 1940. XI. 12. 5.p.

279/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

280/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1942. 681/1942.

281/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1941. 224/1941.

bevezetik a zsirjegyet is, személyenként 20 dekában állapítva meg a heti fejadagot.^{282/} Ezt követően a nagymértékű liszthiányra való tekintettel július 12 - augusztus 22-ig ideiglenesen bevezetik a lisztjegyet, augusztus végén átmenetileg megszüntetik, de december elejétől az év végéig ismét rendszeresítik. A rendes állami kenyérjegy bevezetésére az országos viszonyokhoz hasonlóan Szegeden is 1942 január közepén kerül sor.^{283/}

Az élelmiszercikkek ellátása tekintetében a hadiüzemi munkások viszonylag kedvezőbb helyzetben voltak, mert - bár a város készleteiből részesültek ők is, - központilag megszervezték az üzemek belül az ellátást, s ez bizonyos értelemben könnyítést jelentett a dolgozók számára.^{284/}

A nehézségek azonban nemcsak az élelmiszerek viszonylatában jelentkeztek. Már 1940-ben az angol tengeri blokádnak miatti nyersanyagbeszerzési problémák azt eredményezték, hogy a gyapju ruha és a lábbeli ára több mint 30%-os emelkedést mutatott.^{285/}

A következő évben - 1941-ben - pamutáruból a helyi szükségleteknek csak mintegy 20%-át tudják kielégíteni. Különböző textiláruból, amelyeket elsősorban a dolgozók vásároltak - ing-freskó, karton, cájg, stb. - a valódi szükségletnek még a 10%-át sem tudta a szegedi kereskedelem fedezni.^{286/} 1940 végén sor került a közvilágítás 20%-os csökkentésére - ami egyben jól mutatja a szénellátási nehézségeket is - majd 1941-ben a gáz árát felemelik 30%-kal.^{287/}

Az 1942. évben a dolgozók helyzete még rosszabbra fordul. A

282/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1941. 692/1941.

283/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1942. 309/1942.

284/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1941. 515/1941.

285/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz.1940.X.2-i közgy.jkv.251.pont.

286/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok.1942. 681/1942.

287/ SZÁL.Szegedi Gáz és Villanyművek iratai."Szegedi polgármesterhez intézett átiratok.1941-1948 c.dossie.1941.XI.27-i levél, ill. u.ott: az Árellenőrzési Országos Kormánybiztos 104.681/V-1941.sz. rendeletének másolata.

kormány rendeletileg heti 3 hustalan napot vezetett be, amikor semmiféle husárut nem lehetett kapni. Míg februárban napi 2 deka zsirt adnak, júliusban már csak 1,5, októberben pedig csak napi 1 deka zsir a fejadag.^{288/} A napi kenyérfejadagot 20 dekára szállítják le annak érdekében, hogy a kormány a németek igényeit kielégítse. Ennek következtében Németországban, Finnországban, Olaszországban, Bulgáriában, Romániában magasabb a kenyérfejadag, mint Magyarországon.^{289/} Szegeden ebben az időben a nyári hónapok alatt napi 15 dk. a kenyérfejadag, tehát még az országos átlagnál is rosszabb.^{290/} A tejellátás továbbra is rossz, sőt még jobban romlott. Míg normális körülmények között a város tejszükséglete napi 25.000 liter, addig márciusban csak napi 8.000, esetleg 10.000 liter a tejfelhozatal, ami azt mutatja, hogy az igényeknek kb. csak 35-40%-át tudják kielégíteni.^{291/}

Ez a mennyiség is aránytalanul és igazságtalanul oszlott meg. A városi gyermekmenhely vezetőjének a polgármesterhez írt beadványa szomorú képet tár elénk a tejellátással kapcsolatban: "Szegeden mindenkor lehet tejeskávét kapni a kávéházakban, cukrázdákban, sőt tejet is tejcsarnokban, ha ott akarja a vevő meginni, de kiérve nem, mert azért csak a maximális árat lehet kérni. Így áll elő az a lehetetlen helyzet, hogy a vezetésem alatt álló gyermekmenhelynél az az egy éven felüli gyermekek részére már nem tudunk tejet adni, mert a szerződéses szállítónk csak éppen annyit tud

288/ Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1942.II.28-i közgyűlési jkv. 2.pont, 1942.VII.29-i közgyűlési jkv. 134. pont, SZFI. Közellátási iratok. 1944. 228/1944.

289/ M.G.I. Gazdasági helyzetjelentése. 50.sz. Bp. 1942.M.G.I. kiad. 111.p., ill. M.T.A. Közgazdaságtudományi Intézetének Évkönyve. I.köt. Akadémiai Kiadó. 1957. 345-346. p. Idézi: Korom M.: Id.m. 77.p.

290/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1942. VII. 29-i közgyűlési jkv. 134. pont.

291/ SZÁL.SZFI. 1942. 436/1942.

szállítani, hogy az az anyátlan csecsemőknek elég".^{292/} /Kiemelés:FI

A valóságos helyzet ennél még tragikusabb volt. Erre fényt derít a tisztifőorvos egyik átirata a főispánhoz, amelyben 170 kg. lisztre kér jegyet a zöldkereszt számára. "Kérésünket avval vagyok bátor indokolni, - írja - hogy a lisztre feltétlenül szükségünk van életmentés céljából. Az éhező kisdedek ma sem tejhez, sem egyéb táplálékhoz nem juthatnak és az eddig ellátott népréteg anyáinak magának sincsen teje, amivel csecsemőjét táplálhatná".^{293/} Kiem: FI./

A liszt, kenyér, zsir, tej-ellátási nehézségek mellett a burgonyaellátás szintén katasztrófális volt. Egy-egy személy részére lo napra adtak 2 kg. burgonyát, de a rossz termés következtében októberben a szegedi piacról teljesen eltűnt a burgonya, sőt a megállapított 2 kg-os fejadagot sem tudták ekkor már biztosítani.^{294/}

Az élelmiszerek mellett nagy hiány mutatkozott 1942-ben ruházati cikkekben is. A nagyfoku hadiszállítások miatt a közszükséglet kielégítésére egészen minimális textilanyag, cipő, stb. jutott. A "Munkásosztálynak, kisfixes és középosztálynak szükséges olcsó és középáru, textilanyag egyáltalán nem kapható a gyárakból." -panaszolták a kereskedők.^{295/}

A dolgozók, ha esetleg nagyritkán hozzájutottak ezekhez a közszükségleti cikkekhez, a magas árak miatt nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem tudták megvásárolni azokat. 1942-ben ezen cikkek ára általában 50%-kal, egyes cikkeké, pedig 100%-kal emelkedett, ami lényegesen meghaladta a fizetések emelését.^{296/} A közszükségleti cikkek nagyfoku hiányát kitűnően mutatja a közellátási miniszter 1942-ben megjelent a gyárakhoz intézett leirata, amelyben kívánatosnak tart-

292/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1942. 427/1942.

293/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1942. 212/1942.

294/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1944. 691/1944.

295/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok 1942. 436/1942.

296/ SZÁL.Mémosz. Szegedi csoportja.Központi körlevelek. 10/1942.

ja, hogy "...az ország területén működő minden egyes ipari vállalat munkásai az üzembe való belépés után bőrtalpu cipőjüket cipővel lássák el."^{297/}

Ezekben az években a létfenntartási költségek indexei nagymértékben megnövekedtek. Az indexemelkedés - hivatalos adatok szerint - 1941-hez viszonyítva 1942-ben már 119.5%, a következő években egyre tovább emelkedett, 1943-ban 148.3%-ot, 1944-ben 186%-ot ért el.^{298/} A helyzetet súlyosbította a nagyfokú spekuláció, az árdrágítás, az üzérkedés, ami elsősorban a proletáriátust súlytotta, hiszen a gazdagok "feketén" mindent megvehettek.

Míg a tőkésék, a spekulálók, feketézők jelentős haszonra tesznek szert, a dolgozók helyzete napról-napra romlik. A bőriparban ahol az anyagihiány miatt csökkentett munkaidőben dolgoztak - s heti 12-20-30 óra volt a foglalkoztatottság - a kereset a pótlékkal együtt nem biztosított olyan megélhetést a munkások számára, mint az 1937. évi jövedelmük.^{299/} Hasonló a helyzet a faipari szakmában is, ahol még a gyárosok is kénytelenek elismerni a munkások igen rossz helyzetét. Ezzel kapcsolatban írja a Lippai Gőzfűrészt Rt. vezetője: "...Munkásaink nagyrésze sokgyermekes családapá és személyes meggyőződésből tudjuk, hogy a legnagyobb nélkülözések közepette tengetik életüket." ^{300/}

A hiányos táplálkozás, öltözködés természetesen negatívan befolyásolta a munkások termelését is. A Szegedi Falemezgyárban, ahol a munkák jelentős részét télen, nyáron a szabadban kellett elvégezni - sokszor hóban és vízben - annak következtében, hogy sok munkásnak nem volt bőrtalpu cipője, alig tudták a számukra előírt

297/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "1942.gyáriparosok" c.dossie. A Gyosz. 1942.IV.21-i keltezésű Körlevele.

298/ Nemes D.: Id.M. 35.p.

299/ PI.A.Börsz.73/5. A szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1942.III. 2-i jkv.

300/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1942. 879/1942.

munkát elvégezni.^{301/} A nagyarányú katonai behívások tovább rontották a proletár családok megélhetési viszonyait, mert a hadbavonult munkás hozzátartozói csak 15 napig kapták bérét, ezen túl, ha egy családja volt, átlagos munkabérnek 50%-át, két, három négy gyerek után 60%-, 70%, ill. 80%-ot.^{302/}

Az uralkodó osztályok különböző akciók szervezésével akarták a proletáriátus helyzetét enyhíteni. Ennek során Kállayné 1942. októberében 5.000 Pengőt utalt ki a ^{szegezi} hadbavonultak hozzátartozói, ill. az árvizkárosultak számára, s így egy-egy [szegedi] dolgozó család 10-20-25 Pengőt kapott, tehát kb. 3 kg. sertéshus árát.^{303/}

A proletáriátus jogfosztottsága, a nagy terhek, az egyre rosszabbodó megélhetési viszonyok, a háborús véráldozatok, fokozták a tömegek elkeseredését, érlelődött és növekedett az igazságtalan háboru gyűlölete, az uralkodó osztályok politikájával szembeni ellenállás. Az "országgyarapítás", a gyors, könnyű háboru reményébe vetett hit alapján keletkezett illúziók, egyre inkább kezdtek szertefoszlani, s még a kispolgárság az egyes középrétegek soraiban is mindjobban urrá-lelt a megdöbbenés és a kiábrándultság. Az uralkodó osztályok ingadozó uralmát azonban erősen befolyásolta a haragú burzsoá propaganda, amely változatlanul "fényes szövetséges hadisikerekről" számolt be, s a szükséges áldozatok meghozatalát hangoztatta, a "közös, szent" cél érdekében.

A gazdasági életben mutatkozó ellentmondások 1942-ben egyre inkább mélyültek, s az 1943 évtől kezdődően egyéb tényezőkkel együtt egyik okát képezik - s egyben ezek a jelenségek mutatják is - az uralkodó osztály válságának, politikájának, rendszerük csődjé-

301/ SZÁL. Szegedi Falemezgyár iratai. "Iparügyi Min. 1942.I.22 - XII.16" c. dossie. A gyár kelet nélküli levele a miniszterhez.

302/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Nemzetközi sajtó 1942" c. dossie. Nemzetközi Sajtótudósító 1942.III.27-i száma 1. p.

303/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 633/1943.

nek kibontakozását.

A dolgozó parasztság helyzete sem volt kedvezőbb a háboru első szakaszában az ipari proletáriátusénál. Bizonyos mértékben az élelmezés tekintetében nem voltak úgy kiszolgáltatva a spekulánsoknak mint a munkások, s ez helyzetüket kedvezőbbé tette, de a háboru folyamán egyre emelkedő beszolgáltatási kötelezettségük a parasztság ezen rétegeit is súlyosan érintették.

A parasztság egészségügyi helyzetét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Szeged tanyavilágában ez lényegesen rosszabb volt, mint a városban. A külterületeken élő lakosság jelentős részének a lakásviszonyai egészen elképesztőek voltak. Szeged Átokházán, Alsótanyán, Várostantyán, Királyházán a lakosság nagy része nyomoruságos körülmények között, viskókban lakó törpebérllő, napszámos volt, s ezek a 6-7 tagu családok 2-3 holdas városi bérföldön tengették életüket. Lakásviszonyaikkal kapcsolatban az egyik tanító a következőket írja: "Igen sokan földbeásott vermekben laknak és vivják az élettel az örök harcot."^{304/}

Az embereket, felnőtteket, gyerekeket egyaránt a hirhedt "Morbus Hungaricus" - a tuberkulózis-valósággal tizedelte. "Edzett, de-rüs lelkünk akkor borul el, - olvashatjuk az egyik tanítói jelentésben - amikor a magyar életvirágokat lefagyasztó tüdővész 16-22 éves családtagokat ragad el a szegényesen terített asztal mellől."^{305/} Ez az asztal valóban "szegényesen terített" volt. A tejellátás még itt a tanyán sincs biztosítva a szegények számára. Nem is lehetséges - mert amint egy 1943-as állatösszeírási kimutatás bizonyítja - Szeged törvényhatósági területén 9.055 drb. tehenet tartanak nyilván.^{306/} Még ha figyelembe vesszük a katonai rekvirálásokat,

^{304/} SZÁL.SZFI. 1939. 61/1939.

^{305/} SZÁL.SZFI. 1939. 61/1939.

^{306/} SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1944. 483/1944.

akkor is ez a szám meglehetősen kicsi a parasztság létszámához viszonyítva, különösen pedig az agrár- félszűk, szegényparaszti és törpebérűk tömegeihez képest. A tanyai iskolákban van ugyan tejakció, de ez csak részben oldotta meg a problémát. A kisebb gyerekek, akik számára életszükséglet a tej, nem jutnak hozzá, s a hiányos táplálkozás következtében ezek közül is igen sokan esnek áldozatul a tuberkulózisnak.^{307/} Jellemzően bizonyítja ezt Szeged külterületi iskoláiban tanuló gyerekek egészségügyi helyzete. Közvetlenül a háborút megelőző években a külterületen 69 iskola volt.^{308/} Az iskolák 97.1%-ában fordult elő TBC-s fertőzés, s az iskolák 30.4%-ában a tanulóknak megközelítőleg 50%-a volt fertőzött.^{309/}

A tanyai lakosság egészségvédelme rendkívül elhanyagolt állapotokat tükrözött. A zöldkeresztes hálózat a külterületnek csak egy kis töredékére terjedt ki, bár elhatározták kiszélesítését, de "anyagi nehézségek miatt" ezt hosszú éveken keresztül nem tudták megvalósítani.^{310/} Az anya- és csecsemővédelmet a város területén 11 intézeti orvos, 14 védőnővel látta el. "Ez a szervezet a legjobb akarata és felkészültsége mellett sem képes a reárált óriási feladatoknak megfelelni..." - írja a tisztiorvos a polgármesternek.^{311/} Felsőközpontban, ahol 13.106 lakos élt, csak egy orvos és egy védőnő tevékenykedett.^{312/} Elképzelhető tehát, hogy ilyen viszonyok között a szegényparasztság és gyermekei már csak akkor kerültek orvoshoz, amikor a fertőző betegségek előrehaladott stádiumban voltak, s rendszerint már segíteni nem lehetett rajtuk.

Az orvosok, akik látták ezt a nyomoruságosan tragikus hely-

307/ SZÁL.SZFI. 1939. 61/1939.

308/ Kiss István: Szeged tanyai közigazgatása. Közgazdaságtudomány. Bp. 1938.I. évf. 2. szám. 172. p.

309/ SZÁL.SZFI. 1939. 335/1937.

310/ SZÁL.SZFI. 1939. 61/1939.

311/ SZÁL.SZFI. 1939. 335/1937.

312/ SZÁL.SZFI. 1939. 335/1937.

zetet, hiába emelték fel figyelmeztető szavukat. A Zöldkeresztes Védőnőképző Intézet vezetője 1939 végén javasolja Alsó- és Felsőközpontban a tanyai egészséghálózat felállítását, az iskola fogászati kiszélesítését. "Népfürdők, fekvőcsarnokok létesítésével - írja - a tanyavilág egyre tragikusabban emelkedő gümőkór grafikonját lehetne leszorítani..." 313/

A parasztság rendkívül rossz egészségügyi helyzetén túlmenően, szociális és gazdasági tekintetben is igen kedvezőtlen viszonyok között élt. 1939 őszére a helyzet még rosszabbra fordult, s a mezőgazdaságban nagy területek maradtak bevetetlenül, egyrészt a kedvezőtlen időjárás, másrészt a háborús készülődések, közhangulat következtében. Az év végén a szegedi tanyavilágban nagyarányú vetőmaginség lépett fel, aminek enyhítésére a földművelésügyi miniszter - miután a következő évben sem változott a helyzet - 1940 márciusában 314/ és augusztusában 315/ inséges vetőmagakciót indított a 20 holdon aluli gazdaságok számára. Ennek keretén belül 400 q búzát és 500 q rozsot osztottak ki részben kölcsön formájában, részben pedig kedvezményes áron egy évi visszafizetés terhe mellett.

A kisbérlők gazdasági helyzete is jelentősen romlott, amit mutat az a tény, hogy bár 1939-ben a város 6.000 holddal több földet adott bérbe, mégis a haszonbérjövedelem kevésebb volt, mint az ezt megelőző két ében. "Hiába lép föl a városi tisztügyészségi hivatal a haszonbérlőkkel szemben - írják - a hátralék összege nem csökkent. 316/ Ezeknek az embereknek annyi pénzük sincs, hogy bérleti tartozásaikat fizetni tudnák.

313/ Délmagyarország. 1939.XII.1. 4.p.

314/ SZÁL.SZFI. 1940. 336/1940.

315/ U.o. 960/1940.

316/ Délmagyarország 1939. IX.10. 7.p.

Szeged mezőgazdaságának 1940. évi helyzetével kapcsolatban a Kereskedelmi és Iparkamara megállapítja, hogy a szokatlanul hosszú és hideg tél, a tavaszi áradások, a nagy csapadékmennyiség és az ennek során jelentkező vízkárok a gabonatermés tekintetében még az országosnál is nagyobb mértékű kiesést okoztak.^{317/} A búzával, rozssal és árpával bevetett 32.501 holdból 6.450 hold - vagyis a bevetett terület 19.8%-a - szenvedett vízkárt.^{318/} Hasonlóan nagy károkat szenvedtek a gyümölcs és bortermelők is. A rendkívül kedvezőtlen időjárás következtében ugyyszólván az összes gyümölcs elpusztult, sőt a fák egy része is - pl. a sárga- és őszibarack fák, a cseresznyefák 30%-a - kiveszett. A szőlő termése a nagymértékű peronoszpórás fertőzés hatására majdnem teljesen megsemmisült. A bortermés az 1939-es 90.237 hektóról, 7.800 hektóra esett, ami holdanként 0.6 hektónak felelt meg.^{319/}

Az árvíz nemcsak a termés jelentős részét semmisítette meg, hanem teljesen összedöntött 195 lakóházat és 386 melléképületet, ugyanakkor súlyosan megrongált 499 lakóházat és 1040 melléképületet. Ezek a károk többségükben a tanyákon - különösen Felsőtanyán - valamint a város körüli telepeken - ahol legnagyobb részben munkások éltek - keletkeztek.^{320/}

Ezek a természeti csapások elsősorban a szegényparaszságot érintették igen érzékenyen. Mindezekhez járultak a különböző háborus korlátozások. 1940 augusztus végén - "országos érdekből" - korlátozzák a felhasználható petróleum mennyiséget, amely + rendelkezés elsősorban a villany nélküli települések - Rösztke, Szentmihálytelek -

317/ Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged 1941. 7.p.

318/ SZÁL. SZFI. 1940. 1170/1940.

319/ Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara 1940. évi jelentése. Szeged 1941. 18. p.

320/ SZÁL. Szeged Város Törv. Hat. Biz. 1940. V. 18-i ülésének jkv-je 94. pont.

lakosait sújtotta. Egy 1940 szeptember közepén megjelent rendelet alapján zár alá helyezték a búzát, rozsot, zabot, s ezek vásárlását és szállítását engedélyhez kötötték.^{321/} Azok a kis- és szegény-parasztok, akiknek a vízkárok következtében a vetésük ugyszólván teljesen elpusztult, ennek következtében igen nehezen, vagy egyáltalán nem szerezhették be néhány mázsa - létfenntartásuk szempontjából nélkülözhetetlen - búzát, vagy rozsot.

Még rosszabb volt ebben a tekintetben a mezőgazdasági munkások, a napszámosok helyzete, akiknek napi bére 1940 július 1-31 közötti időben, a férfiak részére: élelem nélkül 3 Pengőt, élelemmel együtt 2 Pengőt, a nőké 2 Pengőt, ill. 1 Pengőt tett ki.^{322/}

A dolgozó parasztság terheit fokozták az 1940 évi nagyarányú katonai behívások is. A honvédelmi miniszter a katonai szolgálat teljesítése következtében beállott munkaerőhiány kielégítése érdekében, július elején elrendeli a honvédelmi munka igénybevételét, amelynek értelmében az aratási, hordási, vagy cséplési munkára az erre alkalmas munkakötelezetteket kell kirendelni, ha szükséges katonai karhatalom segítségével.^{323/} Ennek ellenére sem tudják azonban megfelelően elvégezni az aratási munkálatokat. A munkaerő nehézségek csökkentése céljából június 9 - szeptember 1- ig szüneteltették a levente-kiképzést, ^{324/} sőt a behívott szegedi gazdák egy részét is szabadságolták az aratás idejére.^{325/} Ezek az intézkedések segítenek ugyan elsősorban a nagyobb gazdákon, kisebb mértékben a kisgazdáknak, de a mezőgazdasági munkások jelentős része - éppen a behívások következtében - elesik a nyári keresettől, s teljesen élelem nélkül néz a tél elé. Ezeknek a mezőgazdasági munkásoknak a

321/ SZÁL.SZFI. 1940. 1131/1940.

322/ Délmagyarország. 1940. VII.10. 3.p.

323/ Honvédségi Közlöny. 1940.VII.4-i 15. száma 1,4,6. pontok.

324/ SZÁL. SZFI. 1940. 802/1940.

325/ U.o. 750/1940.

száma, akik semmiképpen nem tudták pótolni az elvesztett nyári keresetet, 1940-ben 2375 fő volt.^{326/} A téli hónapok előtt - novemberben - a kereset nélkül álló agrárproletárok száma - Szeged Alsótanyán, Felsőtanyán, Röszkén és Szentmihályteleken 3.320 főre - azaz 42.7%-ra - emelkedett fel.^{327/} Miután a bevonulások következtében semmiféle keresethez sem jutottak, kénytelenek voltak aratási segélygabonát igényelni, amely mintegy 75 vagon mennyiséget tett ki.^{328/}

Magyarországnak a háboruba lépésével a dolgozó parasztság terhei méginkább fokozódtak. A hadsereg, a németek egyre növekvő igényeinek kielégítése nemcsak a városi lakosság élelmezésében eredményeztek fennakadásokat, hanem a mezőgazdasági munkások és a törpebirtokosok ellátásában is. Az újabb katonai behívások következtében a mezőgazdasági munkások zöme éppen a legnagyobb tavaszi munkálatok idején teljesített szolgálatot.^{329/} Ennek az a következménye, hogy az agrárproletáriátus elesett a kereseti lehetőségtől, másrészt a földek művelése is elmaradt a szokásos, normális megmunkálástól.

Az év közepétől fellépő nagyfoku liszthiány - amely mint láttuk a város vezetőségét arra készítette, hogy liszt- és kenyérjegyet vezessen be - a tanyavilágban is kritikus helyzetet teremtett. A felsőközponti mezőgazdasági munkások és kisbirtokosok 1941 május végén kérvénnyel fordultak a Közellátási Hivatalhoz, amelyben panaszkodtak: "...20-25 km-et megteszünk gyalogosan, hogy 0-ás lisztet kapjunk csak egy kilógramot is, de többszöri fáradozásunk dacára sem kaptunk...", odahaza nincs egy kilógram lisztünk sem...'- írják a továbbiakban.^{330/}

326/ SZÁL.SZFI. 1940. 1507/1940.

327/ U.o.

328/ Délmagyarország. 1940.XII.28. 5.p.

329/ SZÁL.SZFI. 1944. 135/1944.

330/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 160/1941.

A csengelelei parasztság helyzete hasonló volt a felsőközponti-akéhoz, mint ez megállapítható a Szeged-Csengeleli Mezőgazdasági Egyesület 1941 június 7-i kérvényéből. "A múlt évben - olvashatjuk a beadványban - ugyyszólván semmi termésünk nem volt, sem gabonából, sem szemes takarmányból. Így sokan máris kenyér nélkül állanak, s nem képesek a környéken a zár alá vételek miatt pénzért sem hozzájutni a szükséges lisztthez."^{331/} Juliusban a Szeged-Átokházi lakosok is lisztkiutalási kérelemmel fordultak a főispánhoz, miután nem rendelkeztek sem kenyérrel, sem liszttel.^{332/}

Amikor a dolgozó parasztság ilyen liszt és kenyérnélkülözések között tengődött, 1941 augusztus elsején a főispán közzéteszi az 5770/1941.M.E.sz. rendeletet, amely mindazokra akik gabonafelesleggel rendelkeznek beszolgáltatási kötelezettséget ró, s egyben azokkal szemben, akik elmulasztának eleget tenni "kötelességüknek" 2-6 hónapig terjedő elzárást helyez kilátásba.^{333/} E "nagy feladatok" végrehajtásával kapcsolatban célul tűzi ki, hogy a mezőgazdaságban az "...emberi, gépi és állati munkaerő kihasználását a teljesítőképesség határáig..." fokozzák.^{334/}

A rablőháború következményeként 1941-ben megindulnak a rekvi-
rálások, amelyek újabb terhet, sérelmet jelentettek az amugy is
nélkülöző, dolgozó parasztság számára. A rekvirálások során a feja-
dagon kívül ugyyszólván teljesen kifosztják a szegényparasztságot.
A "...környéken rekviráló polgári és katonai vegyesbizottság - olvashatjuk az egyik jelentésben - a rekvirálást szenvedő lakossággal szemben kiméletlen bánásmódot tanusított... A Bizottság nemcsak a baromfiakra, de kezdetben a marhákra, lovakra és sertésekre sem

331/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 169/1941.

332/ U.o. 234/1941.

333/ U.o. 282/1941.

334/ SZÁL. SZFI. 1941. 365/1941.

hagyott vissza takarmányt az érdekelt gazdáknál, úgy, hogy az elmúlt napokban rekvirálást szenvedettektől a fejadagok biztosítása mellett megmaradó minden mennyiséget elvittek."^{335/} Mindezek alapján érthető, hogy az állatállomány kiteleltetése, az abrak-és szállastakarmányban mutatkozó nagy hiány miatt a gazdákat szinte megoldhatatlan feladat elé állította, hiszen a parasztság más vidékekről sem tudta beszerezni a szükségletek kielégítését szolgáló takarmánymennyiséget.^{336/} A parasztság annyira nem rendelkezett elvehető terményekkel, hogy az országmozgósítási kormánybiztos kénytelen a rekvirálásokat felfüggeszteni.^{337/}

1942-ben a takarmányinség mellett ismét súlyosbodtak a gabonaellátási nehézségek is. A felújított rekvirálások, a beszolgáltatás mellett - amelyek a fő terheket jelentették - újra sújtotta a parasztságot az árvíz, aminek következménye a katasztrófálisan kevés gabonatermés. A kizárólag mezőgazdaságból élő 5 holdon felüli földbirtokkal rendelkező, vagy bérlő lakosságnak - elsősorban szegény- és középparasztság - a bevetett területből nem termett annyi sem, hogy abból a vetőmagot és a háztartási szükségletet fedezni tudta volna.^{338/} Ennek következtében 1942 elején újra szükség van az inséges vetőmag akció megindítására. Az ország készletei azonban már annyira kimerültek, hogy a szükségleteknek, árpából kb. csak egyötödét, zabból nem egészen felét tudták kielégíteni.^{339/}

A közellátási miniszter nem törődve a dolgozó parasztság egyre fokozódó terheivel, elrendeli - miután a felajánlási rendszer a parasztság ellenállásán megbukott - a meglévő "feleslegek" utólagos

335/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 703/1941.

336/ SZÁL. Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1942.II.28-i közgyűlési jkv-je. 2. pont.

337/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1941. 106/1941.

338/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1942. 970/1942.

339/ SZÁL. SZFI. 1942. 236/1942.

igénybevételét. Az 1942 január 9-én tartott főispáni értekezleten a miniszter kijelenti: "Katasztrófális helyzetbe kerülénk, ha a vetés idején kiderülne, hogy a gazdák... a vetőmagot elfogyasztották, illetve megetették." - mint láttuk Szegeden a parasztság jelentős része még ezt sem fogyaszthatta volna el, hiszen nem rendelkezett vele. "Mármost meg kell értetni a gazdákkal, - mondja a miniszter - hogy ezt a kérdést nagyon szigorúan fogjuk ellenőrizni és könyörtelenül fogunk eljárni azokkal szemben, akik a közellátást ilyen módon megkárosítják." ^{340/}/Kiemelés: FI./

Azok a kis- és középparasztok akik nem bírták az egyre fokozódó terheket, s ennek következtében teljesen tönkrementek kénytelenek voltak megválni parcelláiktól, kisbirtokaiktól. 1942-ben 24 esetben árverezik el a parasztok birtokait, 27.835 Pengő értékben, a következő évben már 35 ingatlan felett perdül meg a dob, s veszti el a talajt a lábuk alól a szó szoros értelmében az elszegényedett parasztcsaládok. ^{341/}

Az agrárproletáriátus, vagy a kisbérlők helyzete sem volt jobb a kisbirtokos parasztokénál. A mezőgazdasági munkásokat egy 1942 február elején megjelent rendelettel arra kötelezték, hogy 1 hónap leforgása alatt kössenek olyan munkavállalói szerződést, amelyet az elmúlt évben kötöttek. Ennek elmulasztása esetén honvédelmi munka címén kényszerítik őket gazdasági munkák kötelező végzésére, sőt a rendelkezés a vonakodókkal szemben az internálást helyezi kilátásba. ^{342/}

A kisbérlők anyagi helyzetének további romlásához nagymértékben hozzájárult a bérleti díjak felemelése. A város, hogy egyre növekvő költségvetési deficitjét ellensúlyozza, 1942-ben elhatározza,

^{340/} SZFI. SZÁL. Közellátási iratok. 1943. 455/1943.

^{341/} Délmagyarország. 1944. I. 13. 3.p.

^{342/} SZÁL. SZFI. 1942. 381/1942.

a bérföldek díjainak emelését. Az új bérleti összegek megállapításánál nem az 1932 évi díjakat veszik alapul, hanem az 1942 éveket, amelyek lényegesen magasabbak voltak az előzőeknél, s ehhez viszonyítva 60%-os emelkedést jelentettek. A felemelésnek ezzel a formájával tulajdonképpen kétszeresen nehezebbé tették a bérlők helyzetét. A város ezen-kivül a bérletek idejét is nagymértékben csökkentette, s a korábbi 10-25 éves időtartamra szóló bérleti időt 3 évre szállította le.^{343/}

A proletárlátus és a dolgozó parasztság anyagi helyzetének állandó romlása, ennek súlyosbodása 1941 közepétől kezdődően objektíve növelte a munkás-paraszt összefogás lehetőségét. A fokozódó fasiszta terror, a háborús veszteségek, egyre ellenszenvesebbé tették az elnyomó, rabló bel- és külpolitikát folytató Horthysta uralkodó osztályokat. A parasztságot sújtó terhek - a beszolgáltatások, rekvirálások, honvédelmi munkakényszer alkalmazása, a behívások folytán parasztszaládok kenyér nélkül maradása - mind szélesebb paraszti tömegeknek nyitotta fel a szemét, s teremtett ez objektíve kedvező lehetőséget a parasztság részéről történő ellenállásnak.

A magyarországi uralkodóosztályok, saját, önző, nemzetvesztő politikájuk, roskadozó hatalmuk megszilárdítása érdekében egyre fokozták a féktelen kizsákmányolást a gyárakban és a földeken. Az ország terményeinek, iparcikkeinek jelentős részét - amit a hadsereg nem emésztett fel - olcsó prédául dobták a német fasisztáknak. A lakosságnak, az országhak ez az egyre növekvő kifosztása a jogfosztott és kizsákmányolt tömegek előtt mind világosabban megmutatta, hogy a reakciós uralkodó osztályok Magyarországot a katasztrófa felé sodorják, s szükségessé válik ennek a politikának a megfékezése.

Az illegalitásban működő kommunisták voltak azok, akik - dacolva a terrorral, a bebörtönzéssel - a nehéz és rendkívüli viszonyok között utat mutattak ebben a nagy kataklizmában, megmutatták a proletáriátusnak, a dolgozó parasztságnak és más demokratikus és antifasiszta erőknek, azokat a feladatokat, amelyeknek végrehajtása során gátat lehet emelni a pusztulásnak és ki lehet vezetni az országot, a szebb, a szabad élet útjára.

Ezeknek a céloknak megismertetése az antifasiszta erőkkel - számos akadályozó körülmény folytán - igen nehéz és fáradtságos munkát igényelt. A háborus helyzet kedvezőtlen alakulása a fasiszta hatalmak - köztük Magyarország - számára a Szovjetunió sikerei a német fasizmussal vívott harcban - a németek 1941 végi moszkvai veresége, s a Vörös Hadsereg 1942 végén kibontakozó ellentámadása - objektíve elősegítette ezt a harcot.

2./ A dolgozó tömegek politikai, szervezeti helyzete és harca a II. világháború első szakaszában /1939-1942/

A szegedi proletáriátus szervezetei és ezek tömegbefolyása

A fasizmus uralomrajutása Németországban új helyzetet teremtett Európában. Rendkívül megnőtt a demokratikus, haladó erők fel számolásának az új világháborúnak a veszélye. A nemzetközi kommunista mozgalom felismerve a veszély nagyságát a Komintern 1935-ös VII. kongresszusán kidolgozta azokat az irányelveket, stratégiát és taktikát, amelyek alapján a munkásmozgalomnak az új történelmi helyzetben haladnia kell.

A kongresszus a fasiszta diktatura tényéből ~~mind~~ ki, s megállapította, hogy a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom fő feladata az adott időszakban: a fináncsőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemei nyílt terrorisztikus diktatúrá-

ja elleni harc.

Miután a fasizmus nemcsak a munkásmozgalmat, hanem az egész emberiség békéjét, haladását és létét fenyegette, minden egyéb harci feladatot ezen fő célkitűzés alá kellett rendelni. A fasizmus elleni harc sikere biztosítása érdekében mozgósítani kellett minden demokratikus, antifasiszta, haladó erőt, - függetlenül osztályhelyzetétől- aki hajlandó és kész volt a proletáriátussal együtt résztvenni ebben a küzdelemben. A kommunisták éppen ezért arra törekedtek, hogy minden országban, ahol fasiszta diktatura volt, vagy a diktatura bevezetésének veszélye fennállott, létrehozzák az egységes, antifasiszta függetlenségi frontot. A népfrontpolitika megteremtésének szükségességét és helyességét igazolták a **francia és spanyol munkások hősie**s harcai, a fasizmus ellen.

Az antifasiszta népfront létrehozásának azonban különböző előfeltételei vannak. Ezek közül az első igen fontos feltétel az, hogy olyan történelmi és politikai helyzet jöjjön létre, amelyben a különböző társadalmi osztályok és rétegek többségének érdekei találkozzanak a főkérdésben, a fasizmus elleni harcban. Ez a népfront létrehozásának objektív feltételét képezte.^{1/} Az antifasiszta népfront megvalósításának másik - szubjektív - feltétele, hogy ezek az osztályok, rétegek felismerjék érdekeik azonosságát, s az ebből következő feladatokat. Ezen túlmenően készek legyenek a proletáriátus vezetésével a munkás-paraszt szövetség, s az e körül létrehozandó nemzeti összefogás megteremtéséért harcolni.^{2/}

Az antifasiszta népfront mozgatója, vezetőereje, sikereinek, győzelmének igen fontos feltétele a munkásegységfront létrehozása.

1/ Kállai Gy.: A magyar függetlenségi mozgalom 1939-45. Szikra.

Bp. 1955. 7.p.

2/ U.o.

A munkásosztály alulról jövő akcióegysége nélkül nem lehet sikeres a fasizmus elleni harc. Természetesen ez az egység nem feltételezi a szervezeti és ideológiai egység létrehozását. A fasiszta diktatura elleni harc nem követeli meg, hogy a szociáldemokrata munkástömegek, vagy a különböző álmunkásszervezetekbe tömörült proletárok elfogadják a kommunisták ideológiáját. A fő célkitűzés - a fasizmus elleni sikeres harc - megvalósítása érdekében átmenetileg félre kellett tenni az ideológiai ellentéteket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kommunisták nem leplezik le a jobboldali szociáldemokrata vezetők fasizmust kiszolgáló politikáját.

Ebben a harcban nemcsak a munkásosztály akcióegysége teremődik meg, hanem lehetőség adódik arra is, hogy a szociáldemokrata munkások felismerjék jobboldali vezetőik osztályáruló politikáját, egyre jobban öntudatosodjanak és radikálizálódjanak, ideológiailag is közeledjenek a kommunistákhoz.

Az antifasiszta harcban a munkásegységfront megteremtése mellett igen komoly szerep várt a parasztságra. A proletáriátusnak az antifasiszta népfront létrehozásáért vívott küzdelme nagymértékben attól függött, hogy sikerül-e szoros szövetséget kötni a parasztsággal. "Az a szilárd politikai erő, ami körül az összes antifasiszta erőknek csoportosulniuk kellett: az ipari munkásság és a parasztság szövetsége volt." 3/

Magyarországon, így Szegeden is - a II. vh. előtt és a háború folyamán - a munkásmozgalom alapvető feladata a fasizmus elleni harc ennek eredményessége érdekében a munkásegységfront, az antifasiszta népfront megteremtése volt. A Komintern VII. kongresszusa irányvonala alapján a KMP az objektív helyzetnek megfelelően az alábbiakban jelölte meg a párt helyes stratégiáját: A fasizmus megsemmisí-

3/ Kállai Gy.: Id.m. 95.p.

tése, a burzsoá- földesuri rendszer megdöntése, a nemzeti függetlenség kivívása, a polgári demokratikus forradalom következetes befejezése. Ezek a feladatok természetesen nem jelentették azt, hogy a kommunisták lemondtak volna a szocialista forradalom végrehajtásáról, a proletárdiktatura megteremtéséről. Ellenkezőleg, azt bizonyítják, hogy a KMP felismerte a történelmi helyzetből adódó lehetőséget: a polgári demokratikus forradalmi átalakulás következetes végrehajtása útján el lehet jutni a szocialista forradalomhoz, ill. a munkás-paraszt forradalmi, demokratikus diktatura megteremtésével a proletárdiktatura létrehozásához.

A munkásegységfront megteremtéséért folytatott harc Szegeden már 1936-ban megkezdődött.^{4/} A kommunista és szociáldemokrata munkások közös sztrájkjai, amelyeket a kommunisták szerveztek a munkásegységfront létrehozásának jegyében zajlottak le.^{5/} Ezek a mozgalmak a későbbiek folyamán 1939, de különösen a háború kitörése után nagymértékben elősegítették a kommunista és szociáldemokrata munkások egymáshoz való közeledését.

A II. vh. kitörése, a háború következtében növekvő terhek, a kialakult új viszonyok között objektíve kedvezőbbé tették a munkásegységfront megteremtésének a feltételeit.

A szegedi munkásmozgalom háború alatti helyzetét, célkitűzéseit, - az országos mozgalmakat meghatározó általános érvényű objektív tényezőkön túl - néhány igen fontos alapvető tény befolyásolta. Ezen tényezők közül elsőként említhetjük meg a munkásosztály tradicionális, legálisan működő, hosszú multra visszatekintő szervezeteit: a Szociáldemokrata Pártot és a Szakszervezeteket. A két munkásszervezet mellett megtalálhatóak a rövid multra visszatekintő ál-

4/ Gulya Károly: Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden /1933-1939/ Acta Universitatis Szegediensis. Sectio, Historica. 1957. Szeged. 1957. 65.p.

5/ U.o.

munkásszervezetek, így a Hivatás-Szervezet és a Nemzeti Munka Központ is.

A Szociáldemokrata Párt szegedi szervezetének politikája, gyakorlati tevékenysége természetesen nem volt független az ország^{os} vezetőség munkájától, irányításától. A párt - mint a munkásosztály egyetlen legális pártja - felső vezetése a jobboldal kezében volt, akik behódoltak az uralkodó osztálynak, s "lojalitásukkal", álellenzékiségükkel félrevezették és becsapták a szociáldemokrata tömegeket. Ennek az évtizedek óta folytatott kétkulacsos politikának lett a következménye, hogy - bár a Szociáldemokrata Pártnak még jelentős tömegbefolyása volt - a munkások, a dolgozók kezdtek kiábrándulni a jobboldali vezetésből, s egyre többen fordultak el a párttól.

A felső vezetés opportunistá politikája, amely nagymértékben hozzájárult az egész ország munkássága általános helyzetének romlásához - így a szegedi munkásokéhoz is - a szociáldemokrata munkásokban csalódást keltett. Ezt az országos jelenséget - s ennek következtében a tömegbázis szűkülését - nem tudta még kellően befolyásolni, megakadályozni, ill. megváltoztatni a szociáldemokrata baloldal tevékenysége.

Mindezekkel egyidejűleg figyelembe kell venni, hogy az uralkodó osztályok 1938-tól kezdődően széleskörű demagóg propagandához fogtak, a háborús tömegbázis; a "nemzeti egység" megteremtése érdekében. Ennek a politikai irányvonalnak keretében jön létre Szegeden a Magyar Élet Mozgalom 1939 január végén, azzal a demagóg programmal, amelyet a következőképpen fogalmaztak meg: "Magyarnak a magyar földet, harc a szegénység ellen, munkaalkalom és a munka megbecsülése, közéleti tisztaság, a profitéhség letörése, a gazdasági életben mutatkozó visszaélések kiirtása és mégegyszer: munka,

munka és munka."6/

A kérdés világos megértéséhez tartozik az a körülmény is, hogy ebben az időben az első bécsi döntés eredményeként Magyarország területileg gyarapodott, Szlovákia, Kárpát-Ukrajna egyes területeinek az országhoz csatolásával. Az uralkodó osztályok ezt természetesen a maguk pozíciójuknak megszilárdításához igyekeztek felhasználni, s hozzátehetjük, bizonyos eredménnyel.

Szeged - mint a fentiekben kimutattuk - bár jelentős proletár tömegekkel rendelkezik, - az osztályon belül azonban igen nagy a kis-kézműipari proletáriátus száma - elsősorban ~~az~~ kistulajdonosi, kispolgári, értelmiségi jellegű város. A kispolgárság és az értelmiség soraiban - ingadozó magatartásukból következően - mindezeknek a tényezőknek a hatására bizonyos foku jobbratolódás ment végbe. A kispolgárság számbeli súlyából következően ránehezedett a proletáriátusra, s a kevésbé fejlett és öntudatos elemeket befolyása alá vonta, amely többek között a burzsoázia politikájával kapcsolatos illuziókban nyilvánult meg.

Az elmondottakon túl még egy körülményt kell figyelembe venni. A háboru kitörésének az évében a nyilasok nagymértékben fokozták propaganda tevékenységüket. Megtévesztő, ~~hogy~~-látszólag az uralkodó osztályokkal, azoknak pártjával a Magyar Élet Párttal szembeálltak, - ennek következtében demagóg politikájukkal jelentős paraszti tömegeket hódítottak meg, s ha nem is vonták be őket pártjukba, minden esetre elfordították a Szociáldemokrata Párttól a parasztság egy részét.

A Szociáldemokrata Párt szegedi szervezetén belül és a Szakszervezetekben a jelentős baloldal mellett, mintegy 19-20 kommunista is tevékenykedett.^{7/} A legális lehetőségeket kihasználva a pár-

6/ Délmagyarország 1939.I.24. 3.p.

7/ Id. Komócsin Mihály visszaemlékezése. 1962. július.

ton és a szakszervezeteken belül különböző vezető-pozíciókat töltöttek be, s összejöveteleiken a mozgalom feladatait, a konkrét teendőket tisztázták és jelölték meg. A kommunisták munkája azonban akkor még nem tudta ellensúlyozni a szegedi szervezetben is érezhető jobboldali irányvonalat, ill. munkájukat nagyon megnehezítette az adott objektív helyzet, amely csak a későbbiek folyamán - háborús veszteségek, gazdasági bomlás, az uralkodó osztályok politikájának válsága - változik meg kedvezően a munkásmozgalom és a kommunisták tevékenysége szempontjából.

Az uralkodó osztályok demagóg politikája párosulva a "háboru nélküli országgyarapítással", a fokozódó terror, az SzDP felső vezetésében domináló opportunista vezetés - amelynek hatása a szegedi szervezetben is érezhető volt - a nyilasok hazug propagandája, elősegítette egyrészt a kispolgári, paraszti, értelmiségi tömegek egy részének jobbratulódását, a munkások bizonyos százalékának az SzDP-ből való kiábrándulását, a párt tömegbázisának szűkülését. Ezek a jelenségek magyarázzák meg az 1939-es IX. kerületi törvényhatósági választásokon a szociáldemokrata vereséget, s az 1939-es országgyűlési választások elsőprő MÉP győzelmét, a nyilasok jelentős sikereit, s a Szociáldemokrata Párt szavazatvesztéseit, ill. a párt helyzetét.

1939 január 29-én tartották meg Szegeden a IX. törvényhatósági kerületi választásokat, amelyen a NEP., a Hivatásszervezet és a Szociáldemokrata Párt jelöltjei indultak. A Hivatásszervezet demagóg politikával támadta a NEP-et és a MÉM-et. A Magyar Élet Mozgalmat "... úgy állították be, amely jólszituált urak gyülekezete, ahonnan a szegény munkásság ki van zárva." 8/

A városrész, ahol a választásokat tartották "... munkáskerü-

let, amelyik eddig a Szociáldemokrata Pártnak a legerősebb fellegvára volt. Ebben a kerületben soha mást, mint szociáldemokratát, meg nem választottak".^{9/} - olvashatjuk az egyik jelentésben. Az eddigi tapasztalatok alapján az SZDP. optimista reményekkel indulhatott a választásokra. Annál meglepőbb volt azonban az eredmény. A kerületben 1070 szavazásra jogosult közül 878 szavazatot adtak le, amelyből 867 volt érvényes.

A szavazatok a következőképpen oszlottak meg:

NEP	SZDP	Hivatásszervezet
413	313	141

A törvényhatósági bizottsági választások a NEP győzelmét hozták, az SZDP 100 szavazati különbséggel lett a második, míg a Hivatásszervezet, az előző kettőhöz viszonyítva, viszonylag kevés szavazatot kapott.^{10/}

Az uralkodóosztály tagjainak mérhetetlen volt az ujjongása. "Ez az eredmény rendkívül örvendetes, - írja a főispán - mert egy olyan kerületben, ahol eddig soha más, mint szociáldemokrata nem győzhetett a NEP fölényes győzelmet aratott..."^{11/} A győzelem, ha nem is volt "fölényes", mindenesetre mutatta, hogy az SZDP politikájával baj van, veszített népszerűségéből, tömegbefolyásából, s az eddigi politikán sürgősen változtatni kell.

Az SZDP. a választás után február 16-án a Munkásotthonban rendes évi küldött közgyűlést tartott, ahol mintegy 250-en jelentek meg.^{12/} A tanulságok levonása azonban rendkívül nehezen és von-

9/ SZÁL. Szegedi Főispáni Res. 1933-1946. 17/1939.

10/ U.o.

11/ U.o.

12/ PI.A. Baloldali összesítő. 1939.II.24.

tatottan haladt. Az a néhány hónap, ami a két választás között eltelt már nem tudta megakadályozni az SZDP tömegbefolyásának csökkenését.

A reakciós uralkodó osztályok, néPELLenes, háborus politikájuk megvalósítása érdekében, ennek biztosítása céljából, arra törekedtek, hogy a parlamentben biztosítsák a jobboldali és szélső jobboldali erők tulsulyát.^{13/} Ennek érdekében Horthy 1939.V.4-én feloszlatta a képviselőházat és új választásokat írt ki. A választások kiírása után a különböző pártok között kibontakozott a harc.

Szegeden 5 párt indult: Polgári Szabadság Párt /R_assay/, a MÉP, a Nyilaskeresztes Párt, a SzDP, és a Kisgazda Párt. A vezető körök a MÉP jelöltjei közé prominens személyeket vesznek fel a listára, mint gr. Teleki Pál - aki ekkor már miniszterelnök -, dr. Varga József iparügyi államtitkár. Teleki május 7-én tartja szegedi választási beszédét, amelyben a "magyar revízió" szükségességéről beszél, arról, hogy a revízió még nem kezdődött meg, az igények, még nincsenek kielégítve. Beszédében hangoztatta: "...a Felvidék egy részének és Kárpátaljának visszaszerzése... nem a revízió keretébe tartoznak... inkább Csehszlovákia felbomlásából származnak".^{14/} [A választási kampány során beszédet mondott Varga József és Echardt Tibor is.]

Az SZDP helyi szerve röplapokat bocsájt ki, amelyek a következő jelszavakat tartalmazzák: "Szabad országban szabad népet, egyenlő jogot, függetlenséget!", "Minden gyárkémény egy-egy oszlopa az ország szabadságának, függetlenségének", "Utat a fiataloknak, munkát, kenyeret mindenkinek, nyugalmas öreg kort a megfáradtaknak!"^{15/}

13/ Kállai Gy.: Id.m. 43.p.

14/ Délmagyarország. 1939. V. 9. 1.p.

15/ SZÁL. Szegedi Polgármesteri iratok. MMI. 1939-21070.

A választási nagygyűlést a szervezet május 14-én tartotta az Ipartestületben. dr. Valentiny Ágoston - a párt egyik vezetője - beszédében többek között élesen "...kikelt a diktatúrás törekvések ellen és kijelentette, hogy a Szociáldemokrata Párt a történelem során megtanulta már, hogy inkább vérszegény parlamentarizmus legyen, mint diktatura."^{16/} /Kiemelés: FI./ Valentiny ezzel a kijelentésével, választási beszédében lényegében a peyerista vonalat követte, ami azt mutatja, hogy a baloldali erők befolyása a törvényhatósági választás óta nem tudott úgy megerősödni, hogy a párt helyi szerve egy új, az adott viszonyoknak megfelelő programmal lépjen fel. Ezt bizonyítja továbbá az is, hogy a szónok arról beszélt, a pártnak több évtizedes programja van.^{17/} Éppen ez a "nagy mult", amit Valentiny kiemelt mutatta, hogy a pártvezetés elmaradt a fejlődéstől, bizonyos mértékben konzervatívvá vált, nem reagált kellően az eseményekre. Ennek következtében nem tudott kiadni a régi általános, sablonos követeléseken kívül, új, a gazdasági és politikai viszonyoknak, az adott korszak követelményeinek megfelelő, a munkástömegek igényeit kielégítő jelszavakat.

Az SZDP választási pozíciójának megszilárdítása érdekében elfogadta a Polgári Szabadság Párt listakapcsolási ajánlatát. A MDP sietve igyekszik ezt a maga javára felhasználni. A választás első napján - május 28-án - az ujságokban közölt "Kiáltvány"-ban ezt irták: "Nem tudjuk elhinni, hogy ezek után a munkásság támogathatja a szocialista vezetőket és azokon keresztül azt a liberális pártot, amelyet eddig kizsákmányolónak neveztek, de azt sem, hogy akad polgári szavazó, aki a nemzetközi szociálizmusra adja a Rassay pártot keresztül szavazatát." ^{18/}

16/ Délmagyarország 1939. V.16. 8.p.

17/ U.o.

18/ Délmagyarország 1939. V.28. 4.p.

A kétnapig tartó választásokon a 40200 szavazásra jogosult közül 36.349 szavazatot adtak le, amelyből 35.969-et minősítettek érvényesnek.^{19/} Ezek az érvényes szavazatok az egyes pártok között az alábbi arányban oszlottak meg: ^{20/}

Párt neve	szavazatok száma	az összes szavazatok %-ában
MÉP	19.636	54.5
Nyilaskeresztes Párt	8.009	22.3
Független Kisgazda Párt	2.978	8.3
Szociáldemokrata Párt	2.758	7.7
Polgári Szabadság Párt	2.588	7.2
Összesen:	35.969	100.00%

A táblázatból látható, hogy a kormánypárt abszolút győzelmet aratott, a nyilasok 22.3%-kal a második helyen végeztek, s a SzDP az összes szavazatoknak csak 7.7%-át kapta. Az arány országos viszonylatban is hasonló volt, az ellenzéki pártok súlyos vereséget szenvedtek.

A SzDP helyi szervezete tömegbefolyásának csökkenését lemérhetjük az 1935-ös és az 1939-es választások eredményeinek az összehasonlítása alapján. A leadott szavazatokat véve alapul az alábbi táblázat mutatja a két választás közötti különbségeket.^{21/}

19/ Délmagyarország 1939.V.31. 3. p.

20/ Délmagyarország 1939.V.31. 3. p.

21/ Délmagyarország. 1939. V. 31. 3.4. p. Összesítése.

	U			
	1935	1939	Veszteség	Az 1935-ös szavazatok %-ában
Összesen	5.504	2.758	2.746	49.8
Városban	4.717	2.508	2.209	46.8
Tanyán	787	250	537	68.2

A kimutatásból megállapítható, hogy a SzDP Szegeden az 1935-ös választásokhoz viszonyítva szavazatainak megközelítőleg a felét elvesztette. Jelentősek a veszteségek a városban, de különösen a parasztság között, ahol szavazatai 68.2%-kal csökkentek 1939-ben. Ezzel kapcsolatban a lapok a választási eredményeket kommentálva rámutatnak arra, ennek egyik oka, hogy a nyilasok hónapok óta folyó zavartalan agitációval nemcsak a tanyákon tudták befolyásolni a szavazók egy részét, hanem ugyanakkor a régi szociáldemokraták jelentős tömegeit is.^{22/}

Természetesen tulzás azt állítani, hogy ezek a szavazók csak a nyilasok táborába mentek át, nyilvánvaló, hogy a NEP is hódított el ezek közül jelentős százalékban. Mindenesetre tény az, hogy a NEP: 2, a Nyilaskeresztes Párt: 1 mandátumhoz jutott Szegeden. A SzDP-n belül hosszú ideje tartó jobboldali vezetés - amely mint láttuk Szegeden is fellelhető volt - a kevésbé öntudatos munkások és parasztok tömegeit kiszolgáltatta a kormánypártnak és a nyilasoknak. Az adott időszakban az "...egész nép csatasorba állítására lett volna szükség, nemcsak a nyilasokkal, hanem a Horthy-ellenforradalom egész rendszerével szemben..."^{23/}, de erre a SzDP éppen a felső vezetés jobboldali irányvonala következtében képtelen volt.

22/ Délmagyarország. 1939.V.31. 1. p.

23/ Kállai Gy.: Id.m. 46. p.

A választási sikertelenséggel kapcsolatban - a későbbiek folyamán - dr. Valentiny megjegyzi, hogy az "...1939-es választás súlyos válságot idézett elő sorainkban..." 23⁺/ Kétségtelenül igaz az, hogy a választási vereség a szociáldemokrata munkástömegekben is megdöbbenést keltett, azonban itt nem a munkások válságáról van szó, hanem a SZDP egyes vezetőinek eddigi politikájának csődjéről, mert most kiderült, hogy ez a politika a továbbiakban tarthatatlan és felülvizsgálatra szorul.

A választások után a párt helyi szerve összehívó ülést tartott, amelyen összegezték a tanulságokat, s a feladatokat abban jelölték meg, hogy még fokozottabban kiépitik és megerősítik pártszervezeteiket. 23⁺⁺/ A párt szervezeti megerősítése ebben az időben helyes célkitűzés volt, de az eddigi politikai irányvonal mellett ez nem sok eredménnyel biztatott. A feladat végrehajtása csak abban az esetben lehetett volna sikeres, ha a pártvezetők ezen része a követelményeknek megfelelő új politikai irányvonalat dolgoz ki.

A választások eredményei azt is megmutatták, hogy a szociáldemokratáknak, ha nem akarnak továbbra is elszigetelődni, meg kell javítaniuk a tömegek között végzett munkát, különösen a parasztsággal kell többlet törődniük, érdekeinek védelmével, felvilágosító, nevelő munkával. A parasztságnak ez a magatartása - amely a választásokon megmutatkozott - alapjaiban veszélyeztette a munkás-paraszt szövetséget, amely pedig az antifasiszta népfront megteremtése érdekében igen fontos volt. A párt helyi vezetőinek fel kellett figyelniük továbbá arra is, hogy a városon belül, az ipari munkásság körében - amelyik korábban követte a SZDP-t - is jelentős munkát kell végezni. A proletáriátus követeléseit teljesítéséért

23⁺/ P.I.A. B.M. VII.Res.-1943-7. számnélkül.

23⁺⁺/ U.o.

folytatott harcot szervezni, vezetni, irányítani kell, mert különben, - nem elsősorban nyilasok^{ak} - hanem a Hivatásszervezetnek szolgáltatják ki a szervezetlen munkásság jelentős részét.

Miután ezeknek a feladatoknak a végrehajtásához a jobboldali erőket háttérbe kellett szorítani, a kommunistákra várt az a feladat, hogy - felhasználva a legális lehetőségeket - kezdeményezőleg lépjenek fel a hibák kijavítása érdekében, újra kiszélesítsék a tömegkapcsolatokat, szervezzék, vezessék a proletáriátus és a parasztság osztályharcát, mozgósítsák a tömegeket a fasizmus elleni harcra.

E munkának szerves része volt továbbá, hogy a kommunisták a szociáldemokrata baloldalt erősítsék, támogassák, hozzájáruljanak a SzDP-n belül a vezetésnek a baloldal kezébe adásához, illetve saját vezető pozícióik kiszélesítéséhez. Ezek a feladatok - bár volt közöttük néhány helyi jellegű is - kapcsolódtak az egész munkásmozgalom, az egész kommunista mozgalom célkitűzéseéhez. "A feladat, amely ebben az időben a kommunisták előtt állott, a munkásság meglevő legális tömegszervezeteinek politikai és szervezeti megerősítése volt. A magyar kommunistákra várt az a feladat, hogy az országban még meglevő demokratikus erők felmorzsolódását megakadályozzák, hogy az ország demokratikus erőit a reakció tömegbefolyásai alól kivonják, s széles egységfrontban tömörítsék a fasizmus és a háboru elleni harcra."^{24/} /Kiemelés: FI./

A szegedi proletáriátus bázisát a II. vh. alatt a szervezett - szakszervezetekben, SZDP-be tömörült - munkások képezték. A szakszervezetek 12 szakma dolgozóinak jelentős részét tömörítették soraikba, így az építő-, fa-, vas-, bőr-, textil-, ruházati ipari munkásokat, a könyvkötő, a könyvnyomdai dolgozókat, a magántiszt-

viselőik, a villamos és helyiérdekű vasut alkalmazottait. A szakszervezeteken kívül működött még a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége helyi csoportja, valamint egy kultur - Szegedi Általános Munkásegylet - és egy sport - Szegedi Munkás Testedző Egyesület - szervezet is.^{25/}

A szervezetek felépítése az országos gyakorlatnak megfelelő volt. A csucsszerv a Szakszervezeti Bizottság, amely az egyes Szakmai Csoportok tevékenységét irányította, ezek pedig vezették a különböző kulturális, sport- és egyéb szervek munkáját, s a szakszervezeti élet egyéb más feladatait hajtották végre.^{26/} A Szakszervezeti Bizottság központja a SzDP-vel együtt a Hétvezér utca 9. sz. alatti Munkásotthonban volt.^{27/}

Több csoport tevékenységét kommunisták és baloldali szociáldemokraták irányították, így pl. az építőipari munkások szervezetét. Ennek vezetésében - amely egyik legjobban szervezett és legharcosabb csoport volt - részt vett többek között: Csuri Mihály, Komócsin Mihály, Ladvánszki József, - akit 1940-ben tevékenységéért bebörtönöztek^{28/} Zombori János.^{29/}

A szakszervezeteknek 1939-ig jelentős tömegbefolyásuk van, a proletáriátus nagy tömegeit tömörítik soraikba, s harcolnak érdekeikért. A MÉMOSz helyi csoportja 1937, 1938-ban az építőiparhoz tartozó munkásoknak valamivel több, mint felét szervezte be.^{30/} 1939-től kezdődően azonban az uralkodó osztály fokozottabb támadást indít a szakszervezetek ellen. Olyan korlátozó intézkedések sorát léptetik életbe, amelyeknek következménye, hogy a szakszer-

25/ SZÁL. Szegedi polgármesteri iratok. MMI. 42.099/1944.

26/ PI.A. ESz.III.17. /Szeged/ 7-1941.

27/ SZÁL. Szegedi polgármesteri iratok. MMI.42.099/1944.

28/ Délmagyarország. 1960.VI.26. 5.p.

29/ SZÁL. MÉMOSz. Szegedi Csoportja. Levelezés 1940. 46/1940.

30/ SZÁL. MÉMOSz. Szegedi Csoportja. Nyilvántartó tagdíjjegyzék. 1937-1944.

vezetek nem tudnak rendszeres szervezeti, mozgalmi tevékenységet kifejteni.

A szakszervezetek ellen indított hajsza Keresztes - Fischer belügyminiszter 1939 május közepén megjelent egy^{ik} rendeletével indul meg, amelynek értelmében a Magyarországi Munkásegyletek Szövetsége, a Magyarországi Szakszervezeti Tanács, valamint a kötelékébe tartozó munkásegyletek és szakszervezetek ellen vizsgálatot indítanak el. A belügyminiszter a szakszervezetekhez miniszteri biztosokat, számvevőszági szakértőket küldött ki. Az intézkedést azzal indokolták, hogy "...egyes szakszervezetek a tagjaiktól beszédett díjak egy részét alapszabályellenes pártpolitikai célokra fordítják".^{31/}

Ezt az akciót egyéb terror-intézkedések követik, amelyek ugyszólván teljesen megbénítják a szakszervezeti életet. Az 1939-es II. tc. irányelveinek megfelelően a szakszervezetek számára is megtiltják a politikai jellegű gyűlések tartását.^{32/} Ugyanezen elv alapján nem engedélyezik a MEMOSz helyi csoportja számára az 1939. VII.26-ra tervezett szakértekezlet megtartását. A szegedi rendőrkapitány tiltó rendelkezését azzal magyarázza, hogy a szakértekezleten "...az építőipar minden ágában dolgozó munkásság venne részt, ami az egyesület gyülekezési kereteit túllépve, a szakértekezletet nyilvános népgyűléssé tenné." ^{33/}

Az uralkodó osztályok azonban ennyivel nem elégedtek meg, 1939 szeptemberében a helyi hatóságok elrendelik, hogy a vezetőségi ülések megtartását esetenként be kell jelenteni, ill. összehívásukhoz engedélyt kell kérni.^{34/} Ezt követően októberben meg-

31/ Délmagyarország. 1939.V.17. 5.p.

32/ SZÁL. MEMOSz szegedi csoportja. Levelezés. 1939. 16/1939.

33/ PI.A. ESz. IV. 241/1939.

34/ SZÁL. MEMOSz szegedi csoportja. Levelezés. 1939. 6/1939.

tiltják a vezetőségi ülések megtartását is.^{35/}

A munkások öntudatos vezetői azonban nem nyugodtak bele az egyre fokozódó elnyomásba, rendőri terrorba, s szembeszálltak az intézkedésekkel. A diktatura fokozódása idején nagy jelentősége volt a határozott irányításnak, a mozgalom mindennapi feladatainak a meghatározására. Éppen ezért néhány vezető - Bozóky József, Csuri Mihály, ifj. Gyulai István, Ladvánszki József, Széll Mihály - dacolva a hatósági önkénnyel engedély nélkül, illegálisan vezetőségi ülést tartottak. A rendőrség tudomást szerzett az összejövetelről, s büntető eljárást foganatosított ellenük, s jogerősen elítéli őket.^{36/} A szakszervezetek ellen indított terrorhadjáratot - a II. vh. első szakaszában - betetőzte a kormány 1941 június elején életbelépő rendelete, amely felfüggesztette a havi - szakszervezeti - taggyűlések, műhely és gyári értekezletek tartását.^{37/}

Ezek az intézkedések természetesen nagymértékben megnehezítették a szervezett, de különösen a szervezet~~len~~en kívüli munkások között folytatott tevékenységet. A kapcsolat fenntartása, az agitáció, mozgósítás lehetőségei ilyen körülmények között szűkültek és a munka vesztett hatékonyságából. A szervezeten kívüli munkások egy része között ingadozást, megtorpanást váltott ki a terror újabb és újabb megnyilvánulása. A szervező munka, amely az adott körülmények között nagy jelentőségre tett szert, mindezek következtében komoly akadályokba ütközött. Ezen objektív tényezőkön túlmenően az új tagok beszerzését pl. a nyomdászoknál nehezítette még az a körülmény is, hogy itt bizonyos foku szakmai szektarianizmus érvényesült a felvétellel kapcsolatban. A nyomdaipari munkások - mint később látni fogjuk - jelentős sikereket értek el az érdekvédelem, a munkaközvetítés, a kollektív szerződések

35/ SZÁL. MÉMOSz Szegedi Csoportja. Levelezés. 1939. 23/1939.

36/ PI.A. ÉSz. IV. 241/1939.

37/ PI.A. ÉSz. 17/Szeged/ 7.-1941.

kivivása terén. Annak érdekében, hogy valamennyi nyomda- és lap-tulajdonost kényszerítsenek a kollektív szerződésben foglaltak elismerésére új tagokat egyenként nem vettek fel, hanem a felvételeknél azt az elvet érvényesítették, hogy egy-egy üzem egységesen egyszerre lépjen be a szervezetbe.^{38/} A Központ véleménye ezzel kapcsolatban a következő volt: "...egy jelentkezőt nem vehetünk fel a szervezetbe. Ha mindannyian jelentkeznek, akkor szó lehet arról, hogy felvesszük őket. De ha nem akarnak, úgy éljenek továbbra is úgy, mint az árok szélén a bogáncs." ^{39/}

Amikor nagy volt a munkanélküliség - arra való hivatkozással, hogy az új tagokat ugysem tudnák segélyezni, ill. elhelyezni - átmenetileg szüneteltették a tagfelvételt is.^{40/} Ez a szemléleti mód és gyakorlat - amely mint láttuk az Országos Bizottság irányelve volt - az adott viszonyok között akadályozta a munkásegység létrehozását, gátolta, hogy az egész proletáriátust csatasorba állítsák a fasizmus és a háború ellen. Ez a módszer a szervezeten kívüli munkásokat lényegében véve kiszolgáltatta a különböző álmunkásszervezeteknek, amelyek nem tettek ilyen megkülönböztető intézkedéseket.

A szegedi csoport vezetői közül néhányan látták ennek az irányvonalnak helytelen voltát, s megjegyezték, az a veszély fenyeget, hogy ezek a szakszervezeti felvételre jelentkezett munkások, valamelyik "blokált nyomdában" - amellyel harcban álltak, s ahol nem volt kollektív szerződés - helyezkednek el, ami a mozgalom számára mindenképpen veszteséget jelent.^{41/}

A növekvő terror, a nyomdászoknál a bürokratikus szemlélet, a nagyarányú katonai behívások,^{+/} a munkanélküliség következtében

38/ PI.A.Ny.Sz.II.87. a Szegedi bizottság 1944.IV-27-i levele az Országos Bizottsághoz.

39/ U.o. az Országos Bizottság 1944.V.2-i levele a Szegedi Biz-hoz.

40/ PI.A.Ny.Sz.II.27. az OB.1940.XI.9-i levele a Szegedi Biz-hoz.

41/ U.o. a Szegedi Biz. 1941.III.1-i levele az OB-hoz.

^{+/} 1940-ben pl. az építő ipari munkások 90%-át behívták katonának, /SZAL. MEMOS² Szegedi csoportja. Levelezés 1940. 29/1940./

a nagyfoku munkaerővándorlás, - a munkások más vidékeken próbáltak elhelyezkedni - nagymértékben hozzájárult a szakszervezeti mozgalom visszaeséséhez a II. vh. első éveiben. E jelenséggel kapcsolatban írja Bernáth András - a bőripari munkások egyik vezetője - 1939-ben Hubaihoz címzett levelében, hogy a tervezett közgyűlést nem tudják megtartani, mert a Fátriadóba, a Felsővárosi Cipőgyárból, a kisipari munkások közül sem lehet behívni a tagokat.^{42/} Ez az állapot, még 1942-ben is fennáll, mert így pl. ebben az évben a januárra tervezett tagértekezletet részvétlenség miatt nem tudták megtartani.^{43/}

Az építőiparban szintén nehéz a vezetők helyzete, mert a mozgalom nagymértékben visszaesett, a téglagyári munkásokon kívül a többi szakmákban foglalkoztatottak nem kapcsolódtak be intenzíven a mozgalmába.^{44/} A szakszervezetek szervezeti erejének csökkenését mutatja a tagok számának - egészen 1943-ig - esése. A MÉMOSz Szegedi csoportjához tartozó szakszervezeti tagok létszáma a következőképpen alakult a II. vh. idején:^{45/}

1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	X.1-ig 1944	X.31-től
364	340	157	168	114	95	131	194	610

A táblázatból látható, hogy a háboru kitörésének évében a szakszervezeti tagok száma az előző évekhez képest több mint 50%-kal csökkent, s lényegében emelkedni csak 1943-tól, ill. 1944-től kezd amikor az uralkodó osztályok válsága, politikájának csődje egyre inkább nyilvánvalóbbá vált. Közvetlen a felszabadulás után az építőipari munkások szakszervezetének taglétszáma hirtelen nagymértékben megnövekedett, s megközelítette az 1938-as év tagjainak

42/ PI.A.Börsz. 73/12. Levelezések. 1939.I.23. keltezésű levél.

43/ U.o. 1942.I.22-i levél.

44/ SZÁL. MÉMOSz Szegedi csoportja. Levelezés. 1940.24/1940.

45/ SZÁL. MÉMOSz Szegedi csoportja. Nyilvántartó tagdíjjegyzék. 1937-1944.

majdnem a kétszerese.

A szakszervezeti és szociáldemokrata mozgalom visszaesése a háboru első éveiben természetesen nem kizárólagosan szegedi jelenség, hanem ez ebben az időben országosan tapasztalható volt. A fentiekben felsorolt okokon túlmenően a visszaesés előidézéséhez hozzájárult még, a jobboldali szociáldemokrácia opportunistá vezetése, a munkásság életviszonyainak - a háborus konjunktúra következtében - átmeneti javulása, a szakmunkásság részarányának és szerepének csökkenése, olyan munkásrétegek beáramlása a proletáriátus soraiba, akiket a szociáldemokrácia nem tudott megközelíteni.^{46/}

Az uralkodó osztályok politikájának kettőssége - a kiméletlen terror és a demagógia - a munkásosztály szervezkedésével kapcsolatban is megnyilvánult. Amíg a szakszervezetek tevékenységét állandóan gátolták, a forradalmi gondolkodású vezetőket bebörtönözték, ugyanakkor minden támogatást megadtak a különböző álmunkásszervezetek életképessé tételéhez. Ezen cél elérése érdekében politikájuknak mindkét módszerét alkalmazták. A munkásoknak azon részét, akik önmaguktól nem voltak hajlandók a Hivatásszervezetbe belépni, erőszakos, hatalmi eszközökkel kényszerítették, hogy vegyenek részt a szervezet munkájában. Így erőszakolták be a Hivatásszervezetbe az Ujszegedi Kendergyár munkásainak tekintélyes százalékát.^{47/}

A másik módszerük az volt, hogy pénzzel, a hivatalos propaganda eszközeivel, stb. támogatták a Hivatásszervezetet, hogy a munkásságot soraiba tömöríthesse. "A Hivatásszervezet nemcsak agresszivitásával, de a hatalom részéről rendelkezésre bocsátott tekintélyes tőkével is operál, amely nagyban megkönnyíti részére a szervezés munkáját, amihez hozzájárul még az is, hogy járulék fizetés alól mentesíteni tudja a tagjait."^{48/} - írják erről a szakszervezeti ve-

^{46/} Laczkó M.: Id.m. 190.p.

^{47/} Az Ujszegedi Kendergyár munkásainak visszaemlékezései jkv.1954. VIII.4. /Gaál Endre gyűjtése/

^{48/} SZÁL.MÉMO Szegedi csoportja.Központi körlevelek 1939 5/1939. 2.p.

zetők.

A Nemzeti Munka Központnak Szegeden ugyyszólván semminemű tömegbízása nem volt. A Hivatásszervezet azonban a háboru első szakaszában elég jelentős tömegbefolyásra tett szert. A Szegedi Szakszervezeti Bizottság a következőképpen jellemezte ezt a befolyást: "A Hivatásszervezet ezt az előnyös helyzetet /az állam részéről történő anyagi és politikai támogatásról van szó - FI./ kihasználva, magaköré tudta gyűjteni a munkásságnak egy tekintélyes részét és mozgalmat, mozgalom után csinált, gyűlést, gyűlés után tart, felvonulásokat rendez..."^{49/}

A Szegedi Kenderfonógyár munkásai között is mintegy 2 évig - 1939-től - jelentősebb befolyásra tett szert a Hivatásszervezet. Két év után azonban a szakszervezeti választások alkalmából a szervezet tömegbázis hiányában megbukott.^{50/} A Hivatásszervezet hatásköre kiterjedt a városi - kommunális - üzemek munkásaira, a vasmunkások egy részére, ezen kívül volt szervezete még a kereskedelmi alkalmazottak, a fodrászok között, a Jutafonógyárban és a paprika feldolgozó munkások soraiban.^{51/}

^{52/}
A Nemzeti Munka Központ 1940-ben kb. 700 taggal rendelkezett. A két álmunkásszervezet különböző sztrájkokat - Jutafonóban, husiparban - szervezett, s akciókat indítottak az élelmezés, a tűzifa ellátás megjavítása érdekében. Ezen szervezetek sikereihez - a már fentebb említett tényezőkön túl - az is hozzájárult, hogy a Szakszervezeti Bizottság helytelen irányvonalat és taktikát képviselt, mind a Hivatásszervezettel, mind pedig az NMK-val kapcsolatban.

A Szegedi Szakszervezeti csoportok vezetősége és összhizalmi testülete az 1939 július 6-i vezetőségi ülésén, - amelyen a központ

49/ SZÁL. MÉMOSz Szegedi csoportja. Központi közlevelek. 1939.5/1939.

50/ Szabolcsi G.: Id.m. 47-48.p.

51/ Délmagyarország 1940.IV.2.- 5.p.; 1940.I.25. 6.p., 1940.II.6. 4.p., 1940.III.2. 6.p., 1939.II.28. 3.p.

52/ SZÁL. Szegedi Polgármesteri Iratok. MMI. 1940-24.946.

képviselőjeként résztvett Szakasits Árpád is - a következő határozatot hozta az álmunkás-szervezetekhez való viszonyról: "...az együttes ülés... a szakmai mozgalom fenntartása, valamint annak további megerősödése érdekében... harcot indít, s egységesen foglal állást és egymást támogatja az álmunkásszervezetek elleni harcban. Kimondja továbbá, hogy a Szabad Szakszervezetek tagjai az álmunkás szervezetek tagjaival semminemű érintkezést nem tarthatnak fenn, üzemekben, gyárakban, vagy műhelyekben közös akcióban nem vehetnek részt /bérmozgalom, küldöttség, stb./ egyszóval velük semmiféle együttműködést nem fejthetnek ki, s ellenük a legkiméletlenebb harcot indítja meg." 53/

A határozat rendkívüli ellentmondásossága mutatja, hogy a vezetők nem értették meg teljesen a tényleges helyzetet, s az ebből következő feladatokat. Helyesen hangsúlyozták az álmunkásszervezetek elleni harc szükségességét, s a határozat értelmében ténylegesen támadást is indítottak ellenük, sőt már ezt megelőzően is folytatták a harcot. A határozatnak az a része azonban, amely megtiltotta a vezetőknek, tagoknak, egyaránt, hogy bárminemű akcióban vegyenek részt, akár a Hivatásszervezetbe, akár a Nemzeti Munkaközpontba tömörült munkásokkal, helytelen volt. Lenin a fiatal kommunista pártoknak a "sárga" szakszervezetekkel szemben tanusított baloldali politikáját - amelynek alapján e pártok vezetői hátat fordítottak ezeknek a szervezeteknek - helytelenítette, hangsúlyozva, hogy a mozgalom vezetőinek a kommunistáknak célkitűzéseik megvalósítása érdekében ott kell dolgozniuk, ahol a tömegek vannak. "Képesnek kell lenni minden áldozatra, érteni kell akár a legnagyobb akadályok leküzdéséhez, ahhoz, hogy rendszeresen, szívélyesen, álhatosan, türelmesen folytathassunk propagandát és agitálhassunk

éppen azokban az intézményekben, egyesületekben, szövetségekben, még ha az elképzelhető legreakciósabbak is, amelyekben proletár, vagy félproletár tömegek vannak."^{54/} /Kiemelés: FI./

A határozat szerzői - a szociáldemokrata, szakszervezeti vezetők tulajdonképpen lemondtak arról a lehetőségről, hogy ezeket a megtévesztett munkásokat kivonják a burzsoá befolyás alól, s ezzel magukra ^{av}hgyták őket. A határozat ellentétben állt a kommunisták célkitűzéseivel, s ez a helytelen politikai irányvonal, szemléletű mód akadályozta a munkásegységfront megteremtését, az antifasiszta népfrent létrehozását. Az adott időszakban a helyes út az lett volna, hogy harcolva a reakciós burzsoá vezeték, ideológia ellen, leleplezzék ezeket a munkásokat becsapó vezetőket, kiragadják a kezdeményezést a kezükből, s ezáltal visszahódítsák a munkásokat, s megfoszszák ezeket a munkásellenes, uralkodó osztályt kiszolgáló elemeket tömegbázisuktól.

Az események azt mutatják, hogy a vezetők között - s itt elsősorban a kommunistákról van szó - voltak olyanok, akik felismerték az objektív helyzetből következő tennivalókat, s úgy harcoltak az álmunkás-szervezetek ellen, hogy leleplezve vezetőiket törekedtek a megtévesztett munkások megnyerésére.

Az 1939-es év elejétől kezdődően a kommunisták irányításával a szakszervezeteken keresztül harc indult a minimális munkabérek megállapításáért, s ezért, hogy a bérmegállapító bizottságokba a munkások igazi képviselői is bejuthassanak. Ezek a mozgalmak általában sikereket értek el. A szakszervezetnek azonban több helyen - így pl. a kefégyári, tollipari munkásoknál - nem voltak kapcsolataik a dolgozókkal - mert itt a Hivatásszervezet tevékenykedett -

54/ Lenin: "Baloldaliság" - a kommunizmus gyermekbetegsége. Művei 31. köt. Szikra. Bp. 1951. 40.p.

s a minimális bérek terén elért eredményeket a Hivatásszervezet vezetői úgy tüntették fel a munkások előtt, mintha ezt ők érték volna el, ^{55/} s a béremelést a maguk pozíciójának megerősítésére használták fel. Később a szakszervezet kapcsolatot teremtett a kefégyáriakkal, s ennek során ismertették velük, hogy a béremelés sikere nem a Hivatásszervezet tevékenységének az eredménye, s ezzel a kapcsolattal jelentős mértékben csökkentették a Hivatásszervezet befolyását. ^{56/}

Ehhez hasonló harc folyt a bérmegállapító bizottsági helyekért is. Ahol a szakszervezet erélyesen fellépett, s harcolt a Hivatásszervezet ellen ott képviselőiket beküldhették a bizottságba, ahol pedig nem fordítottak kellő gondot erre a munkára - éppen a Hivatásszervezettel kapcsolatos helytelen felfogásból következően - ott ennek tagjai kerültek be a bérmegállapító bizottságokba. ^{57/}

A dolgozó tömegek harca a háborús terhek fokozódása ellen, a béke fenntartásáért, a munkásegységfront alapjainak lerakásáért.

Ezekben a rendkívül nehéz időkben a kommunistákra várt az a feladat, hogy megtalálják a helyes módszereket, eszközöket a fasiszmus elleni, a dolgozó tömegek mindennapos követeléseinek teljesítéséért folytatott harcban. Rájuk várt az, hogy mozgósítsák a proletáriátust, a parasztságot, a haladó demokratikus erőket a háború elleni harcra, a munkásegységfront, az antifasiszta népfront megteremtése érdekében. "A fasiszta diktatura visszaverése és a béke megőrzése, a munkásosztály egységének helyreállítása, a demokratikus Magyarországért harcoló népfront kialakítása, az a nagy feladat, amelyért ma a Kommunisták Magyarországi Pártjának harcol-

55/ PI.A. Börsz. 73/12 Levelezések. 1939.II.15., II.17-i levelek.

56/ PI.A. Börsz. 73/12 Levelezések. 1939.II.18.-i levél.

57/ PI.A. Börsz. 62/18. 1939.II.13-i levél.

nia kell." - állapítja meg a párt.^{58/}

A kommunisták e célkitűzések megvalósítása érdekében igyekeztek az összes legális lehetőségeket felhasználni, s törekedtek a legális és illegális munka helyes kombinálására. Az üzemekben, az SzDP helyi szervezetében, a Szakszervezetekben a munkások kultur- és sportegyesületeiben végzett munka során a szegedi kommunisták arra törekedtek, hogy a munkásság szociális követeléseinek teljesítéséért folytatott mozgalmakat összekapcsolják a függetlenségért folytatott harccal.

A szociális - és bérkövetelések érdekében indított akciókat nehezítette a Szakszervezeti Központnak azon határozata, amelynek értelmében mindennemű sztrájkmozgalmat - mielőtt még kimondták volna a munkabeszüntetést - be kellett jelenteni a Központi Irodának, mert a Központ csak ezekkel a sztrájkokkal azonosította magát és nyújtott támogatást.^{59/} Ennek ellenére már 1938-ban, de különösen 1939-ben egymást érik a proletáriátus munkabeszüntetései.

A sztrájkok jellegüket tekintve lényegében a gazdasági követelések teljesítése érdekében folytak. A munkásság az egyre fokozódó drágaságot - amely a háborúra készülés, ill. a háboru kísérő jelensége - a bérek emelésének a kiharcolásával akarja ellensúlyozni. E bérmozgalmak további jellegzetessége, hogy egyes szakmákban - pl. az építőiparban - az 1938 végén 1939 elején megindított harcok permanensen folynak egészen a felszabadulásig. Az építőipari munkások a munkabeszüntetések során arra is törekedtek, hogy megakadályozzák a munkaadókat a "bérrombolók" - sztrájktörők - toborzásában, ezzel is elősegítve Szeged, Szentés, Orosháza, Hódmezővásárhely munkásainak harcát. ^{60/}

58/ Dolgozók Lapja. 3.p. Idézi: Kállai Gy.: Id.m.: 71.p.

59/ SZÁL.MEMOSz Szegedi csoportja. Központi körlevelek.1939.28/1939.

60/ PI.A. É.Sz. III.17. /Szeged/ 7-1938.

Ezeknek a harcoknak az eredménye a minimális munkabéreknek a megállapítása, ill. a munkaadók kényszerítése a legkisebb munkabérek kifizetésére. A gyárosok több esetben megtagadták a felemelt béerek kifizetését, s a munkások ekkor újabb sztrájkokat indítottak, hogy a korábban kivívott új béereket a tőkések valóban kifizessék.^{61/}

A szegedi proletárium^{ok} a bérkövetelési akciók mellett olyan mozgalmakat is végrehajtottak, amelyeknek célja az volt, hogy képviselőik résztvehessenek a bérmegállapító bizottságokban, s ezzel megakadályozzák a burzsoázia bérletörési kísérleteit. Ezek a mozgalmak, bár közvetlenül összefüggtek a gazdasági követelésekkel, mégis ennél többet jelentettek, mert ezen keresztül a proletáriátus olyan fórumhoz jutott, ahol felemelhette tiltakozó szavát a tőkések fokozódó kizsákmányolása ellen, s rámutathatott a háborus terhek növekedésére. Ezen harcok eredményeként vesz részt Kópiás Józsefné - a Pátria cipőgyárból - Tóth Béla - a Délmagyarországi Cipőgyárból, - a budapesti bértárgyalási bizottságban.^{62/} Így került be továbbá Dáni János, Maháncski Lajos, Darabos János, a 8 órai munkaidőt és a minimális munkabéreket ellenőrző helyi bizottságba.^{63/}

A munkabér-mozgalmak 1939-ben Szeged valamennyi jelentősebb iparágában kiterjedtek és az akciókban a textilipari, husipari, építőipari, bőripari, stb. munkások vesznek részt.

Az Angol-Magyar Jutafonó és Szövőgyár RT. vezetősége 1938 közepén - azzal az indoklással, hogy a gyárban az általános juta és szövőgyári munkabérekkel szemben a munkásoknál túlkérés állott elő - 25%-kal csökkentette a munkások fizetését. A bércsökkenéstől 1939 elejéig eltelt időszakban azonban az élelmi- és ruházati cik-

61/ Délmagyarország. 1939.VIII.23. 5.p.

62/ PI.A. Börsz. 73/5.A Szegedi csoport jkv-i 1939-1948.1939.IV. 5.-i jkv.

63/ Délmagyarország. 1939. IV. 1. 4.p.

kek ára általánosan 40-50%-kal növekedett, s a munkások kérték a korábban levont 25%-os bérkülönbséget visszaadását. A Szegedi Kenderfonógyárban és az Ujszegedi Kendergyárban a munkásság már 1938 végén kivívta béreinek emelését, s a textilüzemek közül csak a Jutafonóban voltak a korábbi alacsony szinten a bérek.^{64/} Miután a Jutafonógyár vezetősége nem teljesítette a 25%-os béremelési kérést és csak 15%-ot ajánlott fel, 1939 január 9-én a munkások - a fűtő és a gépápoló kivételével - valamennyien sztrájkba léptek.^{65/} Az egyeztető eljárás, a munka beszüntetése után azonnal megindult, de nem vezetett eredményre. A második ülésen már az iparügyi miniszter képviselője is résztvett, azonban a munkások szilárdan kitartottak követeléseik mellett. A sztrájk január 11-én - a Hivatásszervezet vezetőinek magatartása miatt - végülis kompromisszumos eredménnyel végződött. A gyár vezetősége kötelezte magát, hogy az eddigi minimális órabéreket 20%-kal emeli, s ugyanilyen mértékben növelik az akkordbéreket is. A munkásság elérte továbbá azt is, hogy a sztrájk tartama alatt elvesztett munkabéreket is kifizették.^{66/} A munkabeszüntetés érzékenyen érintette a tőkéseket, mert az, 5340 munkaóra kiesés 7.795 Pengő termelési értékű veszteséget jelentett számukra.^{67/}

A Jutagyár munkásai - átlagosan 26%-os - bérkövetelésük teljesítése érdekében 1939 június 14-én teljes létszámban ismét sztrájkba léptek.^{68/} Az egyeztető tárgyalásokra sietve utazik le a gyár budapesti igazgatója és a Textilgyosz főtitkára is.^{69/} Míg a munkások a sztrájk ideje alatt - június 22-én veszik fel ismét a munkát - következetesen kitartanak követeléseik mellett, addig a Hi-

64/ Délmagyarország 1939.I.11.4.p., ill. Szegedi Új-Nemzedék 1939. I.9.

65/ PI.A. BM.VII. Res.-1939-7-5.799.

66/ PI.A. XIII.2. /1939/9.

67/ SZÁL.Jutafonó iratai."M.Kir.Közp.Stat.Hiv.1935-1942."c.dossie. A gyár 1939.I.13-i levele a KSH-hoz.

68/ U.o. A gyár 1939.VII.5-i levele a KSH-hoz.

69/ Délmagyarország. 1939.VI.17. 7.p.

vatásszervezet képviselői, akik szintén résztvesznek az egyeztető tárgyalásokon, becsapják a munkásokat, s hozzájárulnak ahhoz, hogy az igazgatóság fizesse ki az érvényben lévő bérek, s a majd megállapítandó minimális munkabérek közötti különbözetet június 22-től visszamenőleg.^{70/}

A husiparban foglalkoztatottak közül 1939 március 13-án a "Szegedi Husiparosok"-nál az összes vágólegények abbahagyták a munkát a vágási díjak emelése érdekében. A sztrájk 27-én ért véget, s a mészárosmesterek nagyobbik része, - a kisvágók - teljesítették a követeléseket, s felemelték a vágási díjakat.^{71/}

A jutagyári, husipari sztrájkok mellett jelentős bérmozgalmak vannak 1939 folyamán az építőiparral szorosan összefüggő iparágakban is. 1939 július 12-én a Szegedi Keramit és Műtégtagyár Rt. 140 munkása közül 82 kubikos, csillós, napszámos lépett sztrájkba. A munkabeszüntetés a gyár által elbocsájtott munkásokkal kapcsolatos szimpátia megnyilvánulásaként indult, majd ezt követően átalakult bérkövetelési mozgalommá. A munkások követelték, hogy az igazgatóság helyezze vissza elbocsátott társaikat, s fizessék ki a minimális munkabéreket. A sztrájk - július 17-én - a Hivatásszervezet vezetőinek árulása miatt vereséggel végződött. A gyár vezetője a sztrájkot előidéző 6 elbocsájtott munkást nem vette vissza, s csak arra tett ígéretet, hogy a minimális órabéreket meghatározatlan idő múlva fizeti ki.^{72/}

Egy nappal a Keramit téglagyári sztrájk kirobbanása után - július 13-án - az özv. Vass Andrásné-féle téglagyárban is beszüntették a munkások a termelést, követelve, hogy a munkaadó fizesse

70/ Délmagyarország. 1939.VI.22. 5.p.

71/ PI.A. BM.VII.Res. - 1939-7-7.840.

72/ PI.A. BM.VII.Res. - 1939-7-11.687.

ki a megállapított minimális munkabéreket. A sztrájk másnap kompromisszummal végződött, s abban állapodtak meg, hogyha az Iparügyi Minisztérium a minimális munkabéreket jóváhagyja, akkor a tulajdonos július 15-től kezdődően ezt fizetni fogja. 73/

A téglagyári munkások helyzetének javítása érdekében a MÉMOSz Szegedi csoportjának vezetői is különböző akciókat hajtottak végre. Varga iparügyi miniszter 1939 okt. 2-i szegedi látogatása alkalmából a téglagyári munkások nevében Komócsin Mihály és Papdi György memorandumot nyújtottak át a miniszternek. Ebben ismertették a téglagyári munkások rendkívül rossz anyagi helyzetét, rámutattak, hogy a májusban megállapított minimális munkabéreket a munkaadók nem fizetik, sőt sok helyen csökkentették az amúgy is igen alacsony béreket. A memorandumban követelték, hogy a minimális munkabérek megerősítését a legrövidebb időn belül rendelje el a miniszter. 74/ Ezt követően október 25-én, majd 1940 április 4-én felirattal fordultak az iparügyi miniszterhez, amelyben követelték, hogy az új bérek megállapítása érdekében rendelje el a munkabérmegállapító bizottság összehívását. 75/

1939 június 14-én az Alföldi Dementárugyár és Kereskedelmi RT. munkásai lépnek sztrájkba, 30%-os béremelés érdekében, s amely akció június 17-én részleges eredménnyel fejeződik be. 76/

A következő hónap elején - július 8-án - Juhász István, Völgyesi János, Konrád Vilmos homokkitermelők és kereskedők alkalmazásában állott 50 főnyi munkás szünteti be a munkát. A tulajdonosok még aznap teljesítik a dolgozók követeléseit a béremeléssel kapcsolatban. 77/

73/ PI.A. BM.VII.Res. - 1939-7-11.685.

74/ Délmagyarország. 1939.X.3.p. 3.p.

75/ SZÁL.MÉMOSz Szegedi csoportja. Téglagyári Szakosztály 1938-1941. 1939.X.25.-i felirat, ill.: 9/1940.

76/ PI.A. BM.VII.Res. - 1939-7-10.774.

77/ PI.A. BM.VII.Res. - 1939-7-11.636.

Augusztus 5-én Léderner Lajos és Tószegi Imre cserépkályhákészítők ipartelepén; a foglalkoztatott 14 munkás közül 11-en lépnek sztrájkba. A munkások követelték a szakmunkások bérének 25%-os, a segédmunkások bérének 30%-os emelését. A tulajdonosok a dolgozók határozott fellépése következtében kénytelenek teljesíteni a követeléseket.^{78/}

A cipő- és bőriparban - ahol a baloldali szakszervezeti vezetőknek jelentős befolyása volt 1939 folyamán szintén jelentős sztrájkharcok vannak. Március 24-én a Pátria cipőgyár tűzönői szüntetik be a munkát, tiltakozásul a gáros bérletörési akciója ellen. A mozgalom két nap után a munkások győzelmével végződött.^{79/}

Augusztus végén az egész szegedi cipő és bőriparra kiterjedő munkabéremelési mozgalmak bontakoztak ki. A munkások 10%-os béremelést követeltek, mert a munkaadók fellebbeztek a legkisebb munkabéreket megállapító bizottság határozata ellen, s megtagadták a felemelt bérek kifizetését.^{80/} Augusztus 22-én a Pátria cipőgyár 88 munkása közül 70 lépett sztrájkba, s a munkát 8%-os béremelés után csak 26-án vették fel.^{81/} Ezzel egyidejűleg bértárgyalások folytak a Délmagyarországi -, az Első Szegedi Cipőgyárban, az Orion bőrgyárban, valamint a kisiparban, a papucskészítő munkaadókkal.^{82/} A munkások egységes, jólszervezett és irányított mozgalmi a gyárosokat és a kisiparosokat arra kényszerítette, hogy teljesítsék követeléseiket és ennek eredményeként átlagosan 8%-kal emelték fel a munkabéreket.

Az 1940-es évben a munkások megélhetési lehetőségei az állan-

78/ PI.A. BM.Res. - 1939-7-12.593.

79/ PI.A. Börsz. 73/12.Levelezések. 1939.III.24-i levél.

80/ PI.A. Börsz./40.Központi Vezetőségi ülések jkv-i 1937-1939. 1939.VII.1-i jkv. 39.p.

81/ PI.A. BM.VII.Res - 1939 -7-12.940.

82/ PI.A. Börsz./40.Központi vezetőségi ülések jkv-i. 1937-1939. 1939.VIII.25-i jkv. 64-65. p.

dóan fokozódó drágaság következtében egyre rosszabbá váltak, aminek következtében a proletáriátus bérmozgalmai ujjt erővel bontakoztak ki. Az építőipari munkások közül a szegedi kőfaragó, csiszoló, kövező Szakosztály vezetői - a kommunisták kezdeményezésére - egységes, széleskörű akció megindítása érdekében január 23-án megkereséssel fordultak Békéscsaba, Budapest, Debrecen, Kecskemét kőfaragó munkásaihoz. Levelükben felhívják az említett városok rokonszakmabeli munkásait, hogy közös beadvánnyal forduljanak az iparügyi miniszterhez, amelyben kérjék a munkabérmegállapító Főbizottság által január 10-én, a kőfaragó iparra elfogadott bérek jóváhagyását. Ezzel egyidejűleg levelet intéztek a MÉMOSz Központi Vezetőségéhez, amelyben bejelentették akciójukat, s kérték a vezetőséget, hogy beadványaik megérkezése után ezt azonnal nyujtsák át az iparügyi miniszternek.^{83/}

Felterjesztésüket január 24-én eljuttatják a miniszterhez, s ebben hangsúlyozzák, hogy a kőfaragó munkások munkabéreit még 1938 augusztus közepén állapították meg, s azóta nagyarányú drágaság következett be, s a jelenlegi bérek ezzel nincsenek arányban. Beadványukban egyben arra is rámutattak, hogy más szakmákban már többször történtek béremelések, s így követelésük feltétlenül indokolt.^{84/}

A szegedi Kőfaragó Szakosztály felhívása a különböző városok munkásai között nagy visszhangot és lelkesedést váltott ki. A debreceni munkások tagértekezleten juttatták kifejezésre szolidaritásukat a szegediekkel, s elhatározták, hogy hasonló tárgyú beadvánnyal fordulnak az iparügyi miniszterhez.^{85/}

83/ SZÁL.MÉMOSz Szegedi csoportja. Kőfaragó, csiszoló, kövező szakosztály. 1936-1941. A szakosztály 1940.I.23-i levele.

84/ SZÁL.MÉMOSz szegedi csoportja. Levelezés. 1940. 3/1940.

85/ U.o. 30/1940.

Miután az iparügyi miniszter a szegedi munkások követeléseinek teljesítését vonakodott végrehajtani, ezért a MÉMOSz szegedi csoportja február közepén ismételten megsürgeti a munkabérek emelését.^{86/} Ez a nagyarányu akció végülis áprilisban sikerre vezetett s a miniszter jóváhagyta a bérmegállapító bizottság határozatát a munkabérek emelésével kapcsolatban.^{87/}

A kőfaragó munkások bérmozgalmának szervezésén túl a MÉMOSz szegedi csoportja a téglagyári munkások béremelési követeléseit is irányította. 1940 augusztus közepén levélben fordultak a Kertész Gépcserép és Téglagyár RT. igazgatóságához, amelyben a nagyarányu drágaság miatt 15%-os béremelést kérnek a munkások számára, hangsúlyozva, hogy "... a legutóbbi béremelés óta a munkabérek színvonalja semmiképpen sincs arányban a megélhetés számadataival."^{88/}

A Szegedi Gáz- és Villanyművek munkásai - annak ellenére, hogy a gyárat, ill. a telepet hadiüzemmé minősítették - 1940. első negyedében egyre sürgetőbben léptek fel munkabérük emelése érdekében. A villanytelepi munkások bére annyira alacsony volt, hogy az elmaradt a kisiparosoknál dolgozó hasonló jellegű munkát végző villanszerelők keresetétől, akiknek már hosszabb idő óta folyósították a megállapított minimális munkabéreket.^{89/} A bérmozgalom állandóan erősödött, annyira, hogy még a telep katonai parancsnoka is szükségesnek tartja az "...üzem biztonsága érdekében... a munkások béreinek... lehető sürgős, kedvező elintézését."^{90/}

A kőfaragó, téglagyári, villanytelepi munkások mozgalmait mellett hasonló jellegű akciókat indítottak 1940 februárjában a vasmunkások^{91/}, májusban a nyomdászok,^{92/} októberben a városi vasut

86/ SZÁL.MÉMOSz.szegedi csoportja.Levelezés. 1940 17/1940.

87/ Budapesti Közlöny. 1940.IV.21. 89.szám. 9-11.p.

88/ SZÁL.MÉMOSz Szegedi csoportja. Levelezés. 1940. 27/1940.

89/ SZÁL.Szegedi Gáz- és Villanyművek iratai. "Munkabérügyek. 1939-1948" c. dossie. 1940.III.21-i igazg.jelentés. 2.p.

90/ U.o. 4.p.

91/ PI.A.V. Sz. 1939/35. A Magyarországi Vas-és Fémmunkások Közp. Szövetségének mozgalmi jelentése az 1939-1940-es évekről. 66.p.

és autóbusz-üzem munkásai is.^{93/}

A Szegeden és az országSZerte folyó bérmozgalmak arra kény-
szerítik a kormányt, hogy a háborus termelés folytonossága érde-
kében, az egyre megújuló közös akciók lefékezése céljából egysége-
sen és országosan emelje a munkabéreket, s ennek következtében 1940
október 5-től kezdődően 7%-os bérpótlék folyósítását rendelik el.

Az 1939-es, 1940-es évek sztrájkharcaiból, munkabérkövetelési
akciókból kitűnik, hogy a szegedi proletáriátusban erős a harci
szellem, s egyes üzemekben belül egységesen léptek fel követeléseik
teljesítése érdekében. Ezek a harcok különösen ott voltak sikere-
sek, ahol a munkások a szakszervezetekben tevékenykedő kommunisták
és baloldali szociáldemokraták vezetésével küzdöttek a növekvő ter-
hek ellen. A mozgalmak azonban azt is megmutatják, hogy pl. a Juta-
fonógyárban, a téglagyárakban kibontakozott, s a Hivatásszervezet
által vezetett sztrájkok vagy elbuktak, vagy csak részleges ered-
ménnyel végződtek, éppen a munkásáruló, demagóg politikát folytató
vezetők miatt. A Hivatásszervezeti vezetők áruló magatartása termé-
szetesen egyben hozzájárult ahhoz, hogy meginduljon a munkások kiáb-
rándulása belőlük, s a későbbiek folyamán elforduljanak tőlük.

Bár ezek a sztrájkharcok a munkások jobb megélhetési feltéte-
leik javítását, a munkabérek emelését tüzték ki célul, - tehát
gazdasági jellegűek voltak - mégis nagymértékben fokozták a prole-
táriátus szervezettségét, erősítette szolidaritásukat, a megmutat-
ták számukra a háboru éveiben az egységes fellépésben rejlő erőt
és lehetőségeket, fokozták harci szellemüket.

Ezek a bérkövetelési mozgalmak kifejezésre juttatták a szege-
di proletáriátus és harcos vezetőinek önálló, kezdeményező készsége-
t, aktivitásukat. Az akció során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy

I

92/ FI.A. Ny.Sz.I. 65. 1940. év. 126.sz.

93/ SZÁL.SZFI. 1940. 1386/1940.

a háboru éveiben a munkásság sikereket csak úgy érhet el, ha egy-egy szakma, iparág, vagy város proletárjai egységesen fognak össze, illetve az eredmények elérését nagymértékben elősegítik a különböző városok munkásai által - azonos követelések teljesítése érdekében - indított akciók.

A munkások 1939-1940-es években végrehajtott mozgalmi bebizonyították, hogy - bár rendkívül nehéz viszonyok között, számtalan akadállyal megküzdve - az egyre fokozódó terror, a gyárak, telepek, nyomdák hadiüzemesítése ellenére, sikeres akciókat lehet és tudnak is végrehajtani.

Ezek a sztrájkok és a bérkövetelések emelése érdekében benyújtott memorandumok, figyelmeztetőül szolgáltak az uralkodó osztály számára, hogy nem lehet a munkások terheit állandóan fokozni. A bérharcok során a szegedi proletáriátus kifejezésre juttatta tiltakozását a háboru ellen, s az ellen, hogy a burzsoázia a háborura készülés, ill. a háboru terheit a dolgozók vállaira hárította át.

Ezek a munkabérmozgalmak egyben lehetőséget teremtettek a kommunisták számára, hogy - törekedve a baloldali szociáldemokrata és a szakszervezeti vezetőkkel való együttműködés megvalósítására - a szervezetlen, vagy az álmunkás-szervezetekbe tömörült munkások érdekeinek védelmére keljenek, kiragadják a kezdeményezést és vezetést az álmunkásszervezeti vezetők kezéből. A Hivatásszervezet által vezetett sikertelen sztrájkok közelebb hozták a munkásoknak ezt a részét a szakszervezetekbe tömörült proletáriátushoz, s így létrejöttek az egységes akciók indításának, a munkásegység alulról förtéző kialakításának a kedvező feltételei.

A szegedi proletáriátus az 1939-es, 1940-es évek során - a

munkabéremelések céljából indított akciókon túl - harcolt továbbá: a nyolcórás munkanap betartása, a munkanélküliek törvényes segélyezése, egyes szakmákban munkaalkalmak teremtése, a hadbavonultak állami segélyezése érdekében is.

Az uralkodó osztályok a háborus célkitűzések megvalósítása során a hadiipari termelést nagymértékben fokozták, s hogy a gyárak a nagy állami hadimegrendeléseknek eleget tudjanak tenni, a kormány szabadkezet adott a tőkéseknek a munkaidő meghosszabbítása tekintetében. Ennek következtében a munkaidő az egyes iparágakban jelentősen megnőtt, ami a proletáriátus háborus terheinek a fokozódását jelentette. A munkások tiltakozásul a terhek újabb növekedése ellen ragaszkodtak korábbi^an kivivott jogaikhoz, harcot indítottak a 8 órás munkanap visszaállítása érdekében. A panaszok, felszólalások útján történő kezdeményezés rövid idő alatt széles mozgalmá fejlődött. A város vezetőségét szinte elárasztják a szóbeli és írásbeli felterjesztések, amelyekben a munkások rámutatnak, hogy az egyes munkahelyeken a munkaadók túllépik a 8 órai munkaidőt, s egyben követelik ennek betartását. 94/

A bőripari munkások - akiknek munkaideje a háboru kitöréséig a hadsereg felszerelése következtében szintén növekedett - 1939 június 11-én kerületi közgyűlést tartottak Szegeden, hogy megbeszéljék a közös tennivalókat, azokat a harci formákat, módszereket, amelyekkel felvehetik a küzdelmet az egyre fokozódó terheket jelentő háborus politikával szemben. A közgyűlésen a szegedi bőripari munkások küldöttein kívül résztvettek: Békéscsaba, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kistelek, Makó, Orosháza, Szarvas, Szentes, Tótkomlós bőrös szakszervezetének képviselői, bőrgyári munkások, cipészek, papucsosok. A kerületi ülésen 28 küldöttön kívül 94/ Délmagyarország. 1939. IV.1. 4.p.

megjelentek a szakszervezet Országos Központjának képviselői is.^{95/}

A résztvevők felszólalásaikban hangoztatták, hogy városaikban - így Szegeden is - sem a 8 órás munkaidőt, sem a legkisebb munkabéreket, sem a fizetett szabadság, a családi pótlék kiadását, ill. fizetését a munkaadók legnagyobb része nem tartja be. A küldöttek rámutattak arra, hogy amikor a proletáriátus felemeli szavát az önkényeskedésekkel szemben, a munkaadók a diktatura eszközéhez nyulnak. "A munkaadók a legnagyobb terrort fejtik ki azokkal a munkásokkal szemben, akik a rendeletekben biztosított jogaikat követelik." - állapítja meg az értekezlet.^{96/} A küldöttek egységesen határozták el, hogyha rövidesen nem lesz változás ezen a téren, akkor munkaszünettel fognak tiltakozni jogaik korlátozása ellen.

A faipari munkások - akiket szintén érintett a haditermelésretérés - mozgalmat indítottak a heti 48 órás munkaidő betartása és a munkások által történő ellenőrzés megvalósítása érdekében. ^{97/} Az építőipari munkások munkaideje még 1940-ben sincsa szabályozva. A MÉMOSz szegedi csoportja vezetői rámutatnak az építőiparban foglalkoztatottak nehéz helyzetére, s hangsúlyozzák: "...a munkaadónak alkalma nyílik arra, hogy még ma is - amikor már más ipari szakmákban a munkaidő régen rendezést nyert - 55-60, sőt még ennél is több órán át dolgoztatják munkásaikat, minden túlórapótlék megfizetése nélkül."^{98/} Éppen ezért a magas munkaidő csökkentése érdekében követelik az építőiparban a napi 8 órás munkaidő törvénybeiktatását.

95/ PI.A. Börsz./40. Központi Vezetőségi ülések jkv-i 1937-1939. 1939.VII.1-i jkv. 38-39.p.

96/ PI.A. Börsz./40. Központi Vezetőségi ülések jkv-i 1937-1939. 1939.VII. 1-i jkv. 38-39.p.

97/ PI.A. É.Sz.III.17 /Szeged/ 6.M.F.Sz.Szegedi csoportja 1939. III.2-i vezetőségi ülés jkv-e.

98/ SZÁL. MÉMOSz- Szegedi csoportja. Levelezés. 1940. 17/1940.

A II. vh. első éveiben a szegedi proletáriátus harcának egyik jelentős területe a kollektív szerződések felújításáért, ill. megkötéséért vívott küzdelem volt, amely a bőripari és nyomdaipari munkások mozgalmaira terjedt ki.

A kollektív szerződések megkötéséért folytatott harc, a szegedi proletáriátus mozgalmának történetében visszanyulik a háborut megelőző évekre. Ebben az időben a munkások kivívták az egyes cipőgyárakban a szerződések megkötését, amelyeket évenként újítottak meg.^{99/} A háború viszonyai között ezek a kollektív szerződések a növekvő kizsákmányolás és terror ellensúlyozása érdekében sokkal nagyobb jelentőségre tettek szert, mint ezt megelőzően. Az 1939-1940-es években megkötött kollektív szerződések amellet, hogy a proletáriátus számára - más üzemekhez viszonyítva - jelentős jogokat tartalmaztak, egyben a kommunisták által vezetett munkások politikai és szervezeti erejének sikerei is voltak. A szerződések lehetőséget teremtettek arra, hogy a munkások tovább erősítsék szervezettségüket, védjék jogaikat a tőkésekkel szemben.

A cipőiparban 1940-ben 3 gyárban a Pátria, Délmagyarországi és az Első Szegedi Cipőgyárakban sikerült létrehozni a kollektív szerződést, amely mintegy 300 munkást érintett.^{100/} A Délmagyarországi Cipőgyárban érvényben lévő szerződés értelmében a munkaadó munkáselbocsájtást nem alkalmazhatott mindaddig, amíg a vitás ügyeket a Magyarországi Bőripari Munkások Szövetségének Központi vezetősége ~~nem~~ nem vizsgálta, s a megegyezést meg nem kísérelte.^{101/} Ezen kívül a cég elismerte, hogy üzemében szervezett munkásokat

99/ PI.A. Börsz. 73/5. A szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1939. VI.5. és 1939.VIII.24-i jkv-k.

100/ PI.A. Börsz. 73/5. A Szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1940.I. 18-i jkv.

101/ PI.A. Börsz. 73/8. 1940.VIII.21-i keltezésű "Megegyezés."

alkalmaz, valamint a szakszervezet munkaközvetítési jogát. A meg-
egyezés ezen pontjai nagymértékben növelték a szakszervezet te-
kintélyét, lehetőséget teremtett arra, hogy a kommunisták elmélyít-
sék kapcsolataikat a bőripari munkásokkal, s megismertessék őket,
az adott időszak harci feladataival, szélesítsék tömegbefolyásu-
kat. A kollektív szerződés a munkások bérkérdéseivel is foglalko-
zott, s rögzítette a proletáriátus azon jogát, hogy amennyiben a
létfenntartási cikkek áraiban 6%-nál nagyobb emelkedés következ-
ne be, kérhetik a megegyezésben biztosított bérek revízióját.^{102/}

Hasonló mozgalmakat vezetett ezekben az években a Nyomdász
Szakszervezet helyi csoportja is. A nyomdászok arra törekedtek,
hogy lehetőleg Szeged valamennyi nyomdaipari vállalatának vezető-
it rábíráják a kollektív szerződések megkötésére.^{103/}

A nyomdaiparban létrejött megegyezések a bőripari munkásoké-
hoz hasonló jogokat biztosítottak a nyomdászok számára. Szabályoz-
ták fizetésüket, amely általában megegyezett a minimális munkabé-
rekkel, de egyes kategóriákban magasabb volt annál. A kollektív
szerződés foglalkozott a munkaközvetítéssel, amelyet a "Paritásos
Munkaközvetítő" intézett, s ez a szervezet közvetítette a munkáso-
kat a kollektív szerződést aláírt nyomdák számára.^{104/}

A mozgósítások, a katonai behívások következtében igen sok
munkáscsalád vesztette el kenyérkeresőjét. A kommunisták felsora-
koztatva a baloldali szociáldemokrata vezetőket és munkástömegeket,
harcot indítottak az itthonmaradt családtagok állami segélyezése
érdekében.

A kivívott állami segély igen alacsony szinten mozgott, s csak
azok részesülhettek benne, akiknek legalább egy gyermekük volt. A

102/ PI.A.Börsz. 73/8. 1940.VIII.21-i keltezésű "Megegyezés."

103/ PI.A.Ny.Sz.II.87. A helyi bizottság 1940.I.26-i levele az
Országos Bizottsághoz.

104/ U.o.

kommunisták ekkor arra mozgósították a proletár asszonyokat, az itthonmaradt hozzátartozókat, hogy követeljék a családi segélyek felemelését, ill. a családtalanok számára történő folyósítását is.^{105/} Ennek következtében a panaszok tömegei árasztják el a polgármesteri hivatalt, s a város vezetői arra kényszerülnek, hogy egy 9 tagu bizottságot hozzanak létre, amelyik a hadbavonultak családi segélyezésének ügyével foglalkozott.^{106/}

Amikor a munkások az állami támogatást kivívták, s harcot indítottak a segélyek felemelése érdekében, egyben arra is törekedtek, hogy a gyárak is járuljanak hozzá a hadbavonultak segélyezéséhez. Az 1940-ig terjedő időszakban a proletáriátus kivívja, hogy az egyes iparágakban - így pl. a textil- és bőriparban - a hadbavonultak hozzátartozóit a cégek segélyezzék.^{107/}

Az egyre nehezebbé váló megélhetési viszonyok ellensúlyozása érdekében a proletáriátus időszaki - karácsonyi - segélyezési mozgalmakat is indított, amellyel elérte, hogy az egyes gyárakban a munkások meghatározott - általában egy heti keresetüknek megfelelő - segélyben részesültek.^{108/}

A munkások az állami és gyári segélyek kiharcolásán túlmenően saját erőforrásaikból is támogatták a hadbavonultak hozzátartozóit. Az építőipari munkások segélyalapot létesítettek, s szerény keresetükből meghatározott összeget fizettek be, amiből a behívott szervezett munkások hozzátartozóinak juttattak pénzbeli támogatást.^{109/} A Nyomdász Szakszervezet Jótékonyági Köre a katonai- és munkaszolgálatosok családtagjainak megsegítésére he-

105/ SZÁL.SZFI. 1940. 979/1940.

106/ U.o. l.129/1940.

107/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai.Igazgatósági ügyiratok."1938 őszi mozgósítás" c.dossie. A gyár 1938.XI.27-i levele a Bp-i központhoz, ill.PI.A.Börsz. 73/5. a Szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1941.III.17-i jkv.

108/ SZÁL.Jutafonó iratai."Budapesti Iroda 1938_1940"c.dossie. A gyár 1940.XII.18-i levele az irodához.ill.az Iroda 1941.XII.17-i levele a gyárhoz.

109/ PI.A.ÉSZ.III.17. /Szeged/ 7-1943.

ti 6 Pengőt juttatott, amit a munkások által befizetett díjakból fedeztek. 110/

Természetesen az állami- és munkaadói segélyek egyáltalán nem tudták biztosítani az egyre dráguló létfenntartási cikkek beszerzését. Ezek az összegek olyan minimálisak voltak, hogy a bevont katonák hozzátartozói ugyszolván állandóan éheztek és nyomorogtak. A segélyekkel az uralkodóosztály nem tudta megfizetni azt a sok véráldozatot, amit a munkások - s általában a dolgozók - hoztak a háboru alatt a rabló célkitűzések megvalósításáért. Mégis a segélyek kivivásáért indított mozgalmak a dolgozók egyik harci formáját jelentették, kifejezésre juttatták a háborus terhek elleni tiltakozásukat, s lehetőséget teremtettek a kommunisták számára, hogy leleplezzék az uralkodóosztály népellenes politikáját, s fokozzák a dolgozók gyűlöletét, a háborus, terrorisztikus politika ellen.

A II.vh. éveiben komoly politikai jelentőséggel bírt a proletariátus szervezettsége, szervezeti ereje. Minél szélesebb körre terjedt ki a szervező munka, minél nagyobb munkástömegeket tömörítettek magukba a munkásosztály egyes legális szervei, annál kedvezőbb feltételei alakultak ki a munkásegység megvalósításának, a proletariátus jelentős számát megmozgató akciók lebonyolításának.

A munkástömegek megnyeréséért folytatott szervező-munka során a kommunisták leleplezték a horthysta uralkodó osztályok reakciós, militarista politikáját, s újabb és újabb proletártömegeket vontak be a béke megőrzéséért, majd a rablőháboru befejezéséért, a fasizmus ellen folytatott harcban. A szakszervezetekbe és az

110/ PI.A. N.Sz.II.27. az O.B. 1940.XI.28-i levele a szegedi Bizottsághoz.

SZDP-be beszervezett új tagok közelebb kerültek a kommunistákhoz, megismerhették célkitűzéseiket, programjukat, ennek következtében maguk is nevelődtek, formálódtak, változott gondolkodásmódjuk, s aktívabban, szervezettebben és tudatosabban vehettek részt az egész proletáriátus mozgalmában.

A szervezőmunkát indokolttá tette továbbá az is, hogy a háborús behívások következtében a legális szervezetek jelentős munkástömegeket veszítettek el, s ugyanakkor az ipari termelésbe bekerült új munkások jelentős része szervezetlen volt, s ezeknek tömörítése feltétlenül szükségessé vált. A szegedi kommunisták a szervezeten kívüli munkások szervezetekbe tömörítése politikai jelentőségének tudatában, a munkásegységfront megteremtése érdekében, az antifasiszta harc sikeresebbé tétele céljából támogatták az SZDP-nek, valamint a Szakszervezeti Tanácsnak a különböző szakszervezetek létszámának emelésére irányuló mozgalmát.

A szakszervezetek taglétszámának növelését elősegítő mozgalom már a háború kitörése előtt megindult, de különösen nagy lendülettel bontakozott ki a háború megindulása után. A szakszervezetek megerősítéséért folytatott akciók kiterjednek ugyyszólván az egész szegedi proletáriátusra. A szervező munka tulajdonképpen három területen folyt: a városi gyáripari proletáriátus között, a kis- és kézműiparban foglalkoztatott munkások soraiban, a Szegeddel határos települések, Kiskundorozsma, Szőreg, téglagyári munkásai között.

A gyáripari proletáriátus szervezése különösen a bőripari munkásoknál járt jelentős eredménnyel. 1939 októberében a Pátria cipőgyárban 30 olyan segédmunkás jelentkezett a szakszervezetbe, akik eddig csak a Munkásotthonnak voltak tagjai. ^{111/} Ez a jelent-

^{111/} PI.A.Börsz./40. Központi Vez. ülések jkv-i 1937-1939. 1939.X. 6-i jkv. 70.p.

kezés mutatja, hogy a munkások felismerték a szervezettségben rejlő erőt, s egyben azt is megvilágítja, hogy a szervezők munkájukat jól végezték, agitációjuk eredményesnek bizonyult. 1940 decemberében a bőripari munkások között újabb szervező akciót indítottak, aminek következménye, hogy 1941 januárjában mintegy 15-20 új tag lépett be a Bőripari Munkások Szakszervezetének helyi csoportjába.^{112/}

A vasmunkások között végzett szervezőmunka szintén eredményesülést értett. 1940-ben és 1941-ben 17 új tag iratkozott be Szegeden a Vas és Fémmunkás Szövetség helyi csoportjába, ami a kevés vasipari munkáslétszámot figyelembe véve komoly teljesítménynek számít.^{113/}

A szervező-munka, a nagyarányú fluktuáció következtében igen nehéz volt az ácsok, kőművesek, festők, kővezők soraiban.^{114/} Ennek ellenére 1941 januárjában az építőmunkások szakcsoportjába 5-6 új tagot szerveztek be.^{115/}

Az akciók során a szervezésben résztvevők arra is törekedtek, hogy ne csak új tagokat nyerjenek meg, hanem a korábban kilépett, vagy kimaradt szakszervezeti, SzDP párttag munkásokat is újra visszahozzák a szervezett mozgalom számára.^{116/}

A kis- és kézműipari munkások között végzett szervező munkának nagy jelentőséget adott ezen munkások szervezetlensége, valamint szervezésüket indokoltá tette nagyfokú szétszórtságuk is. A gyárban lényegesen kedvezőbb volt a helyzet, hiszen a nagyipar objektíve szervezi és koncentrálja a proletáriátusnak ezt a

112/ PI.A. A.XVII.1/1941/ 136. Az SzDP. szegedi szervezetének 1941. I.1-31-i jelentése 2.p.

113/ PI.A. VSz. 1940/27, ill. U.o. 1941/21.

114/ SZÁL.MEMOSz Szegedi csoportja. Levelezés 1940. 4/1940.

115/ PI.A. A.XVII.1/1941/136. Az SzDP szegedi szervezetének 1941. I.1-31-i jelentése 2.p.

116/ PI.A. BM.VII.Res.- 1941-7-14.975.

részét, ezzel szemben a kisipari munkásság soraiban ez a folyamat egyáltalán nem, vagy csak egészen minimális mértékben érvényesült. A kis- és kézműipari proletáriátus között végzett munka eredményességét mutatja, hogy 1939 augusztus végéig 28 papucskészítő munkás lépett be a szakszervezetbe, s a későbbiek folyamán új tagok szintén csatlakoznak a szervezett mozgalomhoz.^{117/}

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták, a kisipari munkások között végzett szervezőmunkát - ennek eredményesebbé tétele céljából - egybekapcsolták a munkások egyéb követeléseinek teljesítéséért folytatott harccal. Törekedtek arra, hogy bevezessék a munkások osztályozását - azaz megállapítsák, hogy egy-egy kisipari munkás hányad osztályu kategóriába tartozik. Követelték, a munkaadóktól, hogy fizessék a minimális béreket. Célul tűzték ki, a kisipari munkások fizetési szabadságának a kivívását.^{118/}

Az építőipari munkások szakcsoportja és az itt dolgozó kommunisták jelentős szervezeti tevékenységet fejtettek ki a kiskundorozsmai és szőregi téglagyárak munkásai között. Különösen, erős volt a kapcsolat a dorozsmai munkásokkal, ahol külön csoportot is létrehoztak. A csoport munkáját Komócsin Mihály segítette, aki rendszeresen meglátogatta a dorozsmaiakat, tanácsokkal, feladatokkal látta el őket, sőt sok esetben marxista-leninista irodalmi termékeket is juttatott el hozzájuk.^{119/}

A szegedi proletáriátus öntudatos része, - a kommunisták vezetésével - szociális, gazdasági helyzetének megjavítására irányuló mozgalmak szervezése, szervezeti erejének megerősítésére való törekvése mellett, - s az ennek során végzett háboruellenes, anti-

117/ FI.A.Börsz. 73/12. Levelezés. 1939.IX.5-i levél.

118/ FI.A.Börsz. 73/5. A szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1940.I. 18.-i jkv., ill. 1940.II.5-i jkv.

119/ SZÁL. MEMOSz Szegedi csoportja. Levelezés 1940. 44/1940.

fasiszta agitáción tul - a háborúnak a Szovjetunió megtámadásáig terjedő szakaszában határozottan politikai jellegű akciókban is, kifejezésre juttatta, az uralkodó osztály politikájával szembeni ellenállását és véleményét.

Az 1940-es, 1941-es években amikor a fasiszta Horthysta körök politikájában egyre intenzívebbé válik a német orientáció, s ebben az időben fejeződik be Magyarországnak a hitleri Németországhoz csatolása, a munkásság legjobbjai felemelik tiltakozó szavukat a nácizmus ellen, s hitet tesznek a függetlenség, a szabadság eszméje, a szabad és demokratikus Magyarország létrehozása mellett.

A kommunisták jól látták, hogy az országnak a fasiszta Németországhoz csatolása a magyar népnek, a munkásosztálynak egyáltalán nem kedvez, s csak az uralkodó osztályok rabló célkitűzéseit szolgálja. Világos volt előttük, hogy ez az együttműködés az ország függetlenségét, békéjét, veszélyeztetik, s éppen ezért a legszélesebb tömegekhez - munkásokhoz, parasztokhoz, kispolgárokhoz, értelmiségiekhez - fordultak figyelmeztetve őket, a német orientáció veszélyességére, s katasztrófális következményeire.

Szegeden 1940 október 3-áról 4-re virradó éjszaka németellenes röpcédulák ezreit szórják szét a Kossuth Lajos sug. külső részein, a Mars-téri laktanya környékén, Ujszeged utcáin, a Ligetben, az ujszegedi sporttelepen, ill. ezeket a röpcédulákat elküldik postán az összes telefontulajdonosok címére. A város több helyén hasonló jellegű plakátokat ragasztottak ki.^{120/} A rendőrség nagy apparátussal fogott hozzá az akció lebonyolításának kézrekerítéséhez, azonban közülük egyet sem sikerült elfogni.

^{120/} SZÁL. SZFI. Res. 1933-1944. 147/1940.

A kommunistáknak a munkások közötti befolyásának szélesítésében, az értelmiségnek a nemzeti függetlenségi harcra való mozgósításában, az antifasiszta népfront kialakításában igen nagy szerepük volt az 1941-től 1943-ig terjedő időszakban megrendezett irodalmi esteknek. Ezek közül színvonalával, harcosságával kiemelkedik az 1941 február 14-én a Munkásotthonban rendezett "József Attila est", amelynek az előadója Kállai Gyula volt.

Az SzDP-ben és a szakszervezetekben dolgozó kommunisták, már a szervezőmunka során kiemelték József Attila költészetének proletárforradalmi, szocialista jellegét.^{121/} Az irodalmi est napján az előadótermet zsúfolásig megtöltötték a munkások, munkásnők, ifjumunkások, ami már érzékeltette, hogy a kommunisták szervező, tömegeket aktivizáló politikai munkájának eredményei kezdenek megmutatkozni. Az irodalmi est alkalmat adott arra, hogy József Attila költészetének ismertetése során az előadó rámutathasson a horthy-fasizmus éveiben a munkások nyomoruságos helyzetére, küzdelmes nehéz életükre. Az előadás egyben azt is megmutatta a munkások számára, hogy a kivezető ut a proletár összefogásban, a munkásegységfront megteremtésében van. Amikor a szónok arról beszélt hogy József Attila költészetének eszméi, mondanivalója nem "kívülről jött" ideákon alapszik, hanem a magyar proletár sors valóságában, a magyar munkásosztály forradalmi, dicső hagyományaiból táplálkozik, kifejezésre juttatta a munkások előtt a szocializmus eszméihez való ragaszkodás fontosságát.^{122/}

József Attilának, mint tudatos proletár, szocialista költőnek a bemutatása a háborúra készülő uralkodó osztályok diktatórikus politikájának időszakában a kommunisták, s a szegedi munkások

121/ PI.A. ÉSz. III.17/Szeged/ 7-1941.

122/ Délmagyarország. 1941. II. 15. 6.p.

¹
bátor, harcos kiállást jelentette a horthysta uralkodó körök fasiszta politikájával szemben, a szocializmus és a proletár internacionalizmus eszméi mellett.

Az értelmiség, az egyetemi, főiskolai ifjúság körében is népszerűvé váltak az irodalmi estek. 1940 január 12-én Móricz Zsigmond két előadást tartott az egyetemi, főiskolai ifjúság számára.^{123/} Ezt követően április 20-án a Tisza szálló nagytermében nagyszámu hallgatóság részvételével - Darvas József, Lengyel Piroška, Móricz Lili, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc közreműködésével - tartanak irodalmi estet.^{124/} Az év végén december 18-án az egyetem orvos és gyógyszerész hallgatói számára Veres Péter: "Parasztok az irodalomban" - címmel tartott előadást, ahol Szabó Pál: "Őszi vetés" c. regényéből olvasott fel részleteket.^{125/}

Ezek az előadások eszmei mondanivalójukban, gondolataikban, korántsem voltak egységesek, érződött rajtuk a paraszti romantika, a parasztság idealizálása, a "parasztdemokrata állam" megteremtésére irányuló törekvés, stb., mégis módot adtak a munkások, parasztok, értelmiségiek közeledésére. Amikor az előadók jelentős paraszti tömegek nyomoruságos helyzetére hívták fel a figyelmet, - s amikor Móricz Zsigmond hangsúlyozta, hogy a Mohácsi vész óta a magyarság nem élhette saját életét, mert előbb a török, majd a német hódoltság alatt élt, - érzékeltették a belső változtatások szükségességét és ha szerényen is, de figyelmeztettek a fokozódó fasiszta német befolyás veszélyességére. Ezek az irodalmi estek megmutatták, hogy az értelmiség legjobbjai megnyerhetőek az antifasiszta, demokratikus összefogás számára.

1941 tavaszán, amikor egyre nyilvánvalóbbá vált a fasiszta

123/ Délmagyarország. 1940.I.13. 5.p.

124/ Délmagyarország. 1940.IV.17. 6.p.

125/ Délmagyarország. 1940.XII.20.5.p.

Németország Szovjetunió elleni támadásának előkészítése, s a magyar uralkodó köröknek e törekvéseket támogató magatartása, a sze-
gedi munkásság az 1848-1849-es magyar polgári forradalom és sza-
badság harc megünneplésével kifejezésre juttatja olthatatlan vá-
gyát és törekvését a szabadság, a függetlenség eszméi iránt, s
ha szimbólikusan is, de hangsulyozza a haladó emberiség összefo-
gásának szükségességét, az emberiséget veszélyeztető fasizmus rom-
boló erőinek megfékezése céljából.^{126/+/}

A fokozódó háborus terhek következtében az 1940-41-es évek-
ben a parasztság soraiban is növekedőben volt az elégedetlenség.
Az agrárproletáriátus tiltakozott az alacsony napszámbérek ellen,
a kisbirtokos parasztság pedig szabotálta a terményfeleslegek kö-
telező bejelentését. Az agrárproletáriátus ellenállásának egyik
példája, hogy 1940 augusztusának közepén Domonkos András birtokán
harminc mezőgazdasági munkás két napig sztrájkolt az alacsony mun-
kabérek miatt, s csak a hatóság erőszakos közbelépésével tudják
újra munkába kényszeríteni őket.^{127/} 1941 januárjában az agrárpro-
letárok beadványban tiltakoznak a város munkabérmegállapító bi-
zottságának a legkisebb napszámbérek megállapítását tartalmazó
határozata ellen. Követelik, hogy a napszámbéreket átlagosan 60-
100 fillérrel emeljék fel.^{128/}

A parasztság - különösen az 50 holdon alóli földtulajdonnal
rendelkezők - sorozatosan elmulasztják bejelenteni terményfeles-
legeiket. Ennek hatására a közellátási hivatal újabb és újabb
terminusokat jelöl meg a bejelentés végső határidejéül, sőt - egy

^{126/} Délmagyarország. 1941.III.18. 6.p.

+/ Az ünnepséget március 16-án a Munkásotthonban rendezték meg.
A Dalárda 48-as dalokat adott elő, az ifjukommunisták forra-
dalmi Ady verseket szavaltak, s "A Kultura kialakulása és a
művészet szerepe" c. ünnepi beszédben a szónok a barbársággal
az emberi humánusot állítja szembe, s hangsulyozza, az emberi-
ség kulturája fenntartásának, megvédésének szükségességét ér-
zékeltetve ezzel a fasizmus agresszív, romboló törekvése meg-
fékezésének fontosságát.

1941 április közepén kiadott hirdetményben -a fenyegetés eszközét is igénybe veszi, hangoztatva, hogy akik"...most sem hajlandók bejelentési és felajánlási kötelezettségüknek eleget tenni azokra a törvény kiméletlen szigorá vár."^{129/}

A parasztság ennek ellenére, ahol csak lehet kibujik a háborus terhek teljesítése alól. Abban, hogy az agrárproletariátus, a dolgozó parasztság, cséplési sztrájkokat indított, megtagadta a beszolgáltatás teljesítését, a terhek állandó növekedésén túl természetesen jelentős szerepe volt a kommunisták agitációs tevékenységének is.

A háboru kitörésétől kezdődően a németeknek a Szovjetunió elleni támadásának időszakáig, a kommunisták vezetésével a munkásság szervezeti ereje megerősödött. A bérmozgalmakban, a bevonultak segélyezéséért indított akciókban, a napi 8 órás munkaidő betartásáért vívott harcban a kommunisták növelték tekintélyüket, erősödött tömegbefolyásuk. Kiszélesedett kapcsolatuk a kisipari munkássággal és a várost környező gyárak munkásaival is. Az egyes akciók során lerakták a munkásegységfront megteremtésének alapjait, a lehetőséget teremtettek arra, hogy mostmár szélesebb körben, nagyobb politikai és tömegbefolyás alapján harcolhassanak ennek megvalósításáért. A kommunisták ezt a harcot összekapcsolták az ország függetlenségéért, szabadságáért vívott küzdelemmel, felhívták a proletariátus, a parasztság, az értelmiség figyelmét a növekvő német fasiszta befolyás veszélyességére, a tevékenységükkel elismerést váltottak ki ezen osztályok és rétegek sorai-
ban, amivel lehetőséget teremtettek az antifasiszta népfront alap-

127/ Délmagyarország. 1940.VIII.17. 4.p.

128/ SZÁL.SZFI. 1941. 29/1941.

129/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1941. 85/1941.

jai lerakásának megvalósításához.

1941 június 22-én a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót, majd ezt követően 27-én a magyarországi uralkodóosztályok is csatlakoznak a szovjetellenes háborúhoz. A Szovjetunió háborúba kerülése a II. vh. új szakaszát nyitotta meg. A Vörös Hadsereg honvédő háborúja elmélyítette az antifasiszta koalíció által vívott hadműveletek igazságos, fasisztaellenes jellegét.

Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen, a fasiszta tengelyhatalmak oldalán az országon belül is új helyzetet teremtett. Egyrésztől fokozódott a terror, az elnyomás, nőttek a dolgozók terhei, nehezebbé vált a proletáriátus harca, - a sztrájkokért stratárium járt - ugyanakkor objektíve megnőtt az antifasiszta, a háborúellenes erők összefogásának a lehetősége is.

A háborubalépéssel a munkásmozgalom elé új feladatok kerültek, amelyeknek végrehajtása szorosan kapcsolódott az eddigi célkitűzések megvalósításához.

A SzDP jobboldali vezetői a háború kitörése után körlevélben fordultak a párt és szakszervezeti vezetőkhez. Ebben utasítják a vezetőket, hogy a szervezeti helyiségekbe csak szigorú igazoltatás után léphessenek be a munkások. Pontosan ügyeljenek arra, - írják továbbá a körlevélben - hogy a szakszervezeti helyiségekbe senki semmiféle röpiratot ne csempészhessen be. Kötelezik a szakszervezeti tagokat arra, hogy mind a mozgalomban, mind pedig a munkahelyeiken kerüljék "...a felesleges vitatkozásokat és az olyan kérdésekkel való foglalkozást, amelyek... a háborús állapotokkal kapcsolatban károsak lehetnek." ^{130/} Egy másik körrendeletben szerintük a titkárok kötelessége "...minden felelőtlen

sztrájkra bujtogatással szemben érélyesen fellépni, mert a jelenlegi helyzet nem alkalmas bérkövetelések kiharcolására, még kevésbé a politikai követelésekre." - írják.^{131/}

A jobboldali szociáldemokrata vezetők a Népszaván keresztül a munkásságot, "fegyelmének megőrzésére" szólítják fel, arra intik őket, hogy az üzemekben "végezzék buzgón munkájukat, s vigyázzanak az üzemek berendezéseire." ^{132/}

Amikor tehát a munkásosztály, a dolgozók, az ország érdekei, fokozottabb összefogást, a gazdasági és politikai harc erősítését követelték, akkor a SzDP jobboldali vezetői mérsékletre, szigorú fegyelemre, a gazdasági és politikai harc feladására szólítják fel a proletáriátust. Ezzel nemcsak a munkásosztály közvetlen, mindennapi érdekeiért folytatott harcáról mondanak le, hanem ismételten bebizonyítják, hogy teljes mértékben kiszolgálják az uralkodó osztályok rabló háborús politikáját, képtelenek a munkásosztály, az ország érdekeiből következő feladatokat megjelölni, a proletariátust, a dolgozó tömegeket harcra mozgósítani a háború, a fasizmus ellen.

A KMP Központi Bizottsága a szovjetellenes háború kitörése után, a fasizmus elleni tömegakciók kibontakoztatása, a munkásegységfront, az antifasiszta népfront létrehozása érdekében - figyelembevételével, hogy a németek önkényuralma Magyarországon az összes néprétegek fő veszedelmévé vált és a Szovjetunió elleni háború megszüntetése az egész nemzet érdeke - elhatározta, minden munkáját a jelenlegi döntő, feladat alá rendeli. Ezt a feladatot a következőkben jelölte meg: "Magyarország felszabadítása a német imperializmus igája alól, a német hadsereg eltávolítása az

131/ Nemes D.: Id. m.: 39.p.

132/ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V. köt. Szikra. Bp. 1955. 5.p.

országból, a Szovjetunió elleni indokolatlan háboru megszüntetése." ^{133/}/Kiemelés: FI./

A SzDP jobboldali vezetőinek a helyi szervekre gyakorolt nyomása, a KMP mély illegalitása - ilyen viszonyok között az összeköttetés nehézségei - a kialakult új helyzetben nagymértékben nehezítették a szegedi kommunisták munkáját. Ennek ellenére - ismerve a SzDP jobboldali felső vezetőinek opportunista irányvonalát - a helyi pártszervezeten és a szakszervezeti csoportokon belül szembeszálltak ezekkel a nézetekkel és utasításokkal, s a KMP Központi Bizottsága által megjelölt feladatoknak megfelelően mozgósították a szervezett és szervezeten kívüli munkásságot, kispolgárságot, parasztságot, értelmiséget, a háboru terheinek fokozódása ellen, a német és a magyar fasizmus elleni harc céljából, s végül a Szovjetunió elleni háboru megszüntetése érdekében.

Közvetlenül a Szovjetunió megtámadása utáni napokban a kommunisták falragaszokon, röpcédulákon keresztül tiltakoztak az agresszió ellen, kifejezték szolidaritásukat a szovjet nép és állam mellett.^{134/} A kommunistáknak ez a bátor példamutatása, amellyel elítélték a Szovjetunió elleni fasiszta támadást a munkásosztály és a dolgozó tömegek előtt nem maradt hatástalan. Ez megmutatkozott abban is, hogy az 1941 tavaszán kezdődött munkatérmozgalmak a kommunisták tevékenységének hatására új lendülettel indultak meg.

A famunkások - akiknek helyzetét súlyosbította a nyersanyaghiány - követelték, hogy szüntessék meg a budapesti és a szegedi munkabérek közötti különbséget, mert itt a megélhetési költségek

133/ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. köt. Szikra. Bp. 1955. 59.p.

134/ Komócsin. Mihály visszaemlékezései. 1962. július.

éppen olyan magasak, mint Budapesten. ^{135/}

A téglagyári munkások alacsony bérének felemelése tárgyában a MÉMOSz szegedi csoportja Téglagyári Szakosztálya, memorandumot intézett a három nagy téglagyár igazgatóságához, amelyben 30%-os béremelést kértek és a munkaközben előforduló törésekre eszközölt 10%-os bérlevonás eltörlését követelték. ^{136/}

A textilipari munkások is a nagy drágaságra való hivatkozással ugyyszolván nap, mint nap béremelési kérelmekkel fordultak a gyárak vezetőségeihez. ^{137/} A munkások mozgalmainak hatására 1941 novemberében a GYOSz kénytelen az iparügyi- és pénzügyminiszterrel tárgyalásokat folytatni a bérpótlékok felemelése érdekében, aminek következtében december 1-i hatállyal az eddigi 15%-os bérpótlékot újabb 15%-kal emelik. ^{138/}

A fa-, téglagyári-, a textilipari munkások mozgalmaival egyidőben a nyomdászok harca is újabb sikert ért el. Az Árpád nyomda vezetője augusztus elején bejelentette, hogy belép az árszabályközösségbe, s elfogadja a szakszervezet munkaközvetítését. ^{139/}

1942-ben, amikor a németek egyre több áldozatot követelnek Magyarországtól, s aminek következtében a dolgozók helyzete még rosszabb lesz, az előző évi bérmozgalmak újabb erővel folytatódnak. A Nyomdász Szakszervezet szegedi bizottsága egyik levelében írja az országos bizottságnak, hogy a "...szaktársak körében általános az elégedetlenség a mai tarthatatlan helyzet miatt. A

135/ PI.A. ÉSz.III.17 /Szeged/ 7. 1941.

136/ SZÁL.MÉMOSz szegedi csoportja. Téglagyári Szakosztály 1938 - 1941. 13/1941.

137/ SZÁL.Jutafonó iratai. Bizalmas levelezések. A gyár 1941.IX. 19-i levele a budapesti irodához, ill. ui. "Budapesti Iroda 1938-1941" c. dossie, a gyár 1941.IX.24-i levele a Budapesti irodához.

138/ SZÁL.Jutafonó iratai. MAGYOSz anyag. "MAGYOSz 1941" c. dossie 8965.sz. körlevél.

139/ PI.A. Ny.Sz. I.65. 1941. év. 223.

nagy drágaság már annyira megviselte a dolgozókat, hogy a kifakadások általánosak".^{140/}

A téglagyári munkások hasonlóan az előző évi mozgálmaikhoz, szintén követelték, a munkabérek emelését. A Szegedi Keramit téglagyár telepén a vezetők minden ezer darab téglá után két pengős béremelést kértek, s igényüket a nagyobb nyomaték kedvéért azzal támasztották alá, ha nem teljesítik követelésüket, abbahagyják a munkát és eltávoznak a gyárból.^{141/} A téglagyári dolgozók béremelési követeléseik teljesítése érdekében a termelés szabotálásától sem riadtak vissza. Ezzel kapcsolatban az egyik téglagyár vezetője, a gyárosok értekezletén kijelentette: olyan "...esetek sűrűn fordulnak elő, ...hogy a munkások nem fejtik ki teljes munkaerejüket, a munkában válogatnak, a leszerződött munkások minden felmondás nélkül elmennek máshová." ^{142/}

A cipőgyárak munkásai 1942 végén újabb béremelési követelésekkel lépnek fel, s a Délmagyarországi cipőgyárban a munkások 5%-os drágasági pótlékot kértek,^{143/} a Pátria cipőgyárban pedig a dolgozók 30%-os béremelést vittek ki.^{144/}

Az 1941-es, 1942-es években folytatott bérharcok megmutatták, hogy a szegedi munkások a felső vezetés jobboldali irányvonalának ellenére nem szüntették be mozgálmaikat a háboru fokozódó terheivel szemben. Természetesen ez nem volt véletlen jelenség, mert a proletariátus saját helyzetén keresztül, a maga tapasztalatainak tükrében láthatta az ellentmondást, a SzDP jobboldali felső veze-

140/ PI.A. Ny.Sz.II.27. a Szegedi bizottság 1942.VI.13-i levele az Országos Bizottsághoz.

141/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1942. 363/1942.

142/ U.o. 101/1943.

143/ PI.A. Börsz. 73/5. A szegedi csoport jkv-i 1939-1948. 1942.X.5-i jkv.

144/ U.o.

tése, az uralkodó osztályok demagóg politikája és a tényleges valóság között. Ez azt eredményezte, hogy az 1939-es megtorpanás után, részben az objektív körülmények változásának hatására a szégedi munkásság rövidesen rendezte sorait, s nagy aktivitással folytatta a harcot anyagi, szociális helyzetének megjavításáért, s ezen keresztül egyre inkább az uralkodóosztály rabló, háburus politikája ellen.

E harc kibontakozásának másik igen fontos feltétele, hogy a szégedi munkásmozgalom irányításában a kommunisták egyre nagyobb befolyásra tettek szert, a tömegek nagyobb mértékben ismerték fel politikájuk helyességét és tömörültek köréjük. A kommunisták tevékenységének tulajdonítható, hogy a mozgalom vezetésében - bevonva a baloldali szociáldemokrata vezetőket - már a kezdeti időszakban - az 1939-es választások, s ezt követően a Szovjetunió megtámadása után - a KMP Központi Bizottsága irányvonalának szellemében igyekeztek végezni munkájukat a vezetők, s a szakszervezetekben és a SzDP helyi szervezetében a jobboldali irányzatot ugyszólván teljesen elszigetelték. Ezen objektív és szubjektív tényezők hatására a dolgozó tömegek egyre inkább a kommunisták irányvonalának megvalósítása felé fordultak, s kezdték felismerni a háboru igazságatlan, rabló jellegét.

A dolgozók azonban nemcsak a háburus terhek fokozódása ellen harcoltak, hanem egyre inkább szembefordulnak a háboruval is. A munkások az élelmszer, a tüzelő, a ruházati anyagok beszerzésének katasztrófális helyzete miatt egyre céltalanabbnak látják a háborút. Küldöttségeket indítanak a gyárak vezetőihez, elmondják, hogy már egy betevő falatjuk sincs, s a tüzelő hiánya következtében még az ebédjüket sem tudják megfőzni.^{145/} A "...munkások kö-

^{145/} SZÁL. Jutafonó iratai. "Richter Gy.szds. m.kir.V./1 hadiüzemi személyzeti pk.Szeged.1942."c.dossie. A gyár 1942.XI.11-i levele a pk-hoz.

zött a nyugtalanság napról napra nőtt, - írja ezzel kapcsolatban a Jutafonógyár vezetősége a katonai személyzeti parancsnoknak -...ha ...intézkedés nem történne... az esetleges beálló következményekért a felelősséget vállalni mi nem tudjuk."^{146/} Ehhez hasonló jelenségek az Ujszegedi Kenderfonógyárban is előfordultak. ^{147/}

A háboruellenesség megnyilvánulásának másik formája a hadiüzemi termelés szabotálása volt, a munkahelyek önkényes elhagyása útján. "Az utóbbi időben /1942 októberéről van szó: F.I./ mind gyakrabban fordul elő, hogy az üzemek honvédelmi munkára kötelezett alkalmazottai, minden bejelentés és előzetes engedély nélkül, olyan tömegesen hagyják el a munkahelyüket, hogy itt-ott már az üzem folytonosságát veszélyeztetik..."^{148/} /Kiemelés: F.I./ - írja a hadiüzemi személyzeti parancsnok.

Az ifjúság részéről is megnyilvánul a fokozottabb militarizációval, szembeni ellenállás. Egyre sűrűbben ismétlődnek meg a háborúra előkészítő levantekiképzésekről történő távolmaradások. Így pl. 1941 végén 7 levantenköteles fiataalt ítélnek el 8 naptól 1 hónapig terjedő szabadságvesztésre, mert nem jelentek meg a levantefoglalkozásokon.^{149/}

A proletáriátus, a városi dolgozók helyzetének romlása mellett, a parasztság életkörülményei is egyre elviselhetetlenebbé váltak. A növekvő háborus terhek a parasztság vállaira is mindinkább súlyosabban nehezedtek. "A dolgozó parasztság terményeinek elrablása, a magas adóterhek, a nincstelenek és félproletárok munkabérének alacsony színvonala, az ellenállni merészkedők interná-

146/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Richter Gy.szds.m.kir.V./1 hadüzemi személyzeti pk. Szeged.1942."c.dossie. A gyár 1942.XI.11-i levele a pk-hoz.

147/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Személyzeti ügyek 1931-1940" c. dossie. A gyár 1942.VII.31-i levele a Budapesti Központhoz.

148/ SZÁL. Szegedi Falemezgyár iratai. "V/2.Hadiüzemi Személyzeti Parancsnok.1942.VII.17.-X.15."c. dossie. 1942.X.14 kelt."Parancs

149/ Délmagyarország. 1941. X. 9-i 6.p.

lása és kényszermunkára hajtása, de nem utolsó sorban a katonai behívások - mindez fokozta a falusi dolgozók elkeseredését és gyűlöletét is a fasiszták háboruja ellen." 150/

A rabló, igazságtalan háboru elítélésével egyidejűleg erősödött egyrészt, a mezőgazdasági munkások és dolgozó parasztok rendszerellenessége, másrészt növekedett az egész parasztság és a nagybirtokosok közötti ellentét is. 151/

A szegedi kommunisták felhasználva a parasztság egyre erősödő elégedetlenségét, elkeseredését, igyekeztek megmagyarázni nekik, hogy az ország és a maguk érdekeit akkor segítik elő, ha minél kisebb mértékben, vagy egyáltalán nem teljesítik a beszolgáltatási kötelezettségeket.

Az uralkodó osztályok képviselői megfélemlítéssel próbálták gátat emelni a parasztság körében növekvő kommunista befolyásnak. "Mint magyar ember, - hangoztatja Széchenyi István országmozgósítási kormánybiztos, a Felsőközponton 1942. június 28-án tartott népgyűlésen - kötelességemnek érzem, hogy felelem a szavamat... a soraitokban suttogva folytatott bujtoztatás és pszitás ellen. Meg kell, hogy mondjam nyíltan: ez hazaárulás!" 152/ Felszólítja a parasztságot, hogy közösítse ki soraiból ezeket "...a zavarkeltőket, akik egyszer már majdnem végpusztulásba sodorták ezt az országot. 153/ Azért, hogy a parasztság előtt még világosabb legyen kikre gondol, hozzáteszi: "...Németországban és Olaszországban drákói szigorúságu intézkedéseket hoztak ezek ellen a társadalomellenes lények ellen...." 154/

150/ Nemes D.: Id.m. 37. p.

151/ Korom M.: Id.m. 79.p.

152/ Délmagyarország. 1942.VII.1. 2.p.

153/ U.o.

154/ Délmagyarország. 1942.VII.1. 2.p.

Az uralkodóosztály háborús politikájának fokozottabb megvalósítása érdekében 1942 novemberében növelik a beszolgáltatási terheket. Az ezzel kapcsolatos miniszteri rendelet újból szabályozza a kenyérgabona és az árpa beszolgáltatását, ennek következtében az őstermelők gabonafejadagját csökkentik. A rendelet az eddigi évi 240 kg-os kenyérgabona fejadagot 220 kg-ra, a 180 kg-ot 165 kg-ra, a 120 kg-ot 110 kg-ra, s az 1942-ben született gyerek után az eddigi 120 kg-ot 60 kg-ra szállítja le.^{155/}

A fejadagok leszállításából eredő különbséget a parasztok kötelesek voltak beszolgáltatni, sőt ezen túlmenően - a rendelet értelmében - elvették a termelőktől az el nem vetett őszi kenyérgabona vetőmagot is. Az uralkodó osztálynak azonban ez még mindig nem volt elég. A szegődményes cseléd és időszakos munkások részére visszahagyott gabonamennyiséget 8%-kal csökkentették. A rendeletnek ez az intézkedése elsősorban a módosabb parasztságot, a kulákságot sújtotta, így tehát a beszolgáltatási terhek növelése az egész parasztságot érintette.^{156/}

A kommunisták igyekeztek megmagyarázni a dolgozó parasztságnak, hogy az új beszolgáltatási rendszer elsősorban a szegény és középparasztság terheinek növelését jelenti, s a nagybirtokoknak előnyére válik. A parasztság soraiban ennek hatására egyre erősödött ez a tudat, hiszen saját magán is érezte a terhek fokozódását, ami arra kényszerítette a kormányt, hogy megpróbálja védeni és "megmagyarázni" a parasztságnak az új beszolgáltatási rendszert. Arra törekedtek, hogy ezt az antidemokratikus intézkedést úgy tüntessék fel, mintha ez egyforma terheket róna a dolgozóparasztságra és a nagybirtokosokra egyaránt. Ezzel kapcsolatban Szász Lajos közellátási miniszter 1942 november végén Kecskeméten

155/ SZÁL. SzFI. közellátási iratok 1943. 140/1943.

156/ U.o.

tartott beszédében kijelentette: "Hovatovább úgy akarják beállítani a kérdést, mintha ezzel az új rendszerrel kedvezni kívánnánk a nagybirtokosoknak, a kisbirtokosok rovására... Sem én, sem Jurcsek Béla államtitkár nem akar kedvezni, sem a nagybirtoknak, sem a kisbirtokosoknak, sem a termelőnek, sem a fogyasztónak."^{157/}

Természetesen ez az állítás teljesen hamis volt, hiszen amíg a dolgozó parasztságot a csökkentett fejadagon kívül minden gabonájától megfosztották, a nagybirtokosoknak még rengeteg terményük maradt. A kormányt - élén a Horhty által 1942 márciusában menesztett Bárdossy helyett kinevezett Kállayval - nem érdekelte sem a kisbirtok, sem a fogyasztó, csak az, hogy minél több vagont tudjon megtölteni gabonával, burgonyával, s küldhesse a "nagy német szövetséges" számára, vagy némiképpen enyhítse a rabló érdekekért a Keleti Fronton vérző magyar honvédők csillapithatatlan éhségét, hogy a fasiszta rendszer szovjetellenes terveinek megvalósításáért még többen pusztulhassanak el.

A felhívások, a fenyegetések ellenére is egyre több azoknak a parasztnak a száma, akik megtagadják a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítését. Ezzel kapcsolatban a közellátási hivatal vezetője 1942 október végén jelentette a főispánnak, hogy burgonyát senki sem szolgáltatott be.^{158/} A termelők ugyanekkor nem tesznek eleget az előírt kukoricamennyiség beadásának sem.^{159/}

A parasztság terménybeadási megtagadása ellenállása 1942 végén olyan méreteket öltött, hogy a közellátási hivatal vezetője a beszolgáltatással hátralekötött gazdák ellen a rendőrkapitányságnál a kihágási eljárás megindítását, s a beszolgáltatandó mennyiségek

157/ Délmagyarország. 1942. XII. 1. 3.p.

158/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 691/1944.

159/ U.itt. 906/1942.

azonnali elkobzását kéri.^{160/} A diktatórikus nyomással azonban nem tudják a parasztságot kényszeríteni a kivetett mennyiségek beadására, aminek következtében az év végén árpából 175 q, zabból 274 q, burgonyából 5.591 q hiány keletkezik a város beszolgáltatási tervében.^{161/}

A dolgozó parasztság a beszolgáltatási kötelezettségek megtagadása mellett nem tett eleget a háboru folytatása céljából fontos - különböző ipari növények termelésének sem. A parasztok a törvényhatóság területén 1942-ben sokkal kisebb szántóföldre vonatkozóan kötöttek ricinustermelési szerződést, mint az előző évben, ill. mint amekkora területre a ricinus kötelező termesztése kiterjedt.^{162/}

Az 1942-es évben a mezőgazdaságban - a katonai behívások következtében - a már nagyfoku munkaerőhiány mutatkozott. Ennek hatására az alacsony napszámbérek miatt a mezőgazdasági munkások sok helyen megtagadják a munkát. "A gazdák részéről... általános volt a panasz, - hangoztatja az egyik törvényhatósági bizottsági tag - hogy az április havára megállapított 3 Pengő legmagasabb napszám-bér ellenében munkásokat még akkor sem kaphattak, ha a gazdák a megengedett 20% jutalmat a munkásoknak előre megígérték".^{163/} Hasonló a helyzet szeptemberben is, amikor a munkaadók a megállapított 3.83 filléres napszámot lényegesen túlfizették.^{164/} Novemberben a gazdák a munkabérmegállapító bizottság által meghatározott 2.52 fillér helyett négy-öt, sőt hat és nyolc pengő napszámot fizettek.^{165/}

160/ SZÁL.SzFI. Közellátási iratok. 1943. 140/1943.

161/ U.o.

162/ U.itt. 268/1942.

163/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1942.V.20-i közgyűlési jkv. 49. pont.

164/ U.itt 1942.X.28-i közgyűlési jkv. 189. pont.

165/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1942.XII.12-i közgyűlési jkv. 291.pont.

A munkások, parasztok, értelmiségiek országszerte egyre erősödő mozgalmi, a független, demokratikus, szabad Magyarország megteremtése gondolatának mind szélesebb körben való terjedése, szükségessé tette, hogy létrejöjjön a nemzeti, demokratikus, antifasiszta harc legális vezető szerve, amely összefogja és irányítja ezeket az akciókat. A kommunisták munkája eredményeként így jön létre 1942 februárjában a Magyar Történelmi Emlékbizottság, amely szervezetileg is összefogta az antifasiszta és függetlenségi erőket. A Magyar Történelmi Emlékbizottság bevallott célja az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc ereklyéinek gyűjtése, s március 15-e megünneplésének előkészítése volt.

A Bizottság munkájában résztvettek a társadalom különböző rétegeinek, a demokratikus szervezetek a képviselői, a nemzeti eszméket és függetlenségi gondolatot valló közéleti személyiségek, írók, művészek, politikusok, tudósok. A március 15-i ünnepségek előkészítése során a Bizottság kibocsátotta Pátzay Pál plakettjét, a Petőfi jelvényt. 166/

A Magyar Történelmi Emlékbizottság a szakszervezeteken keresztül a szegedi munkásokkal is kapcsolatot teremtett, s terjesztette közöttük az antifasiszta nemzeti összefogás szükségességének a gondolatát. Az építőipari munkásokhoz a MÉMOSZ Központon keresztül küldött levélben rámutatnak, a Bizottság ki nem mondott igazi céljára is. "A bizottság célja: a történelmi ereklyék összegyűjtésén túl - olvashatjuk a levélben - az, hogy összefogja mind azokat a demokratikusan gondolkozó erőket, amelyek a független, szabad
167/
✓ magyar jövőendő érdekében a beszéden túl tevékenykedni is karnak."

166/ Kállai Gy.: Id.m.: 130-131. p.

167/ SZÁL. MÉMOSZ Szegedi csoportja. Kigyűjtött iratok. 1938-1942. 9/1942.

A szegedi csoportnak 50 drb. Petőfi jelvényt küldenek azzal a felhívással, hogy "...itt Budapesten már mindannyian hordjuk,... mert ezzel kívánjuk kifejezésre juttatni a 48-as történelmi hagyományokhoz és a szabad, független Magyarországhoz való feltétlen ragaszkodásunkat. Ti is hordjátok büszkén, mint mi eme jelvényt..."^{168/}

Az antifasiszta, háboruellenes mozgalom jegyében zajlottak le 1942 május 1-nek a megünneplését szolgáló előkészületek is. A KMP Budapesten nagyarányu tüntetést szervezett, azonban a felvonulás napján a megkettőzött rendőri alakulatok a munkások tervszerű felvonulását megakadályozták.^{169/}

Szegeden is a korábbi évekhez hasonlóan a diktatórikus szervek nagyarányu készültségbe helyezkedtek május 1 előtt, s az ismert munkásmozgalmi vezetőket fokozottabb mértékben figyelték. A hadiüzemekben a katonai parancsnokság a munkásoknak megtiltja május 1 megünneplését.^{170/} A megfélemlítés és a nagy terror ellenére a szegedi munkások - ha nem is tömegesen, csak néhányan - mégis munkabeszüntetéssel ünneplik meg május 1-et. Az Újszegedi Kendergyárban Zombor János és még mintegy 20 kőműves társa sürgős munkán dolgoztak. Az üzem katonai parancsnoka tiltó rendelkezése ellenére sem vették fel a munkát május elsején, ezzel juttatva kifejezésre, hogy semmibe veszik az uralkodó osztály terrorját, s egyben megmutatták a nemzetközi proletáriátussal való szolidaritásukat.^{171/}

A szegedi munkások néhány nappal később - május 10-én az ipartestületben rendezett Juhász Gyula emlékünnepeségen - ismét tanujelét adták antifasiszta beállítottságuknak. A megemlékezés során a

168/ SZÁL. MÉMOSZ Szegedi csoportja. Kigyűjtött iratok. 1938-1942. 9/1942.

Kállai Gy.: Id.m. 150.p.

170/ Délmagyarország. 1960.V.1. 5.p.

171/ U.o.

fasiszta diktatúrával, a háborus pusztítással, a haladó, demokratikus emberi humánusot állították szembe.^{172/}

Május elseje után az uralkodó osztályok nagyszabású letartóztatásokat fogantatosítottak. Ezek során három hónap alatt több mint 600 hazafit vettek őrizetbe, köztük a KMP két központi titkárát, Schönherz Zoltánt és Rózsa Ferencet is. A letartóztatottak közül 450-et állítottak hazaárulással vádolva a vezérkari főnökség külön bírósága elé.^{173/}

A szegedi munkások, a kommunisták irányítása mellett illegális segélyakciókat szerveztek, élelmiszert, pénzt gyűjtöttek a letartóztatottak és családtagjaik számára, kifejezésre juttatva ezzel szolidaritásukat a közös ügy, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtése iránt.^{174/} A magyar kommunista és függetlenségi mozgalmat az 1942-es lebukások nagyon súlyosan érintették, felszámolni azonban nem lehetett, mert az antifasiszta mozgalom gondolata a dolgozók körében egyre szélesebben terjedt.

A kommunisták annak érdekében, hogy a független, szabad, demokratikus Magyarország jelszavát konkrét tartalommal töltsék meg - ezáltal feladatokat adjanak az antifasiszta, demokratikus erőknek - 1942 végén a Moszkvából sugárzó Kossuth Rádión keresztül ismertették programjukat. A 10 pontba foglalt feladatok a demokratikus átalakulás teendőit összegezték, így többek között a program-pontokban szerepelt: a háború azonnali befejezése, szakítás a tengelyhatalmakkal, a demokratikus szabadságjogok biztosítása, széleskörű földreform, nemzeti függetlenségi kormány alakítása, stb.^{175/}

172/ Délmagyarország. 1942. V. 12. 6.p.

173/ Kállai Gy.: Id.m. 150-151. p.

174/ Komócsin Mihály visszaemlékezése. 1962. július.

175/ Igaz Szó. 1943. Október 5. Idézi: Korom M.: Id.m. 112.p.

Ez a program az objektív helyzetből következően megadta a háboru második szakaszában érlelődő nemzeti felszabadító, antifasiszta, antiimperialista, antifeudális jellegű forradalmi átalakulás feladatait,^{176/} s ezzel a kommunisták elősegítették a forradalmi mozgalom kibontakozását.

A Szovjetunió megtámadásától az 1942-es év végéig a szegedi dolgozók is mindinkább tudatosan fordulnak szembe a háborus politikával, fasiszta rendszerrel. A munkások egyre inkább egységesen lépnek fel és kezdik szorosabbra fűzni szövetségüket a dolgozó parasztsággal. A kommunistáknak a munkás-paraszt szövetség megszilárdítására irányuló törekvése, a dolgozók felvilágosítása, a népellenes háborus politika leleplezése, a különböző ellenállási akciók szervezése - az ipari termelés szabotálása, a beszolgáltatás megtagadása - egyre szélesebb tömegekre terjedt ki és ezek elősegítették, hogy a szegedi munkásmozgalom újabb lépést tegyen az antifasiszta, demokratikus összefogás politikája megvalósításában.

II. FEJEZET

1./ A gazdasági, társadalmi viszonyok változása, a világháboru második felében. /1943-1944/

A II. vh. menetében az 1942-es év vége, 1943-as év eleje a döntő fordulat kezdetét jelentette. 1942 november 19-én Sztálin-grádnál megkezdődött a Vörös Hadsereg egyik legnagyobbarányú ellen-támadása a német csapatok ellen.^{1/} A szovjet egységek 300.000 főnyi - olasz és román csapategységekkel kiegészített - német haderőt zártak körül ebben a térségben, melynek jelentős részét 1943 febru-

176/ Korom M.: Id.m. 113.p.

1/ Magyarország és a második világháboru. Id.m. 497.p.

ár elejére megsemmisítették.^{2/}

A sztálingrádi csatával majdnem egyidőben a szovjet csapatok az arcvonal más részein is gigászi támadásba kezdtek. 1943 elején áttörték a leningrádi blokádot, megsemmisítő csapást mértek több német és csatlós fasiszta hadseregre, a Donnál, Északkaukázusban, Voronyezs alatt és Velikije-Luki körzetében.^{3/} A hadműveletek során a szovjet hadsereg 1943 január közepén vereséget mért a németek utóvédjeként felállított 2. magyar hadseregre is. A magyar egységeknek, amelyeket teljesen a német hadvezetés parancsnoksága alá helyeztek, - fegyverzete igen gyenge volt, kiképzésük, felszárelésük nem felelt meg a téli harcoknak. A január 12-én megindított támadás néhány nap alatt teljesen felmorzsolta a horthysta hadsereget, s a 200.000 főnyi fegyveres erőből csak mintegy 60-70.000 ember maradt meg, s a több mint 50.000 munkaszolgálatosból 43-44.000 pusztult el.^{4/}

Az 1942-43-as szovjet offenzíva után a fasiszta csapatokat az oreli, bjelgorodi, kurszki harcmezőkön is újabb csapás érte. A Szovjetunióval szövetséges hatalmak - látva a Vörös Hadsereg Keleti Fronton elért sikereit - pozícióik megszilárdítása érdekében - nagyobb szabású támadó hadműveleteket indítottak az afrikai és földközi-tengeri frontokon. A hadisikerek hatására 1943 nyarán a katonai kezdeményezés végleg a szovjet hadsereg és a szövetségesek kezébe került.

Mindezek az események kétségtelenné tették a német^{ek} háborús vereségét, aminek hatására megindult a fasiszta agresszorok blokkjának szétesése. 1943 közepén a hitleri Németország és Olaszország

2/ A magyarországi munkásmozgalom 1939-1945-ig. Kossuth 1959-1960. 85.p.

3/ U.o.

4/ Nagybaczoni Nagy Vilmos. Végzetes esztendő. 1938-1945. Bp. 1947. 128.p. Idézi: A magyarországi munkásmozgalom 1939-1945. Kossuth 1959-1960. 86.p.

"szilárd szövetsége" felbomlott, s ezzel egyidejűleg a fasiszta koalíció valamennyi országában - a háboru terhei, a vereségek hatására - mély belső válság kezdett érlelődni.

A válság jelei természetesen Magyarországon is jelentkeztek. A dolgozó tömegek háboruellenes hangulata fokozódott, az uralkodó osztályon belül nőtt az angolszász orientáció híveinek tevékenysége, s mindezek hatására éleződött az ellentét a fasiszta uralkodó körökön belül.

Az 1942-1943-as háborus események nem maradtak hatástalanok Szegeden sem. A kormányt támogató körökön belül egyre nagyobb az elégedetlenség, s bár óvatosan, de kifejezésre juttatják nemtetszésüket. "A kormány propagandájában sok a hiba. Nagyon lassan, vagy egyáltalán nem tájékoztatnak bennünket." - hangoztatja az egyik vezető a nemzeti összekötők és egyesületi vezetők 1943 májusi értekezletén.^{5/} Ugyanakkor megdöbbenéssel veszik tudomásul a "belső front" gyengülését. "Kétségtelen, hogy a téli Keleti hadjárat-
tal, a közellátási nehézségekkel kapcsolatban ez a front egy kicsit gyengült a közelmúltban. Óélunk kell hogy legyen ennek a belső frontnak kiegyenesítése, egyenesbe hozása." ^{6/} Hiába volt azonban az uralkodóosztályok minden szándéka, erőlködési kísérlete a "belső frontot" már nem lehetett "kiegyenesíteni".

Szeged iparának helyzete 1943-1944-ben.

A háboru menetében 1943-ban beállott gyökeres fordulat a gyári-
pari termelésben is éreztette hatását. Az 1938-39-es évek konjunkturáját, a termelés fokozódását - az 1940-es, 1942-es évek megtorpanásán túl - 1943 második felében felváltja a termelés hanyatlása. A hanyatlást előidéző tényezők között - amelynek hatása az

5/ SZÁL. SZFI. Kigyűjtött MMI. 1907-1944. 554/1943.

6/ U.o.

7/ Berend I - Ránki Gy.: Id. m. 537.p.

egész gyáriparban érvényesült - elsődleges az 1943-ban egyre súlyosabbá váló szénhiány.

A háboru ideje alatt a bányászatban nagyobb arányú beruházások nem történtek, aminek következménye, hogy 1943 közepén már a haditermelés szénszükségletét semmiféle korlátozással nem lehetett biztosítani.^{8/} A szénszállítások minimális mennyiségre redukálódnak, s a különböző cégek a szállítási terminusokat - egyrészt a szénhiány, másrészt a szállító eszközök nagymértékű hiánya következtében ~~a~~ nem tudják betartani. Az ipar termelése ennek hatására egyenetlenné válik, folytonossága megszűnik. Ez a helyzet különösen 1944 őszén fordul rendkívül válságossá. A gyárakban szeptember végén az elektromos meghajtású gépeket néhány napra le kellett állítani a szénhiány miatt.^{9/} Az ipari áram korlátozása következtében a nyomdákban a nappali műszakot leállítják, a dolgozóknak felmondanak, s csak a lapnyomdák tudják munkásaikat foglalkoztatni.^{10/}

Az energiaellátás terén mutatkozó zavarokon túlmenően az ipar - különösen a textilipar - termelését nagymértékben befolyásolta a feldolgozásra kerülő nyersanyagok, pótanyagok egyre nehezebbé váló beszerzése. A szegedi juta- és kendergyárak fonópapír szükségletének kielégítése minimálisra csökkent. Németország a magyar-német gazdasági szerződésben vállalt fonópapír szállítási kötelezettségeinek 1943 tavaszától kezdődően csak kismértékben tud eleget tenni. Ezzel kapcsolatban a Jutafonó egyik levelében a következő^{et} olvashatjuk: "...a Wirtschaftsstelle Spinnpapier... közölte, hogy az emelkedő német szükséglet folytán aligha lesz abban a helyzetben, hogy 1943 második évnegyedében Magyarország részére szállításokat

8/ Berend I - Ránki Gy.: Id.m. 537.p.

9/ SZÁL.Jutafonó iratai. "1944.Bizalmas levelezés I.-X." c. dossie.
A gyár 1944.IX.26-i levele a budapesti irodához.

10/ PI.A. N.Sz. II. 87. A szegedi bizottság 1944.IX.30-i levele az Országos Bizottsághoz.

eszközöljön..."^{11/}

A németországi fonópapír szállítási csökkenése mellett 1943-ban jelentősen esik, s ugyyszólván megszűnik a finnországi import is.^{12/} Az egyetlen fonópapírt előállító hazai gyár - a Neményi Testvérek RT. - sem tud szállítási kötelezettségeinek eleget tenni.^{13/} A helyzet katasztrofális jellegét mutatja a jutagyárak 1943 június közepén benyújtott közös beadványa az iparügyi miniszterhez, amelyben kifejezésre juttatják, ha a fonópapír előállításban nem mutatkozik lényeges javulás, üzemeiket július folyamán kénytelenek lesznek leállítani.^{14/}

A jutagyárakhoz hasonló helyzetbe kerültek a kendergyárak is. A Szegedi Kendergyárban a nyersanyagkészletek 1944 közepén már nem érik el az egyhavi szükségletet sem.^{15/} A kender, ill. a feldolgozásra kerülő félkésztermékekben mutatkozó nehézségek több okból tevődtek össze. Ezek közül mindenekelőtt azt a tényt kell figyelembe vennünk, hogy a hazai kendertermelés a háborus események hatására fokozatosan csökkent. Míg 1943-ban a szegedi kenderfonógyár a 4 feldolgozó telep - Kiskirályáság, Komádi, Rétköz, Tukamajor - környékén 6.352 kat. holdon tud kendertermelési szerződést kötni, addig 1944-ben már csak 4.654 kat. holdon, tehát 1.698 holddal kevesebben.^{16/}

Az 1943-as évben kezdtek befagyni a bácskai kenderfelvásárló piacok is. Nyersanyagbeszerzésünk a "... Bácskában az utóbbi hónapokban teljesen lehetetlenné vált olyannyira, hogy a közeljövőben már fonógyárunk folytatólagos üzemeltetése is veszélyben forog..."

11/ SZÁL. Jutafonó iratai "Nyilvántartási iroda. Levelek. 1943." c. dossie. 1943.III.19-i beadvány 2.p.

12/ U.o.

13/ U.o. 1.p.

14/ SZÁL. Jutafonó iratai. "M.Kir.Iparügyi Minisztérium.Bp.1942".c. dossie a jutagyárak 1943.VI.15-i beadványa.

15/ SZÁL. Szegedi Kender iratai."1944.I.Magyar Textilgyárosok Orsz. Egy." c.dossie. A gyár 1944.V.22-i levele a Textilgyoszhhoz.

16/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "1944.Gyok.Textilipari Szakcsop." c. dossie.

- írja a Szegedi Kendergyár vezetősége egy 1943 februári levelében.^{17/}

A nagy gyárak termelését negatívan befolyásolta továbbá a kis kikészítő üzemek produkciójának csökkenése is, aminek következtében ezek jelentős hátralékkal maradtak el a szállítási kötelezettségek teljesítésében.^{18/} Ezen tényezők hatására jelenti be a Szegedi Kenderfonógyár vezetősége 1944. szeptemberében, hogyha az üzem nyersanyagszállítások terén nem kap legsürgősebben hatósági segítséget, rövidesen beszüntetik termelését.^{19/}

A gyárak részéről egyre sürűbben ismétlődő panaszok arra kényszerítik a kormányzatot, hogy 1944 augusztus közepén az iparügyi - földművelésügyi, közellátásügyi minisztérium, az Anyaghivatal, a Zsáknyilvántartó Iroda, s az összes érdekelt gyárak vezetőinek részvételével ülést tartsanak az anyagellátás problémáinak megoldása céljából.^{20/} Az értekezleten megegyeznek abban, hogy a gyárak országos foglalkoztatása érdekében quotális nyersanyag ellátási elvet kell érvényesíteni. Ez azonban már nem tudja megoldani a textilipari termelés súlyos nehézségeit.

Az anyagellátási zavarok a textiliparon túl kiterjednek Szeged cipő- és bőriparára is, ahol 1943 folyamán az anyaghiány egyre nagyobb méreteket ölt.^{21/} A fafeldolgozó ipar az előbbi iparágakhoz hasonlóan szintén válságos helyzetbe került. A vasuti korlátozások következtében a rönkszállítások teljesen megszűntek, s

17/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "1943.I.Len-Kender és Jutaiipari Szakosztály. Hardy." c. dossie. A gyár 1943.II.27-i levele a Szakosztályhoz.

18/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "1944.Len-Kender,Jutaiipari Szakoszt jkv." c. dossie. 1944.VI.12-i ülés jkv. 1.p.

19/ SZÁL.Jutafonó iratai. MAGYOSz anyag. "Gyáriipari Országos Központ Textilipari Szakcsoport körlevele. 1944.IX.1-."c.dossie. A Szakcsoport 1944.IX.9-i levele.

20/ SZÁL.Jutafonó iratai. "1944.Bizalmas levelezés I-X."c.dossie. a Budapesti Iroda 1944.VIII.19-i levele a gyárhoz.

21/ PI.A. Börsz. 41.Központi Vezetőségi ülések jkv-i 1940-1944. 1943.VII.18-i jkv. 7.p.

emellett a lemezgyártás egyik igen fontos alapanyagában az albumin-
enyvben mutatkozó hiány is hozzájárul a termelés folyamatosságá-
nak veszélyeztetéséhez.^{22/}

A gyáripari termelés hanyatlásához 1943 közepétől kezdődően
nagy mértékben hozzájárult az egyre erősebben jelentkező munkáshiány.
Országos viszonylatban a Hadianyaggyártás Országos Felügyelőjének
jelentése alapján ebben az időben kb. 50.000 főre tehető a hadi-
ipari munkaerőhiány.^{23/} Szegeden - hasonlóan az országos állapotok-
hoz, 1943-ban számos iparágban, így: a vas-, fém-, fa-, csont-,
fonó- szövő-, ruházati iparban keletkezik munkáshiány, ezen kívül
nagy a kereslet gazdasági munkások iránt is.^{24/}

A szegedi textiliparban keletkezett bizonyos foku munkaerő-
hiány nem egyformán jelentkezett a különböző gyárakban. Bár két-
ségtelen, hogy mindhárom gyárban okozott némi problémát a munkás-
hiány, azonban a Jutafonó és a Szegedi Kender vonatkozásában ez
nem olyan mérvű, mint az Ujszegedi Kendergyárban, s a termelést
nem akadályozza különösebb mértékben. A Jutafonógyár esetében el-
sősorban nem a gyári munkások hiánya okozott gondot, hanem a külön-
böző vidékek - így Csanádpalota - kenderáztató és kenderkikészítő
munkásainak az erősítési munkálatokra - magas bér alapján - törté-
nő toborzása, ami a kenderutánpótlásban éreztette hatását.^{25/}

A Szegedi Kendergyárban még 1942 júliusában jelentkezik,
mintegy 7 főnyi munkaerőszükséglet - lakatos, esztergályos, bádo-
gos, kézigerebenező, - munkakörökben.^{26/} Ezt követően 1943 folya-

22/ SZÁL. Szegedi Falemezgyár iratai. "Iparügyi Minisztérium 1943.
I.5 - 1944.IV.27." c. dossie. A gyár 1944.IV.27-i, 1943.X.14-i
levelei.

23/ H.L.V.K.F. 1943. - 178-5.384. Idézi: Berend I.-Ránki Gy.: Id.m.
549.p.

24/ Délmagyarország. 1944.II.24. 5.p.

25/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Len- Kender és Jutaiipari szakosztály".
c. dossie. A szakosztály 1944.III.17-i ülésének jkv-e. 4.p.

26/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1942-1944. Iparügyi Minisztéri-
um" c. dossie. A gyár 1942.III.25-i levele az Ip. Minisztérium
XIII. Szakosztályához.

mán több mint 100 fővel csökkent a gyár munkáslétszáma, amit első-sorban a munkások nagyobbfokú kizsákmányolásával igyekeztek enyhíteni. A következő évben azonban emelni tudják a gyári létszámot, s így nem tartanak igényt a munkaerőnek munkaszolgálatosok beállítással történő pótlására.^{27/}

Az Ujszegedi Kendergyárban az előbbi két gyárral szemben már jelentősebb a munkaerőhiány. Ennek ellensúlyozására a kenderkikészítő, a kenderfonó, szövő, előkészítő, festő és fehérítő osztályokon 18 éven alóli leányokat foglalkoztatnak az éjjeli műszakban.^{28/} Munkáshiány keletkezik ezenkívül a gyárban karbantartókban és gép-ápolókban, amit munkaszolgálatosok igénylésével igyekeznek pótolni.^{29/}

Az elmondottakon túl a gyár termelését elsősorban a kenderfeldolgozó üzemben mutatkozó munkaerőhiány befolyásolta. Ezzel kapcsolatban a gyár vezetősége megjegyzi, hogy ez az üzemrész olyan "...munkáshiánnyal küzd, hogy kapacitásának alig felét képes szolgáztatni és így kenderfonódánk termelésében is kényszerű csökkenés bekövetkezésével kell számolnunk.^{30/} Ezért a kenderfeldolgozó üzem részére 1944 februárjában 100, májusban, ill. augusztusban 50-50 fő munkaszolgálatost igényeltek.^{31/}

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a szegedi juta és kenderiparban is jelentkezett 1943-tól, sőt esetenként már 1942 tavaszától munkaerőhiány, amely hozzájárult a gyáripari termelés hanyatlásához, különösen az Ujszegedi Kendergyár tekintetében.

27/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1944. Gyáriparosok." c. dossie. A gyár 1944.V.25-i levele a GYOSz. Szegedi Fiókjához.

28/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Az iparügyi miniszterrel folytatott levelezések. "1943.IV.1.-1944.XII.21." c. dossie. A gyár 1943. VIII. 16-i levele.

29/ U.itt. A gyár 1943.IV.29-i levele.

30/ U.itt. A gyár 1944.II.10-i levele.

31/ Lásd 30.sz. jegyzet, ill. SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. GYOSZ anyag. "1944.I.1-1946.XII.31" c. dossie. A gyár 1944. V.26-i levele.

Az ipari termelés csökkenését 1944 folyamán egyre inkább gátolták a sűrűsödő légiriadók és bombázások is. A Jutafonó termelése a légiriadó következtében beállott munkabeszüntetés hatására 1944. szeptemberében 40-50%-kal esett vissza.^{32/} Az Ujszegedi Kendergyár üzemeltetését ugyyszólván teljesen megbénították az 1944. július 3-i és augusztus 24-i bombázások. A gyárat július 3-án két hullámban bombatámadás érte, aminek következtében a gép- és kazánház teljesen elpusztult, s ezenkívül egyéb épületkárok is keletkeztek, mintegy 6,5 millió pengő értékben.^{33/} A kifejezetten termelő üzemágak nem sérültek meg, mégis szüneteltetni kellett a termelést, miután energia nem állt a gyár rendelkezésére.

A helyreállítási munkálatok eredményeként augusztus 24-én a gyár újra termelőképesé vált, azonban a beindulást az ezen a napon bekövetkezett újabb bombázás megakadályozta. A támadás következtében a kendergyári épület 70%-os, a szövőépület 60%-os, a fehérítő üzem 90%-os, a központi anyagraktár 90%-os, a szövő- előkészítő és vigognefonó épülete 100%-os kárt szenvedett.^{34/} A bombázás a gépekben kisebb mértékű pusztítást eredményezett, ezen berendezések sérülése kb. 25%-os volt.^{35/} A támadás következtében beállott károk összegét 22.133.000 Pengőben állapították meg.^{36/} Az 1944 augusztus 24-i bombázás után a HABOB elrendelte a gyártelep részbeni helyreállítását, ill. kiürítését, a kenderfonoda és a

32/ SZÁL. Jutafonó iratai. "1944. Bizalmas levelezés I-X." c. dossié. A gyár 1944. IX. 25-i levele.

33/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Ujszegedi bombakár anyag. "Bombakár" c. dossié. A gyár jelentése a 27.300/K.L.XV.II./a.sz. leirat alapján, ill. a gyár 1944. VIII. 31-i jelentése.

34/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Ujszegedi bombakár anyag. "A P. 2.000.000-os bombakár VII.3." c. dossié. Kimutatás az 1944. VIII. 24-i bombatámadásról. 1.p.

35/ U.o. "Bombakár" c. dossié. az 1944. VII. 3-i és VIII. 24-i támadásokkal kapcsolatos jelentések. 4.p.

36/ U.o. 1944. VIII. 24-i bombakár Ujszegeden c. kimutatás 3.p.

szövéde evakuálását.^{37/}

Az ipari termelés hanyatlásának következtében a textilgyárak a honvédelmi szállításoknak csak igen nehezen, s a munkások magasfoku kizsákmányolásával tudnak elegettenni. Az elkészített, s a honvédség felszerelését szolgáló cikkek szállítási helyei egyben mutatják a horthy-fasizmus válságának mélyülését, utolsó háborus erőfeszítéseit is. Korábban a gyárak a katonai rendelések teljesítése után a készárut különböző központi raktárakba szállították, ahonnan a honvéd raktárparancsnokok osztották szét az egyes alakulatoknak. Azonban 1944 első felétől kezdve - a háborus zür-zavar és bomlás következtében - a szállításokat már közvetlenül az indulóban lévő mozgósított alakulatoknak kell kiadni, vagy leszállítani.^{38/}

Az ipari termelés hanyatlása természetesen nem marad hatástalanul az egyes gyárak exporttevékenységében sem. A korábbi évek viszonylag jelentős exportja nagymértékben csökkent, s 1943-ban elsősorban Dániára, Németországra, s némiképpen Norvégiára és Finnországra szűkül le.^{39/} A következő évben 1944 első felétől kezdődően a szegedi textilgyárak exportja még a fenti országokkal kapcsolatosan is megszűnik.^{40/}

Az ipari termelést akadályozó tényezők azonban nem gátolják meg a finánciókéseket abban, hogy ne foglalkozzanak a termelés bővítésének a gondolatával. Az Ujszegedi Kendergyár 1944 februárjában tárgyalásokat folytat Weisz Alfonz csoportjával a Füzeggyarma-

37/ Lásd 35. sz. jegyzet.

38/ SZÁL. Szegedi Kender Iratai. "1944.M.kir.5.honv.Hadtestéség" c. dossie a gyár 1944.IV.26-i levele.

39/ SZÁL. Jutafonó iratai. Bankokkal folytatott levelezések. "Magyar Nemzeti Bank. 1942-43-1944.c. dossie, ill. SZÁL. Ujszegedi Kender Iratai. Külföldi levelezés anyag. "Norvég export 1943", "Export 1941-1944" c. dossiek.

40/ U.o.

ton létesítendő 6-700 hold kapacitású kendergyár létesítése érdekében. A két tőkeérdekeltség 10 éves időtartamra szindikátusi megállapodást kötött a terv kivitelezésére, s a gyár beindítására.^{41/} Bár az elképzelés megvalósítására valószínűleg nem került sor, - a nyári nagy munkálatok az evakuáció következtében, mégis ez a tény is mutatja, hogy a tőkéseknek ugyan voltak bizonyos ellentéteik a horthysta kormányzattal szemben - ezek azonban nem az alapvető politikai célkitűzésekre vonatkoztak, hanem pl. a gyáripari termelés túlzott állami irányítására - mégis az összeomlás előtt is biznak az "átmentésben", abban, amit a fasiszta propaganda egyre sürűbben és hangosabban hirdetett, hogy Horthy "kimentti az országot a bajból", s nem omlik össze a népelnyomó fasiszta diktatura. Ezek a tervek szorosan összefüggtek a tőkések háboru utáni célkitűzéseikkel, az "átmenet" -, ill. a "békegazdálkodással" kapcsolatos koncepciókkal.

A gyáripari termelés hanyatlásának megindulása 1943 közepétől, majd eztkövetően az 1944-es év folyamán az ipari termelés válságának teljes kibontakozása, nagymértékben mélyítették a végső haláltusáját vivő fasiszta rendszer háborús ellentmondásait. Az energiaellátás, a nyersanyagbeszerzés nehézségei, a munkaerőhiány, a légitámadások, végső kifejlésükben fokozták az uralkodó osztályok fejvesztettségét, dezorganizálódásukat.

A termelés menetében bekövetkezett változások természetesen a munkásosztályra is hatással voltak. Egyre nyilvánvalóbbá vált a proletáriátus előtt, a túlfeszített hadiipari termelés céltalansága, a tőkések menekülése az üzemekből, világossá tette előttük a

41/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Közgyűlési jkv-k. "Közgyűlés 1943.IV.28." c. dossie. Bp. 1944.II. keltezésű ideiglenes actajegyzet.

régi rendszer alkonyának közeledését. Ezek a tényezők - egyéb más okokkal együtt, háborus veszteségek, stb., - az 1943-44-es években objektíve hozzájárultak a szegedi proletáriátus ellenállásának fokozódásához, **aktív** fellépésük megerősödéséhez.

A dolgozó osztályok helyzetének romlása a sztálingrádi csata után

Az 1943-as évtől kezdődően az ország gazdasági és politikai helyzete nagymértékben romlott. Az iparban és a mezőgazdaságban a termelési és munkaviszonyok, a közellátási viszonyok a háboru harmadik évében igen feszültekké váltak. 1943-ban végérvényesen megszűnt a háborus konjunktúra, amely a korábbi években bizonyos fellendülést jelentett a gazdasági ~~fellendülés~~^{díat} számára.

A fokozódó háborus terhek mindinkább egyre szélesebb tömegeket sújtottak. A munkásosztály, a parasztság általános helyzetének romlásával egyidejűleg - a nagy áldozatokat követelő háborus erőfeszítések elsősorban a proletáriátust és a dolgozó parasztságot sújtották legjobban - ettől az időtől kezdődően a "középosztályhoz" tartozók - köz- és magánhivatalnokok, az államapparátus bizonyos rétegei, stb. - is mindinkább tapasztalhatják magukon az általános anyagi romlást, a megélhetési viszonyok nehezebbé válását.

A hadiüzemi termelést gátló tényezők ellensúlyozása érdekében kiméretlen eszközökkel igyekeznek fenntartani a korábbi évek termelési szintjét. A gyárakban méginkább szigorítják a fegyelmet, ismét növelik a munkaidőt, fokozzák a fiataalkorúak kizsákmányolását. A katonai személyzeti parancsnokok valóságos diktátorokká változnak, s a legkisebb véttségért becsukással, börtönnel, pofozkodással, vagy azonnali elbocsátással válaszolnak.^{42/}

42/ SZÁL. Szegedi Falemezgyár iratai. "Magy.kir.Hadiüzemi Par.1943. I.30. -1944.V.1." c. dossie. A gyár 1943.VI.20-i levele.

1944 júniusában újból szabályozzák a hadiüzemekben dolgozó munkások munkaviszonyának megszüntetésénél követendő eljárást. A hadiüzemek elhagyására, vagy más hadiüzembe történő átlépésre jogosító engedély megadását az új rendelkezés végsősoron a honvédelmi minisztérium jogkörére ruházza át, amellyel gyakorlatilag egy adott hadiüzemhez kötik a munkásokat.^{43/}

A terror fokozása mellett az uralkodó osztályok a már ismert demagóg módszereket is alkalmazták a hadiipari termelés fokozása érdekében. A gyáraknak 1943 áprilisában megküldik: "A második világháború első két éve" c. füzetet, amelyben a háborúval kapcsolatos szólamokat hirdették a munkásoknak. Többek között azt igyekeztek bizonygatni a proletáriátus előtt, hogy a II. vh. magyar és európai érdekekért folyik, s a keresztény civilizáció védelmét szolgálja a "vörös bolsevizmus ellen". Felszólítják a munkásokat, a "kötelesség teljesítésére".^{44/}

A város vezetősége az egyre növekvő elégedetlenség és elkeseredés "l^avezetése" érdekében 1943-ban 20.000 Pengő hitelsegélyt szavazott meg a hadbavonultak hozzátartozóinak támogatására.^{45/} Ez az adomány a hozzátartozók kb. 10.000-es tömegeinek nyomorán azonban mit sem változtatott. A családok 10-15 Pengőt kaptak, s ez még arra is nehezen volt elegendő, hogy egyszer jóllakassák az éhező gyerekeket. A szegedi uralkodó körök azonban nem bántak ilyen mostohán a pénzzel akkor, ha Rifejezésre akarták juttatni Horthy iránti hódolatukat. Amíg az egészségügyi hálózat fejlesztésére, a TBC, a trachoma elleni küzdelemre, az iskolák bővítésére nincs pénz,

43/ SZÁL. Falemezgyár iratai. "Honvédelmi Minisztérium 1944.IV.18-IX.29" c. dossie. A HM. 204.700/el. 17/ 1944.sz. rendelete.

44/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Hadiüzemi személyzeti parancsnokság. Szeged. 1943." c. dossie. A hü. pk. 1943.IV.3-i levele.

45/ SZÁL. Szeged Város Törv. Hat. Biz. 1943.III.31-i közgyűlési jkv. 83. pont.

addig nagy lelkesedéssel szavazták meg azt a 12.000 Pengőt, amelyből a város megfestette Horthy életnagyságu képét.^{46/}

Az 1943-as évtől kezdődően a dolgozók ellátásának viszonyai is mindjobban rosszabbodtak. Egyre nehezebben lehet beszerezni az alapvető élelmiszer- és közszükségleti cikkeket. Amikor 1943 januárjában a zsirellátás "zavartalan volt", az egész hónapra a fejadagot 50 dk-ban állapították meg, ami napokra átszámítva még a két dekagrammot sem érte el.^{47/} Hust nagyon ritkán, csak hosszú ideig tartó sorbanállás után tudnak szerezni a dolgozók. A főispáni hivatal a zavarokat a husjegy bevezetésével akarja kiküszöbölni.^{48/} A husjegyek rendszeresítése után - kedvező körülmények között, amikor a tanyai lakosság jelentékeny részét a nyári hónapokban nem látták el hussal - személyenként heti 10 dkg hust juttatnak a lakosságnak.^{49/} 1944-ben már ezt a mennyiséget sem tudják biztosítani, s csak havonta egyszer adnak fejenként legfeljebb 10 dkg. marhahust. Ebben az időben már gyakori jelenséggé vált a hustalan hetek tartása.^{50/}

A tejellátásban a korábbi években mutatkozó zavarok ezekben az években fokozódnak, amelyet növel a nagyfoku takarmányhiány is.^{51/} A dolgozó tömegek egyik fő tápláléka a burgonya, ugyszólván teljesen eltűnik a piacról, s csak esetenként kis mennyiségben lehet beszerezni. A polgármester 1943 augusztusában a burgonyaellátással kapcsolatban a következőket írta: "Szeged város lakossága a legnagyobbfoku burgonyahiányban szenved. A piacra érkező burgonyát kizárólag rendőri segédlettel lehet a hosszú sorban várakozók között kilógramonként kimérni." ^{52/}

46/ SZFI. 1943. 749/1943.

47/ SZÁL. Szeged város törv. hat. biz. üléseinek jkv-i. 1943. I. 30-i jkv. 2. pont.

48/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 196/1943.

49/ U. itt. 519/1944.

50/ U. itt. 696/1944.

51/ SZÁL. SZFI. 1944. 31/1944.

52/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok 1944. 691/1944.

53/

A tűzifa beszerzése, amely a napi élelem elkészítéséhez elengedhetetlenül szükséges volt, ugyyszólván teljesen lehetetlenné vált. A város redukált évi tűzifaszükséglete 1942-től kezdődően 5.500 vagon volt. Ez a mennyiség már nagyon szűkösen fedezte az igényeket, mégis 1942 májusától 1943 március végéig Szeged csak 2.291 vagon fát - tehát a szükségleteknek kevesebb mint fele - tud szerezni.^{53/} Ennek a következménye az lett, hogy "... a városban ritkán és kis mennyiségben lehetett fát kapni, amelyért azután a legnagyobb téli hidegben is fél napokon keresztül állt sorba a közönség és állandóan a legsúlyosabb elégedetlenséget szították."^{54/} A súlyos tűzifabeszerzési viszonyokra való tekintettel 1943 decemberétől kezdődően Szegeden bevezették a tüzelőjegyet.^{55/}

1944-ben a tüzelőellátás tekintetében még válságosabbra fordult a helyzet. Augusztusban "...a város több sütőüzeme a fűtőanyaghiány miatt kénytelen volt leállni, s a rendőrkapitányság vezetőjének jelentése szerint a lakosság közt is nyugtalanság tapasztalható, mert a szegény néposztály napi ebédjének megfőzéséhez szükséges tűzifához nem tud egyáltalán hozzájutni." - jelentik a főispánnak.^{56/} /Kiemelés: FI./

A kenyér sütésének átmeneti biztosítása érdekében a gettóból elhurcolt zsidók tüzelőjét utalják ki a pékek számára.^{57/} Ez az intézkedés azonban a lakosság igényeit nem tudja kielégíteni, s 1944 őszén a dolgozók már ott tartanak, hogy kénytelenek a kerítésbutordarabok feltüzeléséhez folyamodni.^{58/} Az inség enyhítésére a város tulajdonát képező 8.000 hold homok megkötésére létesített

53/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 660/1944.

54/ U.o.

55/ Délmagyarország 1943.XI.30. 5.p.

56/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 660/1944.

57/ SZÁL. Jutafonó iratai."1943. Bizalmas levelezés. I-X." c. dosszié. A gyár 1944. VII.1-i levele.

58/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 555/1944.

legnagyobbrészt akácerdőkben végeztetnek rendkívüli vágásokat.^{59/}

A hadiüzemi munkások ellátása ezekben az években szintén jelentősen leromlott. A háboru kitörése utáni években a hadiüzemek dolgozóit un. központi ellátásba vonták - a gyár számára a város ellátási keretén belül külön biztosították az élelmi cikkeket - aminek következtében az itt dolgozók viszonylagos biztonságot élveztek, sőt némi előnyökhöz is jutottak. Az élelmiszerkészletek kimerülése, a nagyarányú németországi szállítások, a mezőgazdaságittermelés egyenetlensége, stb. következtében a fejadagok itt is csökkentek, s mind gyakrabban mutatkoznak az ellátásban zavarok, sűrűsödnek a késedelmes szállítások, vagy egyáltalában a kiutalások teljesítései elmaradnak.^{60/}

Az ellátás elégtelenségét mutatja, hogy a Jutafonógyárban a munkások április, május, június hóra fejenként félkilógram gyümölcsöt kaptak.^{61/} A zsirmennyiség, amelyet a dolgozóknak juttattak, a nehéztesti munkások számára havonta 0.96 kg. volt, - tehát napi 3.2 dkg. - a könnyűtesti munkások 0.60 kg.-ot - napi 2 dkg. - egyéb alkalmazottak, 0.45 kg.-ot - napi 1.5 dkg. - kaptak.^{62/}

A hadiüzemi munkások élelemmel és tüzifával való ellátottságára fényt derít az Ujszegedi Kendergyár munkásnőknek a Délmagyarországhoz intézett levele. Ebben a következőket irták: "Mindenki azt hiszi, hogy a gyár szépen ellát bennünket a közéleti ügyekben, ezzel szemben az igazság az, hogy egész télen mindössze 3 szor kaptunk 50 kg. fát, háromszor olyan borsót, amit 3 órahosszat főztünk és mégsem volt jó, kétszer kaptunk babot, kapjuk a zsirt és csak most kezdik adni a krumplit."^{63/}

59/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1944. 555/1944.

60/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai. Ujszegedi bombakár anyag. "Bombakár" c. dossie. A gyár 1944.szept. 19-i levele.

61/ SZÁL.Jutafonó iratai. "M.Kir.Közellátásügyi Minisztérium 1944. évre." c. dossie. 1944.III.6-i levél.

62/ U.itt. 1944.V.5-i igénylési lap.

63/ Délmagyarország. 1943.I.28. 2.p.

Az élelmezés, a tűzifaellátás tekintetében mutatkozó katasztrofális helyzet mellett rendkívül rosszak voltak a munkások ruházatkodási viszonyai is. Ezekben az években a szegedi textilüzemek termelésének 90-95%-a szolgáltatta a hadiipari termelést, aminek következtében a polgári szükségleteket nem tudták kielégíteni.^{64/} A tőkés maguk is közvetlenül tapasztalhatták a munkások, a szószeroros értelemben vett lerongyolódását. A Szegedi Kenderfonógyár vezetősége jelentette 1943 október végén a hadiüzemi parancsnoknak, hogy "...Munkásaink rendkívüli módon le vannak rongyolódva,... textiliák alig állanak rendelkezésre, vagy ha igen, úgy a munkásaink számára el nem érhető áron."^{65/} Hasonló módon nyilatkozik az Ujszegedi Kendergyár vezérigazgatója is, kijelentve: "...a munkásság ruházati viszonyai ijesztőek".^{66/} A munkások ruháinak nagyfoku elhasználódása - amely már hovatovább a termelést is veszélyeztette - arra készteti a tőkések, hogy különböző munkásruha akciókat szervezzenek. Ezek az akciók azonban korántsem oldják meg a problémát, hiszen csak a munkások minimális százaléka jut ezeknek során cipőhöz, vagy egyéb ruházati cikkekhez.^{67/}

A dolgozókat 1943-1944-ben rendkívül megterhelik a háború kiadásai, a háborús gazdálkodás. Az ország gazdasági erejét egyre jobban emésztették fel a hadikiadások, aminek pótlása érdekében a kormányzat az adókat mind magasabbra emelte. 1943-ra a háború előtti utolsó költségvetési évhez - 1937-1938 - viszonyítva az adóterhek 4.65 szerezésre növekedtek.^{68/} Ez - változatlan 1938-as árakat véve

64/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "1944.M.kir.5.Honv.Hadtest.p.-ság." c. dossie. A gyár 1944.IV.26-i levele.

65/ SZÁL.Szegedi Kender iratai. "Knefély János.1943".c.dossie. A gyár 1943.X.20-i levele.

66/ SZÁL.Jutafonó iratai. "Len-Kender- és Jutaiipari Szakosztály" c. dossie. 1944.VI.12-i ülés jkv-e. 3.p.

67/ SZÁL.Szegedi Kender iratai."1944.I.Magyar Textilgyárosok Orsz. Egy." c. dossie. A gyár 1944.IV.13-i levele, ill. Szegedi Falemezgyár iratai "Közp.jelentések 1944.szept. 1-30-ig."c. dossie. 1944. IX.23-i levél.

68/ A magyar állam zárszámadásai az 1937-1938 évről.Bp.1939.XIV. old. idézi: Korom M. Id.m. 69.p.

alapul - több mint kétszeres emelkedést jelentett. Az adók emelkedése elsősorban a dolgozókat sújtották. A 4.65-ös általános emelkedésen belül az egyenes adó valamivel kevesebb, mint 4-szeresére, a közvetett adó, a fogyasztási és foglalmiadók, valamint az illetékek, - amelyek leginkább a dolgozók terheit növelték - 5.1-szeresére nőttek ezen idő alatt.^{69/}

Az adók nagyarányu emelkedésén túl a dolgozókat az áremelkedések is jelentősen sújtották. Az alábbi táblázat szemléletesen mutatja az 1939-1944-ig terjedő időszakban néhány a táplálkozás szempontjából igen fontos fogyasztási cikk árainak emelkedését:^{70/}

/Az árak Pengő/kg-ra vonatkoznak./

fogyasztási cikkek	1939	1940	1941	1942	1943	1944
kenyér	0,38	0.39	0.44	0.46	0.58	0.60
szalonna	1.50	1.90	2.64	2.90	4.70	5.50
zsir	1.50-1.60	1.98	3.30	3.56	5.60	---
sertéskaraj	1.80-2.00	2.50	3.00	4.15	5.00	7.10
sertéscomb	1.60-1.80	2.20	3.00	3.50	4.20	5.50

Az adatok azt mutatják, hogy a felsorolt táplálkozási cikkek árai a fenti időszakban megközelítőleg a négyszeresére emelkedtek. Ezek azonban csak a hivatalos, maximális árak, amelyeken alig lehetett valami élelmiszert beszerezni, mert a kereslet és a kínálat közötti nagy aránytalanságok következtében az árak rendkívül magasra szöktek fel. Egyes élelmiszerek árai a "feketepiacon" a következőképpen alakultak 1943-ban: füstöltszalonna 12 P/kg, zsir: 12 P/kg, sonka: 10 P/kg, nullásliszt: 4-6 P/kg, stb.^{71/} A dolgozók ezeket az árakat nem tudták megfizetni, s az állami közellátásra szorultak, ami viszont alig tudta fedezni a létfenntartáshoz szükséges élel-

69/ A Magyar állam zárszámadásai az 1937-1938 évről. Bp. 1939. XIV. old.
Idézi: Korom M.: Id.m. 69.p.

70/ Délmagyarország és a Statisztikai Zsebkönyvek alapján.

71/ SZÁL.SZFI. 1943. 445/1943.

miszereket. Az, "...aki... kizárólag a közellátásra szorult, el van veszve, lassan, de biztosan elpusztul." - írja az egyik panaszos.^{72/}

Az élelmiszer és közszükségleti cikkek árainak emelkedése mellett messze elmaradt a dolgozók keresetének növekedése. Különösen rossz volt - a többi iparágak dolgozóinak fizetéséhez viszonyítva - a textilipari munkások bérezése. A gyárak vezetői - a dolgozók nyomásának engedve - kénytelenek szorgalmazni a Textilgyosz-nál a bérérek rendezését. Ennek hatására a Textilgyosz elnöke 1943 elején felveszi a kapcsolatot Kádas államtitkárral, s előterjeszti a bérrendezés kérdését azzal az indoklással, hogy "... a textilipari munkásság bérrendezése, tekintettel annak sürgős voltára, az általános bérrendezéstől függetlenül külön intéztessék el."^{73/} Az iparügyi miniszter kénytelen eleget tenni a tömegek nyomásának, s engedélyt ad a textilipari bérek 1943.V.29-től történő 20%-os emelésére.^{74/}

A kormány eztkövetően 1943 július 1-vel kezdődően általános bérrendezést hajtott végre, amely egyben az árrendezést is magába foglalta. A rendelet értelmében a vállalatok a teljesített munka után az alapbéren felül kötelesek voltak hadiüzemeknél 60%-os, egyéb üzemeknél 30-50%-os bérpótlékot fizetni.^{75/} A béremelés értékét csökkentette az a tény, hogy alapbérül a rendelkezés az eddig érvényben volt bérpótlékot is magában foglaló járandóság 77%-át vette.^{76/} Ezért a bérrendezés tulajdonképpen a hadiüzemeknél 23%-os, egyéb üzemeknél 15%-os béremelést jelentett a munkások számára, s ennek következtében a bérek lényegesen elmaradtak a közszükségleti cikkek árainak emelkedése mögött.

72/ SZÁL.SZFI.1943.445/1943.

73/ SZÁL.Szegedi Kender iratai."1943.I.Textilgyárosok."c.dossie. A Textilgyosz elnöki tanácsának 1943.II.23-i üléséről készített jkv. 4.p.

74/ SZÁL.Szegedi Kender iratai "OTI.1943" c. dossie. A gyár 1943. VI.9-i levele.

75/ Budapesti Közlöny. 1943.VII.1. 144.szám. 4-5.p.

76/ U.o.

A következőkben már nem került sor általános bérrendezésre, de 1944 szeptemberében egyes kedvezőtlenül fizetett szakmákban felemelik a minimális alapbéreket, azzal a célzattal, hogy arányba hozzák az egyes iparágakban a hasonló jellegű munkáskategóriák béreit. 77/

A háború második felében a fizetések és árak közötti nagyfokú különbség nemcsak a proletáriátust sújtotta, hanem már a fixkeresetűeket is. Helyzetüknek romlása arra készteti ezeket a rétegeket, hogy hangot adjanak panaszuknak, s kifejezésre juttassák megélhetési viszonyaik állandó súlyosbodásával kapcsolatos elégedetlenségüket. "A fixfizetésű tisztviselő ember nem képes legelemibb szükségletét sem kielégíteni jövedelméből. Míg a társadalom egy másik rétege jogszerű, vagy jogtalan hatalmas jövedelméből a feketepiacon könnyűszerrel beszerzi luxusszükségletét, addig a tisztviselő társadalom lerongyolódik, s már lassanként éheznek is." - írják 1943-ban. 78/

A tömegek általános helyzetének fokozódó romlásáról tanuskodnak - a fentiekén kívül - azoknak a kérvényeknek a tömegei, amelyeket a fronton harcolók családtagjai, vagy öreg, nyugdíjas, keresőképtelen emberek juttattak el a főispáni hivatalhoz segélykérés címen. A kérvényekből döbbenetes kép tárul elénk a nyomorgó, éhező, szinte ruhátlan emberek, gyerekek többeszes tömegeinek helyzetéről. Ezek csekély jövedelmük, vagy hadisegélyekből képtelenek fedezni mindennapi szükségleteiket, ritkán jutnak élelemhez, tüzelőhöz, ruhához. 79/ Az "országgyarapítás", "a keresztény civilizációt védő", "a magyar kultúrát terjesztő" politika ezeket a tömegeket az éhha-

77/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai. GYOSz.anyag."1944.I.1-1946.XII.31" c. dossie. az ip.min. 44.050/VII./a.7/1944.sz. irata.

78/ SZÁL.SZFI.Kigyűjtött MMI.1907-1944. 554/1943.

79/ SZÁL.SZFI. 1943. 48/1943-143/1943.

lál küszöbére juttatta, s közben hozzátartozóik tizezrei ontották vérüket, vagy áldozták életüket a demagóg frázisok mögé bujtatott rabló, imperialista célokért.

Az 1943-1944-es években a parasztság terhei nagymértékben növekedtek. A dolgozó parasztság adta a bevonultak jelentős százalékát. Az itthonmaradt hozzátartozók - elsősorban a szegényparasztság, agrárproletáriátus körében - nagyrésze nem tudta megszerezni a család számára az évi kenyérgabona fejadagot, aminek következtében nélkülözésnek voltak kitéve.^{80/}

A dolgozó parasztok terheinek fokozódásához járultak hozzá a különböző háborus megszorítások is. 1943 május elején a Szegedi Gazdasági Vasút személyviteldiját 50%-kal emelték fel, ami elsősorban a tanyai, paraszti lakosságot érintette.^{81/} Eztkövetően miniszteri rendelettel megtiltják a parasztságnak, hogy közvetlenül a fogyasztók részére baromfit, libát, kacsát, tojást adhasson el.^{82/} Az alsóvárosi gazdáktól 1943 végén repülőtérbővítésre 450 hold földet vesznek el, s helyette az eredeti területektől lényegesen nagyobb - 6-8 km - távolságra fekvő gyálai, ill. fehértói földeket adják.^{83/}

A gyáraknak, üzemeknek a hadiszükségletek kielégítése érdekében történt igénybevétele következtében textiliákban, ruházati cikkekben előállott nagyfoku hiány nemcsak a városi lakosság körében érezte hatását, hanem a dolgozó parasztságot is jelentősen érintette. A főispán Jakabffy államtitkárhoz intézett levelében ezzel kapcsolatban a következőket írja: "A legszegényebb néposztály rendkívüli nehéz helyzete a ruházati anyagok terén nem lehet ismeretlen

80/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1944.655/1944.

81/ SZÁL.Szeged Város Törv.Hat.Biz-nak 1943.IV.29-i közgyűlési jkv-e 99. pont.

82/ Budapesti Közlöny. 1943. VII.1. 144.sz. 30.p.

83/ SZÁL.SZFI.1944. 4/1944.

Méltóságod előtt. Törvényhatóságom nincstelenjei, különösen a tanycsaládok, annyira le vannak rongyolódva, hogy a legtöbb helyen a gyermekek iskolába sem tudnak járni, mert a téli hidegben meztláb nem tudnak kimozdulni."^{84/} /Kiemelés: FI./

Az agrárproletáriátus helyzetét az általános nehézségeken túlmenően nagymértékben súlyosbították a rendkívül alacsony napszám-bérek. 1943-ban újból megállapítják a mezőgazdasági munkabéreket, amelyeknek alsó szintje megegyezett az 1941-ben érvényben volt bérek alsó határával. Közben azonban - mint láttuk - nagyarányú drágulás következett be, s az alacsony bérekből az agrárproletáriátus nem tudta fenntartani családját.

A bérek új szabályozása alapján januárban az I. osztályu munkásoknál a napszám-bér: 3.20-4.80 Pengő, II. osztályu munkásoknál: 2.40-3.60 P., III. osztályu munkásoknál pedig 1.92-2.88 P. volt. Juliusban - a fő munkák idején - a napszám-bér a következőképpen alakult az egyes kategóriákban: 5.40-8.10 P, 4.05-6.10 P, és 3.24-4.90 P.^{85/} Természetes tehát, hogy ilyen alacsony bérekért nem hajlandók munkát vállalni, s a gazdák kénytelenek a megállapított napszámot jóval túlfizetni, hogy munkavállalókhoz jussanak.^{86/}

A dolgozó parasztság terheinek növekedéséhez - általános helyzetének romlásán túl - 1943-tól kezdődően elsősorban a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer járult hozzá. Jurcsek tervének bevezetése előtt az 1942 októberében tartott főispáni értekezleten tájékoztatta a megjelenteket a közellátási helyzetről. A háborús gazdálkodással kapcsolatban figyelemre méltó beismerést tesz, kijelentve: "... a szükséges gabonakészlettel szemben 4.5 millió métermázsás kieséssel kell számolnunk.... ez azt jelenti, hogy az ország évi szükség-

84/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1944.201/1944.

85/ Délmagyarország. 1944. I. 28. 6.p.

86/ SZÁL. Szeged Város Törv. Hat. Biz-ának 1943. I. 30-i közgyűlési jkv-e 2. pont.

letének 2. hónapja nincs biztosítva."^{87/} A hiányzó gabonamennyiség pótlására vonatkozóan Jurcsek a következőkben adja meg a választ: "Meggyőződése, hogy a kisgazdaság az, amelynél fölös mennyiség-gek maradtak vissza..." tehát ezeket kell "...ujabb beszolgáltatásra kötelezni." Minden eshetőségre számítva hangoztatja "...amennyiben a kisbirtok termésátlaga a cséplési elszámoltatás után lényegesen alatta marad a nagybirtok átlagának, az indokolatlan fennforgó különbséget minden eszközzel behajtom."^{88/}

Az idézetekből világosan kiderül, hogy az uralkodó osztályok nem is titkolják a dolgozó parasztság végső, kiméretlen kifosztását. Többhónapos előkészület után 1943 januárjában jelenik meg a hirhedt rendelet a beszolgáltatás újabb felemeléséről. Az új intézkedés értelmében, a mezőgazdasági termelők, az 1943/1944-es gazdasági évben egész szántóterületük kataszteri tiszta jövedelmének minden aranykoronája után megállapított 10 kg. kenyérgabonán, - vagyis 10 buzaegységen - felül még 40 buzaegységnek megfelelő mennyiségű mezőgazdasági terményt voltak kötelesek megállapított áron beszolgáltatni.^{89/}

A terhek nagyarányu növelését még a Szegedi Gazdasági Felügye-lőség főfelügyelője is kénytelen megállapítani, kijelentve, hogy a "...12.840 legfeljebb 5 kat. hold kiterjedésű tanyásbirtok beszol-gáltatási kötelezettségének csak alig, vagy egyáltalában nem lesz képes eleget tenni."^{90/} Állítását azzal indokolja, hogy az 5 hol-das birtokosoknak kat. holdanként 250 buzaegységet, összesen 1250 buzaegységet, ill. 12.5 q rozsot kell beszolgáltatni. Mintán ezek-nek a földeknek az átlagtermése holdanként 5-6 q rozs, így a tulaj-donosoknak több mint 2 hold jövedelmét, tehát birtokának majdnem

87/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1942. 932/1942.

88/ U.o.

89/ SZÁL.Jutafonó iratai "Nemzetközi Sajtó Tudósító 1943 január."

c. dossie. A NST 1943. I. 26-i száma 1. p.

90/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1943. 100/1943.

felének a termését kell beszolgáltatniok. Ez a szegényparasztság nyomorát méginkább fokozza, mert - mint írja a főfelügyelő - "...a birtok másik részének termése vetőmagra, adók fizetésére, a család részbeni megélhetésére, ill. eltartására még akkor sem elegendő ha a család tagjai napszámba járnak".^{91/}/Kiemelés: FI./

A Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer azonban nemcsak a kisparasztságot sújtotta, hanem érzékenyen érintette a középparasztságot, sőt a kulákság egy részét is. Mégis a kisebb gazdaságok számára jelentette a terhek nagyarányu növekedését, mert a kataszteri tiszta jövedelmet még a mult században ugy állapították meg, hogy a kisbirtokosok földjeit magasabbra értékelték, mint a nagybirtokosokét.^{92/} Ezen tulmenően, miután a beszolgáltatási kötelezettségeket nem progresszivan állapították meg, a nagygazdaságoknak több terméke maradt, a kisparasztoknak viszont még a fejadagot is be kellett adniok, hogy teljesítsék a beszolgáltatást.^{93/}

A Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer bevezetése mellett, a parasztságnak ugyanakkor eleget kellett tenni az ipari növények termelését előíró rendeleteknek is, ami ismét csak a háborus terhek fokozódását eredményezte.

A háborus gazdálkodás következtében 1944-ben már a mezőgazdasági termelés is alapjaiban veszélyeztetve volt. A nagyfoku munkáshiány azt eredményezte, hogy nem volt biztosítva az alapvető munkákhoz - szántás, vetés, aratás, betakarítás - a megfelelő számú munkaerő. A főispán az aratási munkálatok elvégzése érdekében a hadtestparancsnoksághoz fordul azzal a kérelemmel, hogy aratási szabadságot engedélyezzenek a katonai szolgálatra behívott mezőgazdasági foglalkozásuak részére.^{94/}

91/ SZÁL.SZFI. Közellátási iratok. 1943. 100/1943.

92/ Korom M.: Id. m. 78. p.

93/ U.o. 79.p.

94/ SZÁL.SZFI. 1944. 87 831/1944.

A mezőgazdasági munkálatok végzését akadályozta a parasztságnak lovaitól való megfosztása is. Egyre több gazdától veszik el a lovakat a háborus célok érdekében, aminek következtében csak nehezen, egymást kisegítve tudják elvégezni a hordási munkálatokat.^{95/} A parasztság a lengyelkápornai - 1944 június elején - tartott gazdaságértelmezésen panaszkolt, hogy munkájukat nagymértékben akadályozza a cséplőgéppalkatrészekben, hajtóanyagokban mutatkozó hiány.^{96/} Szóváltották továbbá, hogy egyes növényvédő munkálatokat sem tudnak elvégezni, mert rézgálicot nem lehetett semmi áron beszerezni.^{97/}

A szovjet hadsereg 1942 végén kibontakozó nagyarányú ellentámadása, majd ezt követően 1943-44-ben a sikeres hadműveletek alapjaiban rendítették meg a fasiszta blokkot. A háborus események gazdasági és politikai hatása Magyarországon és így Szegeden is az uralkodó osztályok hatalmát válságba sodorta. A terhek állandó növekedése, a terror fokozódása, az élelmiszer és közszükségleti cikkek beszerzésének nehézségei, a parasztság kifosztása, a háborus véráldozatok, objektíve kedvezőbb helyzetet teremtettek a munkásosztály által vezetett antifasiszta függetlenségi harc kibontakozása számára. Az uralkodó osztályokon belüli ellentétek éleződése, a válság jelei, majd az 1944 év folyamán ennek teljes kibontakozása is nagymértékben elősegítette az antifasiszta demokratikus erők összefogása lehetőségének növekedését.

A dolgozók mindennapi, saját tapasztalataikon keresztül láthatták, hogy az elhúzódó háború csak nyomort, nélkülözést, véráldozatot hozott számukra, s helyzetüket továbbra is napról-napra rontja. A nélkülözések, a terhek növekedése, másrészt a kommunisták és a baloldali erők felvilágosító munkája hatására egyre fokozódott a

95/ SZÁL. SZFI.1944. 1144/1944.

96/ U.itt. 832/1944.

97/ U.itt. 844/1944.

tömegek elkeseredése, gyűlölete a fasiszta rendszerrel és rabló háborújával szemben. A megváltozott viszonyok talaján a szegedi dolgozó tömegek harca a növekvő terror ellenére is újra erősödött, mindinkább szervezettebben bontakozott ki, s öltött céltudatos jelleget.

2./ A munkásosztály és a paraszti tömegek harca a békéért, a nemzeti függetlenségért

A kommunisták tevékenysége, tömegbefolyásuk növelése és az antifasiszta mozgalom kiszélesítése érdekében /1943-1944. III.19./

Az 1943-as év elejétől kezdődően a háboruellenes hangulat fokozódása mellett, országszerte jelentősen megélénkült a legális munkásszervezeteken belül a baloldali erők tevékenysége. A kommunisták célkitűzései, agitációs és propagandamunkája nagy hatással volt a munkásságra. A SzDP szervezetein, a szakszervezeteken belül a munkások hangoztatták, hogy a pártvezetőség számolja fel a korábbi időkben folytatott "passzív" politikát, s az adott viszonyoknak megfelelő harcoss program alapján fogjaon össze a baloldali demokratikus erőkkel.

Mindinkább erősödött a legális munkásszervezetekben a kommunisták befolyása, aminek következtében a szociáldemokrata munkástömegek jelentős része kezdett felzárkózni mögéjük, s egyben ennek hatására az SzDP-n belül megszilárdult a baloldal és nőtt a szerepe

A szegedi kommunisták felhasználták a háboru menetében bekövetkezett fordulat által eredményezett változásokat, a tömegek szervezése és harcra mozgósítása érdekében. A fasiszták fejvesztett menekülésekor a dolgozó tömegek előtt ismételten rámutattak arra, hogy ez a háboru nem magyar érdekekért folyik, s bizonyították az agresszív blokk háborus vereségének, a szovjet hadsereg győzelmének elkerülhetetlenségét. "A szövetségesek szükségszerű visszavo-

nuláskor bizonyos körök részéről bomlasztó propaganda indult meg. Az is látható, hogy egy helyről indult az egész, a magyarság ügyét egészen más irányba terelő szervezett baloldali társaságtól." -hangoztatta ezzel kapcsolatban az uralkodó körök egyik helyi képviselője.^{1/}

A harc bár az objektív körülmények kedvezőbbé váltak, mégis igen nehéz viszonyok között folyt, mert az uralkodó osztályok fokozták a munkások vezetői és szervezetei elleni támadásukat. 1943 tavaszán a tőkések megkezdték az üzemekben a szakszervezeti vezetők elbocsátását, azzal a céllal, hogy így megszüntetik a munkások elégedetlenségeit, ill. megakadályozzák a további szervezési munkát.^{2/} Ennek során bocsátják el Kopiás Jánosné tűzönőt a Délmagyarországi Cipőgyárból, aki a Bőripari Munkások Szakszervezete szegedi csoportjának vezetőségi tagja volt. Hasonló sorsra jut az év végén Bernáth András, a helyi csoport elnöke, s a SZDP helyi szervezetének végrehajtó bizottsági tagja, akit minden indoklás nélkül, azonnali hatállyal távolítanak el a gyárból.^{3/}

Ezzel egyidőben a hatóságok törekedve arra, hogy a proletáriátus legális szervezeteire csapást mérjenek a katonaság és a légóparancsnokság céljaira lefoglalják a Hétvezér utcai Munkásotthon legtöbb helységét, majd 1943 április végén ezeket igénybe is veszik.^{4/}

A munkásság vezetői és szervezetei ellen indított támadások azonban nem tudták megtörni a mozgalom fejlődését. A szakszervezetek tevékenysége 1943 elejétől új lendülettel bontakozik ki. A munkának a középpontjában az egyes csoportok szervezeti megerősítése,

1/ SZÁL.SZFI.Kigyűjtött MMI.1907-1944. 554/1943.

2/ PI.A. Börsz. 73/5. A szegedi csoport jkv-i 1939-1945. 1945.III. 11-i jkv.

3/ U.itt. 1943.X.19-i jkv.

4/ PI.A. BM. VII. Res.- 1943- 7-8807.

Taglétszámuk növelése, s ezen keresztül a tömegeknek az antifasiszta harcra való mozgósítása állt.

A szociáldemokrata"...pártvezetőség az utóbbi időben a szakszervezetek megerősítését tűzte ki egyik fő feladatának. Így akarja a munkásoknak minél nagyobb tömegét politikai céljainak szolgálatába állítani..." - jelenti 1943 október elején a szegedi rendőrfőkapitány helyettese a belügyminisztériumnak.^{5/} Az új tagok szervezése - annak ellenére, hogy egyes üzemekben igyekeztek megfélemlíteni a munkásságot, + nehogy belépjenek a szakszervezetbe - jelentős sikerekhez vezet. Különösen figyelemreméltó a textilmunkások körében végzett agitáció, aminek eredményeként az év végéig a helyi csoport taglétszámát megkétszerezik.^{6/}

A textilipari munkások közötti szervezőmunka sikerei azt is mutatják egyben, hogy a háború első éveiben jelentős tömegbefolyásra szert tett Hivatásszervezet ekkor már teljesen elszigetelődött. A munkások, - a kommunisták, a baloldali szociáldemokraták tevékenységének hatására, valamint a Hivatásszervezeti vezetők burzsoáziát kiszolgáló magatartása miatt, - végérvényesen kiábrándultak belőlük, s a forradalmi, baloldali erők köré kezdtek tömörülni.

Hasonló eredményeket értek el az építőipari munkások szakszervezetében dolgozó kommunisták is. A háború kitörése utáni években, - mint a fentiekben láttuk - a szakszervezeti taglétszám **magymértékben** csökkent. A szervezőmunka - s természetesen az objektív helyzet változása következtében - 1943-tól kezdődően a MÉMOSz csoport létszáma is állandóan növekszik, szervezetileg és politikailag is fokozatosan erősödik. Ennek eredményeként a helyi szervezet, - fejlődése következtében - a vidéki csoportok közül az első helyre került.^{7/}

5/ PI.A. BM.VII.Res.- 1943-7-1013. 1.p.

6/ Délmagyarország. 1943. X. 24. 6.p.

7/ SZÁL. MÉMOSz Szegedi csoportja levelezés. 1943. 22/1943.

A szervező-munka a következő év elején is folytatódott, s bár tempója lelassult, mégis eredményes volt, mert sikerült új tagokat megnyerni a szakcsoport számára.^{8/} Az építőipari munkások szervezetük megerősítésére irányuló tevékenysége kiterjedt a kiskundorozsmai csoport megszilárdítására is. Az 1944 február közepén megtartott közgyűlésen új vezetőséget választottak, akiknek működése hatására a csoport szervezeti élete újra fellendült.^{9/}

A szakszervezeti mozgalom megerősödését, hatáskörének kiterjedését mutatja az a tény is, hogy 1944 február elején az apatini Krámer hajógyár küldötte felkeresi a szegedi Szakszervezeti Bizottságot, s kéri segítségüket a helyi csoport megalakításában. A bizottság ezt követően elhatározta, hogy felveszi a kapcsolatot a hajógyári munkásokkal.^{10/}

A szakszervezetek megerősítésére használták fel az 1943 novemberében megindított Népszava agitációt is.^{11/} Ennek kapcsán, az előfizetések gyűjtése során, több szervezeten kívüli munkást nyertek meg a szakszervezetek számára.^{12/} A szakszervezetek megszilárdításáért folytatott harc, bár kisebb mértékben, de más szakmákban is eredményekre vezetett.^{13/} Az egyik rendőrségi jelentés ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy az "...építőmunkások, vasmunkások és bőrmunkások szakszervezeti csoportjai állandóan erősödőben vannak. Ezekbe mind több régi, szélsőséges gondolkodásáról ismeretes egyén lép be és igyekszik ott vezető szerephez jutni."^{14/}

Az agitációs, szervező munka következtében a szakszervezet te-

8/ PI.A.ÉSz. III.17/Szeged/ 7-1943. 1944.II.11-i levél.

9/ U.itt.1944.II.14-i levél.

10/ PI.A.VSz. 1944/51. A szegedi szakszervezeti bizottság 1944. II.3-i levele.

11/ PI.A.ÉSz.III.17. /Szeged/ 7-1943.

12/ SZÁL.MÉMOs Szegedi csoportja. Levelezés.1943. 7/1943.

13/ U.itt. 22/1943.

14/ PI.A. A. XVII. 1/1943/64. 2.p.

vékenysége fellendült, megerősödtek a bérmozgalmak, amelyeknek során a Szakszervezeti Tanácsot is felszólították, hogy a kormányra gyakoroljon nyomást, s követelje a bérek rendezését.^{15/}

A szakszervezetek megerősítésére irányuló tevékenység a SzDP és a szakszervezetek felső jobboldali vezetői részére elsősorban azt célozta, hogy ezzel saját pozícióikat erősítsék meg, s elősegítsék átmentésüket a háboru befejezése utáni időkre. A szervezőmunkára való felhívást nem kötötték egybe a fasiszta rendszer támadására mozgósító akciók beindításával. Ennek ellenére a taglétszám növelése során a szegedi kommunisták felhasználták ezt az objektív lehetőséget a fasizmus elleni harcra, arra, hogy nagyobb munkástömegekre terjesszhessék ki befolyásukat, résztvegyenek a legális szervezetek megszilárdításáért, megvédéséért folytatott harcban, s a tömegekkel megismertessék a demokratikus átalakulás szükségességét.

A szegedi kommunisták megőrizve illegalitásukat, a szakszervezeteken keresztül harcba tudták vinni a proletárokat, s a kedvező viszonyokat felhasználták a szociáldemokrata és szakszervezeti baloldal megerősítésére, a munkásegységfront kialakítására, ezen keresztül az antifasiszta demokratikus összefogás kiszélesítésére. A munka során a kommunisták közelebb kerültek az üzemek dolgozóihoz, szervezhették harcukat, s egyre tudatosabbá tehték azt. "Amilyen mértékben erősödött a kommunista befolyás a legális munkásszervezetekben, olyan mértékben váltak ezek a szervezetek a munkásellenállás szervezőivé és erősítőivé, a szélesebb antifasiszta nemzeti front szilárd támaszaivá".^{16/}

A legális munkásszervezetekben tevékenykedő szegedi kommunisták, a szakszervezetek megszilárdítása érdekében indított akciók

15/ Délmagyarország. 1943. X. 30. 7ép.

16/ Nemes D.: Id.m. 52.p.

során arra is törekedtek, hogy egyuttal növeljék a SzDP tagjainak létszámát is. "Több bizalmi egyén megerősítette... azt a régebbi értesülésünket, hogy a szakszervezeti díjjal együttesen szedett "Otthon alap" járulék befizetésével a szakszervezeti tag automatikusan párttaggá válik, mert ez a járulék képezi a párttagsági díjat." - olvashatjuk az egyik rendőrségi jelentésben.^{17/} Ez a munka különösen 1943 őszén vált intenzívvé. Ezzel kapcsolatban szeptember közepén a szegedi rendőrkapitányság a következőket jelenti: A "...Szociáldemokrata Párt szegedi szervezete az elmúlt három hónapban úgy a párttagok szervezése, mint a szakszervezetek megerősítése érdekében észrevehetően fokozottabb tevékenységet fejtett ki. Bizalmas megállapításunk szerint a párt régi, kipróbált hivei csaknem kivétel nélkül felkeresték a régi, de időközben kimaradt párttagokat...", hogy újra beszervezzék őket.^{18/}

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a pártszervezés során nemcsak a munkásokra terjesztették ki agitációs tevékenységüket, hanem erőteljesen folytatták az antifasiszta demokratikus gondolkodásu egyének - értelmiségiek - pártba való toborzását is. Kapcsolatot igyekeztek teremteni mindazokkal, akikről feltételezték hogy a kül- és belpolitikai viszonyok hatása alatt hajlandóságot mutatnak a párthoz való csatlakozásra.^{19/} Végrehajtóbizottsági és pártvezetőségi ülések végén rendszeresen megbeszélték, hogy kik azok a személyek, akiket be lehet vonni a Szociáldemokrata Párt soraiba, ezeket meghívták, vagy lakásukon keresték fel őket, tájékoztatták az ország kül- és belpolitikai helyzetéről [a demokratikus gondolkodásu egyéneket], s törekedtek a párt soraiba való bevonásukra.^{20/}

17/ PI.A. BM.VII. Res.-1943-7-1013. 1.p.

18/ PI.A. A.XVII.1/1943/64. 1.p.

19/ PI.A. BM.VII. Res.-1943-7-1013. 1.p.

20/ U.o. 2.p.

"Aki vonakodik nyíltan párttag lenni, - olvashatjuk a fentebb idézett rendőrségi jelentésben - annak elmondják, hogy mint titkos tagot is felveszik, mert nagyon jól tudják, hogy sokaknak most még kellemetlen nyíltan a szociáldemokrácia oldalára állani, a pártra nézve azonban fontos, hogy már most tudják, kikre számíthatnak rendszerváltozás esetén."^{21/} /Kiemelés: FI./

Az újonnan beszervezetteket - ügyvédek, magántisztviselők, kereskedők, iparosok - akik mint "titkos tagok" léptek be a pártba, lo-es csoportokba osztották be, s ezeknek a csoportoknak élére baloldali szociáldemokrata párttagokat állítottak.^{22/} Ez a párt-szervező, tömegbefolyást szélesítő munka egyben azt is mutatja, hogy a szegedi kommunisták és baloldali szociáldemokraták 1943 végén világosan látják, az ellenforradalmi fasiszta rendszer egyre mélyülő válságát, erősítik tömegkapcsolataikat, s készülnek arra, hogy a rendszer bukása után az antifasiszta demokratikus erőkkal összefogva hozzákezdjenek a demokratikus, független Magyarország munkája megindításához. Ez a tevékenység azonban nemcsak az erőgyűjtésre, a készülődésre szorítkozott, hanem a helyzetadta lehetőségek felhasználásával a rendszer gyengítését elősegítő akciók szervezését is jelentette.

A szociáldemokrata pártszervezet szervezeti erejének megerősödése következtében lehetőség adódott, hogy a működését több éve szüneteltető rókusi és belvárosi pártszervezeteket a vezetőség új életre keltse.^{23/}

A szakszervezetek és az SzDP szervezete megerősítésére irányuló munka következtében nőtt a legális munkásszervezetek tömegbefolyása, erősödött a szociáldemokrata baloldal és megszilárdultak a kommunisták pozíciói is. A kommunisták tevékenységének hatá-

21/ PI.A.BM.VII. Res.-1943-7-1013. 2.p.

22/ PI.A. A.XVII. 1/1943/64. 1.p.

23/ U.o.

sára a munkások soraiban egyre jobban terjedt a harcos, forradalmi felfogás, s a proletártömegek a SzDP felső vezetőségének jobboldali politikai irányvonalából mindinkább kiábrándultak, kezdték követni a kommunisták politikai célkitűzéseit, s ezeknek alapján folytatták harcukat a fasiszta diktatura ellen.

A kommunistáknak ezt a munkáját nagyban elősegítette az adott történelmi helyzet. Az ország fejlődésének érdeke és a munkásmozgalom előtt álló feladatok egybekapcsolódása következtében, az agresszív háborúból való kilépés, a nemzeti függetlenség megvédése, a demokratikus átalakulásért vívott harc kérdései kerültek napirendre. Ilyen körülmények között a kommunisták és szociáldemokraták közötti ellentét, a proletárdiktatura kérdésében háttérbe szorult, s a közvetlen feladatok végrehajtásában létrejöhetett az egység megvalósulása.

A jobboldali felső vezetés megkísérli, hogy a szociáldemokrata tömegeket eltérítse a kommunistákkal való együttműködés útjáról, s rájuk kényszerítse az uralkodó osztályt kiszolgáló, "lojális", opportunistá politikát. A kommunista befolyás megfékezése érdekében nyíltan hangoztatják, hogy a szociáldemokratákat nem lehet azonosítani a "bolsevistákkal".

Szeder Ferenc - a SzDP országos főtitkára - a szegedi szociáldemokrata szervezet 1943 január 16-i nagyválasztmányi ülésén gyakorlatban bizonyította be ezt az opportunistá politikát. A burzsoá nacionalizmust magáévá téve és ezt hirdetve kijelenti, hogy az ország területi gyarapodásával a nemzeti kérdés megoldása előtérbe került, s a magyar szervezett munkásságra mint a "kulturában magasabban állóra" nagy szerep vár ebben a tekintetben.^{24/} Felszólítja a párttagságot, hogy miután a szociáldemokratáknak a kormányzat

előtt is kezd értéke lenni, erre a bizalomra "szolgáljanak rá."^{25/}
A kommunistákkal való együttműködéssel kapcsolatban pedig kategó-
rikusan kijelenti: "Bolsevisták nem vagyunk... Ki merné azt állí-
tani, hogy a szociáldemokraták és a bolsevisták között nem lehet
éles vonalat vonni... A Szociáldemokrata Párt bolsevista törekvé-
seket nem dédelget..."^{26/} A munkásosztály feladataival kapcsolat-
ban a következőket mondja: "1919 szabadság lázán már tullestünk és
reméljük, hogy a józan munkásság akár milyen idő jön, nem fogja
elveszíteni a fejét... Van idő, amikor beszélni és amikor hallgat-
ni kell. Most hallgatni kell..."^{27/} /Kiemelés: FI./

A jobboldali szociáldemokrácia "józan mérsékletre" int akkor, ami-
kor a fasizmus katasztrófa felé sodorja az országot, s a munkásmoz-
galom feladata azt kívánja, hogy a szociáldemokrata és kommunista
tömegek összefogva harcot indítsanak az uralkodó osztályok dikta-
turája ellen a forradalmi demokratikus átalakulásért.

A "bolsevizmussal" igyekeztek megfélemlíteni a szociáldemok-
rata munkástömegeket a jobboldali vezetők, illetve arra töreked-
tek, hogy megakadályozzák a kommunista és szociáldemokrata munká-
sok együttes harcát, egységfrontjának kialakulását, a fasizmus el-
len, a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtése
érdekében.

A jobboldali vezetés ilyenirányú tevékenysége azonban ugyszól-
ván teljesen hatástalan maradt. A munkástömegek, a dolgozók egyre
jobban tapasztalhatták, mind gazdasági, mind pedig politikai téren
az uralkodó osztályok "szociáldemokráciát értékelő" tevékenységét.
A gazdasági romlás, a terror fokozódása, a kizsákmányolás rendki-
vüli mértékű növekedése, párosulva a kommunisták és a baloldali

25/ PI.A. BM.VII.Res.-1943-7. számnélkül.

26/ U.o.

27/ U.o.

szociáldemokraták tevékenységével, a dolgozó tömegek előtt egyre világosabbá tették a valóságos helyzetet, s összehasonlítva a kommunisták és a SzDP jobboldali felső vezetőinek politikai irányvonalát és gyakorlati tevékenységét, egyre nagyobb tömegben a kommunisták mellé álltak. Ezen változások és tevékenységek következtében már 1943 októberében a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben érezhető volt és egyre erősödött a szegedi munkásság forradalmi hangulata.^{28/}

Hiába volt a jobboldali munkásárulók minden erőlködése, hogy megakadályozzák a kommunisták behatolását a SzDP-be, ezek mélyen beépültek a szakszervezeti és pártszervezetekbe. A szegedi rendőrkapitányság helyettese jelenti ezzel kapcsolatban 1943 április 9-én: "...Szeder Ferencnek és egy pár jóhiszemű társának az a törekvése, hogy a szociáldemokrata pártot az általuk képviselt irányzatban megtartsák, a felforgató elemeket a párttól távoltartsák és így megakadályozzák azt, hogy adandó esetben ismét a kommunisták ragadják magukhoz a hatalmat, teljesen meddő erőlködés, mert a magyarországi kommunisták pártjának megbízottai már is benntvannak a pártban és állandóan tart oda a kommunisták beszivárgása." ^{29/}

A kommunisták azonban nemcsak behatoltak a legális szervezetekbe, hanem igyekeztek ott vezető funkciókat szerezni, annak érdekében, hogy így a mozgalmat eredményesebben irányíthassák, a munkásegységfront, az antifasiszta népfront megteremtése céljából. Harcos, az opportunistákkal szembeszálló, különböző antifasiszta akciókat szervező tevékenységük, felvilágosító, agitációs munkájuk eredményeként - bár kommunista voltukat illegalitásban tartották - a munkástömegek különböző tisztségek betöltésére válasz-

28/ PI.A. BM.VII.Res.- 1943.7.- 1013. 2.p.

29/ U. itt. 1.p.

tották meg őket, s így kerülnek be többen a Szociáldemokrata Párt végrehajtó bizottságába is.^{30/} "Nyilvánvaló, hogy ilyen összetételű vezetőség - írja a szegedi rendőrfőkapitány helyettese 1943-ban - nem fog eleget tenni annak a központi rendelkezésnek, hogy tilos a pártban szovjet propagandát kifejteni és minden párttag köteles azonnal jelenteni a helyi csoport vezetőségének, ha azt veszi észre, hogy valaki szovjet propagandát terjeszt..."^{31/}

A kommunisták, együttműködve a baloldali szociáldemokratákkal a munkásegységfront kialakítása érdekében nagy gondot fordítottak az ifjúság megnyerésére is. A szervezetek megerősítését szolgáló agitációk során arra törekedtek, hogy minél több forradalmi érzelmű, antifasiszta, baloldali gondolkodású fiataalt nyerjenek meg a mozgalom számára és tömörítsék őket a különböző legális munkásszervezetekbe.^{32/} A kommunistákat az a megfontolás vezette, hogy az ifjúságot éppen forradalmi lendülete következtében a végrehajtandó akciók során könnyebben harcba tudják vinni, s fiatalos lendületükkel elősegíthetik a megmozdulások kiszélesedését.

Az újonnan beszervezett fiatalokkal együtt természetesen azokkal is foglalkoztak, akik már korábban beléptek a Szociáldemokrata Párt valamelyik szervezetébe. Az ifjúságot felvilágosították a mozgalom előtt álló feladatokról, s rendszeres oktatás során formálták gondolkodásmódjukat és megismertették őket a marxizmus-leninizmus tanításaival. Arra törekedtek, hogy megértessék velük, s elmélyítsék bennük a szociáldemokraták és kommunisták összefogásának szükségességét. Az "...építőmunkások egyik vezetőségi tagja, aki egyuttal a párt végrehajtó bizottságának is a tagja, a beszervezett fiatalokkal folytatott beszélgetés /oktatás/ közben kihang-

30/ PI.A. A. XVII. 1/1943/64.

31/ PI.A. BM.VII. Res. -1943-7-1013. 3.p.

32/ PI.A. A. XVII. 1/1943/64.

sulyozta, hogy nem kell félni a munkásságnak attól miszerint 1919 megismétlődik, vagyis hogy a munkás újra munkás ellen harcol, mert a közelálló jövőben a második és harmadik internacionalisták nem egymás ellen, hanem egymás mellett fognak küzdeni, hatalomrajutás esetén a most fennálló rendszer visszaállítói ellen." - olvashatjuk egy 1943. októberi rendőrségi jelentésben.^{33/}

Ez az idézet bizonyítja, hogy a szegedi kommunisták a gyakorlatban is harcoltak a szociáldemokrata és kommunista munkástömegek együttműködésének a megvalósításáért, s egyben azt is kifejezésre juttatja, hogy 1943 végén látták a fasiszta rendszer alkonyának kezdetét, s tudták, az uralkodó osztályok hatalmának bukása után a proletáriátusnak is részesednie kell a hatalomból.

A kommunisták tevékenységének hatására a szervezett ifjúság magáévá tette az antifasiszta függetlenségi harc gondolatát, s egyben a fiatalok jelentős százaléka elfogadta a kommunista eszméket.^{34/}

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a legális munkásszervezetekben végzett tevékenység mellett, jelentős mértékben fokozták agitációs és propaganda munkájukat az üzemekben is. A dolgozók előtt ismertették a tényleges hadihelyzetet, lerántották a leplet a hamis német jelentésekről, s tájékoztatták őket a szovjet hadsereg feltartóztathatatlan előnyomulásáról. Szervezték és vezették a dolgozók bérharcait, szabotázs-akciókat, munkamegtagadásokat, és arra törekedtek, hogy a munkások akciói mindinkább politikai jellegűvé váljanak, s a fasiszta rendszer ellen irányuljonak.

Befolyásuk különösen megerősödött a Délmagyarországi Cipőgyárban, ahol a kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők közül Bernáth András, Engel Mihály, Gladics Gyula, Lacsán Mihályné,

33/ PI.A. BM.VII.-Res.-1943-7-1012. 2.p.

34/ U.o.

Lacsán Mihály és Schwarcz Aladár fejtett ki eredményes tevékenységet. "A fentiek befolyása következtében /a felsoroltakról van szó -FI.-/ a gyár munkásainak tulnyomó része szélsőséges szocialista felfogású, de van közöttük kommunista érzelmű is." -írja a szegedi rendőrkapitány 1943 október eleji jelentésében.^{35/}

A kommunisták tömegbefolyásának növekedése, a baloldali szociáldemokrata mozgalom megerősödése, ennek kapcsán a proletáriátus, a dolgozó tömegek harcainak fellendülése a szegedi uralkodó köröket aggodalommal töltötte el, s erélyes rendszabályok alkalmazását sürgették. "A baloldal erősödése egy idő óta aggasztó méreteket öltött... A kormányzat semmi intézkedést nem tesz a baloldal elnyomására, ami csüggedést okoz a jobboldali emberekben. Legalább tömegesen ne adjanak módot a szociáldemokraták szervezkedésére." - hangoztatja 1943 októberében a Keresztény Magántisztviselők Egyletének egyik vezetője.^{36/}

Az Ujszegedi Katolikus Legényegylet vezetője még ennél is tovább megy: "Mi az oka annak, - kérdezi - hogy nem akarják beszüntetni a Szociáldemokrata Pártot? Pedig mindenki tudván tudja, hogy az a szálláscsinálója a kommunizmusnak. Sőt mintha még hivatalos támogatásban is részesülnének, s így nagy lendülettel megy szervezkedésük."^{37/}

A fasiszta csapatok veresége, majd ezt-követően Olaszország kiugrása az agresszív blokkból a Kállay kormány lavirozó, hintapolitikájának fokozódását vont maga után. Megerősödött az uralkodóosztályon belül a különböző angolszász orientációju csoportok tevékenysége a kormány támogatásával. Kállayék a nyugati hatalmak rokonszenvének elnyerése érdekében - másrészt, hogy a jobboldali

35/ SZÁL. SZFI. Kigyűjtött MMI. 1907-1944. 1112/1943.

36/ U.itt. 554/1943.

37/ U.o.

szociáldemokrata vezetőket még nagyobb "lojalitásra", azaz áru-
lásra biztassák, s ezzel igyekezzenek elvenni az élet az egyre
jobban kibontakozó harcos munkásmegmozdulásoknak - 1943 őszén
enyhítették a legális munkásszervezetekre gyakorolt nyomást. Az
angolszász orientáció, a SzDP-t és a szakszervezeteket korábban
igen erősen sújtó terror minimális csökkentése, az uralkodó osz-
tályok németbarát, szélsőfasiszta köreiben nagyfokú elégedetlen-
séget váltott ki.

A kommunisták tömegbefolyásának növekedése, a legális munkás-
szervezetek politikai és szervezeti megerősödése, a baloldal te-
vékenységének fokozódása a szegedi munkásmozgalomban abban az idő-
ben bontakozott ki, amikor a KMP Központi Bizottsága - politikai
és taktikai okokból - elhatározta, a párt feloszlátását. A Központi
Bizottság 1943 júniusában a tömegbefolyás kiszélesítése érdeké-
ben döntött, úgy, hogy kimondja a feloszlátást, annak hírét elter-
jeszti, de ugyanakkor nem szünteti meg a munkát, hanem néhány he-
tes szünet után a párt új elnevezéssel tovább dolgozik.

A határozat értelmében 1943 júniusában a Központi Bizottság
röplapot adott ki, amelyben bejelenti a KMP feloszlátását, s fel-
hív minden kommunistát arra, hogy álljon élére az egész nemzet ér-
dekéért vívott harcnak. "Fogjatok össze minden becsületes ember-
rel - társadalmi állásra, világnézetre, vallásra, nemzetiségre
nem tekintve - , aki hajlandó harcolni a Hitlerfasizmus megsemmisi-
téséért" - hangzik a felhívás.^{38/}

A határozat meghozatala után júliusban a Központi Bizottság
újra összeült, s a párt nevét Békepártra változtatta át. Ezköve-
tően a korábbi stratégia alapján egészen 1944 szeptember elejéig
- a KMP ujjaalakulásáig - a kommunista párt Békepárt néven vezeti

38/ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. V.köté-
Szikra. Bp. 1955. 142. p.

a hárcot a fasizmus ellen, az antifasiszta, demokratikus erők összefogásáért.^{39/}

A kommunista párt feloszlátását kimondó határozat és a KMP-nek Békepárttá alakulása nem eredményezte azt, hogy a szegedi mozgalomban résztvevő kommunisták a Békepárt égisze alatt folytatták volna tevékenységüket, hanem a korábbi helyzetnek megfelelően vezették a proletáriátus, az antifasiszta demokratikus erők harcát. A Békepárt kiadványai, röplapjai nem jutottak el a szegedi munkásmozgalom vezetőihez.^{40/} Ennek okait nyilvánvalóan elsősorban az objektív nehézségekben kell keresnünk, másrészt megakadályozták ezeknek eljutását a szakszervezetek központi vezetőségének jobboldali vezetői is. Ezek a vezetők gondosan ügyeltek arra, hogy a helyi csoportokhoz a Békepárt felhívásai ne jussanak el a szakszervezeten keresztül. A Bőripari Munkások Szakszervezetének 1944 február 18-i központi vezetőségi ülésén Hübai titkár bejelentette, hogy "...ismeretlen Békepárt aláírással az irodát levelekkel, nyomtatványokkal több esetben felkeresték. Az elnökség utasította az irodát, minden ilyen megkeresést azonnal semmisítsen meg."^{41/}
/Kiemelés: FI./

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a legális munkásszervezetek megerősítéséért folytatott tevékenységüket, tömegbefolyásuk kiszélesítését, összekapcsolták a munkástömegeknek a fasizmus elleni harcra való mozgósításával. E harcnak 1943-44 folyamán különböző formái alakultak ki, így az uralkodó osztályok háborus politikájával szembeni ellenállás egyik formája a bérmozgalmak voltak. A kommunisták ezeknek a bérharcoknak során arra törekedtek, hogy javítva a munkások anyagi helyzetén, ugyanakkor a mozgalmak

39/ Bővebben lásd: Kádár János: A Kommunisták Magyarországi Pártja feloszlátása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről. Párttörténeti Közlemények II.évf.3.sz.1956.20-26.p.

40/ Ladányi Benedek visszaemlékezése. jkv.1955.III.18./Gaál E.gyűjt.

41/ PI.A. Börsz.41. Közp. V_e z.Ülések jkv-i 1940-1944. 1944.II.18-i ülés jkv. 4.p.

szervezése közben kifejtett propaganda és agitációval a proletáriátust politikai ellenállásra mozgósítsák. A munkások béremelési követeléseit ezekben az években éppen ezért kifejezésre juttatták a fasiszta rendszerrel szembeni gyűlöletüket és ellenállásukat is.

A szakszervezetek ^{szegedi} vezetői a szervezet egyik főfeladatául a bérmozgalmak szervezését, a magasabb munkabérek követelését tették. Az egyes csoportokon keresztül felhívták a munkások figyelmét arra, hogy ha a tőkések nem teljesítik követeléseiket, akkor munkabeszüntetésekkel, sztrájkokkal válaszoljanak erre.^{42/} Ezeknek a bérharcoknak során a vezetők arra törekedtek, hogy elsősorban a nehézipari, kisebb üzemekben induljanak meg az akciók, ezzel segítve elő a nehézipari proletáriátus harcra mozgósítását.^{43/}

A munkásság, a szervezőmunka eredményeként a nehézipari üzemekben is egymás után indítja a különböző akciókat a bérek emelése, a drágasági segélyek kifizetése, a hadbavonultak támogatása érdekében. A proletáriátus küldöttei nap, mint nap felkeresik a gyárak vezetőségeit, s követelik az alacsony bérek felemelését. Ezzel kapcsolatban az Ujszegedi Kender vezetősége a következőket írja a gyár budapesti központjához: "...rendkívül fontos lenne a keresetek valamilyen formában való felemelése, mert... a munkások körében mindinkább nagyobb elégedetlenség mutatkozik... Ma már alig tudjuk leszerelni egyes üzemekben a béremelésre vonatkozó harcokat." ^{44/}

Az 1943-as év elején hasonló mozgalmakat indítanak a Szegedi Kendergyár áztató és tiloló munkásai is, akik egyben azt is követelték, hogy minősítsék őket nehéztesti munkásokká.^{45/}

42/ PI.A. BM.VII.Res.-1943-7-1013. 1.p.

43/ U.o.

44/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Személyzeti Osztály anyaga. "1943-44" c. dossie. A gyár 1943.II.9-i levele.

45/ SZÁL. Szegedi Kender iratai. "1943.I.Textilgyárosok." ujc. dossie. A gyár 1943.I.12-i levele.

A nyomdaipari dolgozók az alapbérek érdekében indítottak mozgalmat, hangoztatva, hogy "...A mai fizetések a drágasággal egyáltalában nem állanak arányban."^{46/} A béremelési követelések mozgásba hozták a vasipari és az építőipari munkásságot is, akik hasonló jellegű akciókat szerveztek.^{47/}

A munkabérek emelése érdekében indított mozgalmak mellett 1943 végén, 1944 tavaszán a Jutafonógyárban, az Ujszegedi-, a Szegedi Kendergyárban, a Szegedi Falemezgyárban a munkások eredményes harcot vívtak az őszi-, drágasági segélyek kivívásáért.

A proletáriátus ellenállásának fejlettebb tudatosabb formái a munkamegtagadásokban és a hadiüzemekből való szökésekben is megnyilvánultak, amely akciók ugyyszólván valamennyi hadiüzemben tapasztalhatóak voltak. 1943 június-júliusában a Jutafonógyár munkásai közül többeket letartóztatnak és állítanak haditörvényszék elé mert, mint "...honvédelmi munkára igénybevett személyek, rendeltési helyüket... önkényesen elhagyták..."^{48/} A haditörvényszék a szabotálókat egy havi, több napos böjttel és kemény fekhellyel súlyosbított fogházra ítélte. Hasonló munkamegtagadások, szökések fordultak elő az Ujszegedi- és a Szegedi Kendergyárban is.^{49/} A kisebb gyárakban üzemekben - így pl. a Délmagyarországi Cipőgyárban, a Központi Gáz- és Villamossági RT-ben, az Első Kecskeméti Konzervgyár szegedi telepén, a Faludi malomban - is több munkás tagadja meg a haditermelést és hagyja el az üzemet.^{50/}

A KMP Külföldi Bizottsága, a Kossuth Rádió keresztül 1943 folyamán, 1944 elején az ellenállási mozgalom fokozására, sztrájk-

46/ PI.A.Ny.Sz. II.27. A szegedi bizottság 1943.I.24-i levele az Országos Bizottsághoz.

47/ PI.A.V.Sz. 1944/51. A szegedi csoport 1944.II.19-i levele, ill. PI.A.É.Sz.III.17./Szeged/ 7-1943. A szegedi csoport 1944.I. 27-i levele.

48/ Hadtörténeti Intézet levéltára. Asszegedi Haditörvényszék iratai: Ü.811/1943; 812/1943, 813/1943; 820/1943, stb.

49/ U.itt. 539/1943; 1391/1943-I.; 1551/1943; 774/1943; 1394/1943-I.; 1407/1943-I.; stb.

50/ U.itt. 1390/1943-I.; 1392/1943-I.; 890/1943; Ü.817/1943.

kokra, szabotázsakciók szervezésére szólítja fel a magyar proletáriátust. A szegedi kommunisták, munkások is rendszeresen hallgatták a Kossuth Rádió adásait, amelyek újabb tettek végrehajtására serkentették őket.^{51/}

1944 februárjában egy hét leforgása alatt 2 nagyszabású szabotázsakciót hajtottak végre Szegeden. Február 22-én este kigyulladt a Mezőgazdasági Közraktárak RT. /Back-malom/ alsótiszaparti telepén az egyik raktár, s a tűz igen jelentős károkat okozott. A nyomozás során letartóztatják Ördögh András munkást, aki a rögtönítélő bírósági tárgyalás során beismeri, hogy a tüzet ő idézte elő. A fasiszta vérbíróság tettéért halálra itéli és kivégezteti.^{52/}

Egy hét múlva - Február 29-én - a hajnali órákban az Ujszegedi Kendergyár gerebenező üzeme borult lángba, s a tűz során elpusztult az üzemrész, valamint az előző napi teljes termelési eredmény.^{53/} A tüzhöz az elnyomó szervek nagy apparátussal vonultak fel. A tűzoltókon kívül egy szakasz rendőrt, két század katonaságot is kivégényeltek. Megjelent a politikai nyomozótestület több tagja, a város rendőrkapitánya, a szegedi hadtest vezérkari főnöke, akik egyöntetűen megállapítják, hogy a tüzet gyújtogatás idézte elő.^{54/} Hiába volt azonban a nagyarányú nyomozás, az előbbi megállapításon kívül egyebet nem tudtak kideríteni.

A kommunisták a proletáriátus ellenállásra való mozgósítása mellett, a paraszttságot is igyekeztek fokozottabb mértékben bevonni az antifasiszta harcba. A tanyai lakosság között terjesztik a marxizmus eszméit, megmutatják a háború igazi célját, s a beszolgáltatás megtagadására szólítják fel őket.^{55/} Tevékenységük hatására a város körüli feketeföldeken élő 20 holdon aluli gazdák ké-

51/ Ladányi Benedek visszaemlékezése. jkv. 1955. III. 18. Gaál E. gyűjt.

52/ Délmagyarország 1944. III. 7. 3. p., ill. 1944. III. 10-i számok.

53/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Tűzkár 1944. anyag. A gyár 1944. II. 29-i levele a központhoz.

54/ U.o.

55/ SZÁL. SZFI. Kigyűjtött MMI. 1907-1944. 250/1944.

rik, hogy a szántóföldek kataszteri tiszta jövedelmének aranykoronában kifejtett értéke 40%-kal csökkentessék, mert az eredetileg megállapított aranykorona értéke alapján rendkívül magas a beszolgáltatási kötelezettség.^{56/}

A Szegedi Általános Gazdakör tagjai a tejbeszolgáltatási kötelezettségek mérséklését kérik.^{57/} A beszolgáltatási kötelezettségek csökkentésére irányuló kérelmeken túl a parasztság jelentős száma meg is tagadja a beadások teljesítését. 1943 tavaszán 695 kis- és középparaszt ellen indult büntetőbírószági eljárás, mert nem teljesítették a zab, tengeri, burgonya és egyéb terményekből előírt beszolgáltatást.^{58/} A következő évben a parasztság ellenállásának eredményeként a városra kirótt terménymennyiséget nem tudják begyűjteni, még a karhatalom igénybevételével sem.^{59/}

Az agrárproletáriátus mozgalmi az alacsony bér miatti munkamegtagadásokban jutottak kifejezésre. 1943 márciusában az egyik törvényhatósági bizottsági tag megállapítja, hogy "...Szeged város területén a hatóságilag megállapított munkabérért nem lehet mezőgazdasági munkást kapni."^{60/} A Szegedi Erdőigazgatóság is kéri a munkások kirendelésénél a hatóság segítségét, annak érdekében, hogy ezek "rászoríttassanak" a megállapított napszámbér melletti munkavállalásra. Kijelentik, hogy az "...erdőigazgatóság..., ahol a munkásság nem áll munkába, az előírt napszámbérért, ott az internálási eljárást meg fogja indítani, mert e téren végre rendet kell teremteni."^{61/}

A honvédelmi munkakényszer alkalmazásával, a dolgozók internálásával azonban nem tudják megakadályozni az agrárproletárok,

56/ SZÁL.SZFI.Közellátási iratok. 1943. 259/1943.

57/ U.itt. 428/1944.

58/ U.itt. 971/1943.

59/ Lagányi Benedek visszaemlékezése, jkv.1955.III.18. Gaál Endre gyűjtése.

60/ SZÁL. Szeged Város Törv. Hat.Biz-nak 1943.III.31.ülésének jkv-50. pont.

61/ SZÁL. SZFI. Közellátási iratok. 1944. 526/1944.

napszámosok, erdőmunkások ellenállását. Világosan bizonyítja ezt a város Gazdasági Felügyelőségének egyik 1944. évi jelentése, amelyben a következőket írja: "A kényszermunka azonban nem megfelelő, mindenki szabotálni igyekszik. Ezt a kérdést néhány internálás nem oldja meg. A munkától való tartózkodás edáig megy, hogy egy ember egy nap alatt 20 négyszögöl cukorrépát kapál meg és egyez ki."^{62/}

A parasztságot a beszolgáltatás, az alacsony munkabérek mellett nagymértékben sujtotta az agrárrolló is. Az alacsony termelői árak, másrészt az iparcikkek magas árai közötti nagyfoku eltérés arra indítja a parasztokat, hogy gyűléseken tiltakozzanak a kormány parasztságot nyomó agrárpolitikája ellen.^{63/} A háborus termékek csökkentésére irányuló akciót jelentette a parasztság ellenállása, a kötelező éjjeli őrszolgálat teljesítésével szemben.^{64/}

A munkások, parasztok ellenállási mozgalmainak szervezésén túl a kommunisták nagy gondot fordítottak az értelmiség között végzett antifasiszta agitációra is. A korábbi évek gyakorlatának megfelelően a már jól bevált irodalmi estek tartására 1943-ban két esetben került sor. Május 16-án az SzDP szervezésében a Tiszaszálló zsufolásig megtelt nagytermében Kállai Gyula: "József Attila Szegeden" címmel tartott előadást, amellyen a munkásokon kívül a diákifjúság, az értelmiség is jelentős számban képviseltette magát. Az irodalmi esten közreműködött József Jolán, Hont Erzsébet, Gerő Ilona, Ascher Oszkár, s a Szegedi Általános Munkásdalegylet.^{65/} Ezt követően október 10-én Ady emlékestet szerveznek, amelyen mintegy 600 főnyi munkás és értelmiségi hallgatóság vesz részt.^{66/}

62/ SZÁL. Szeged Város Gazdasági Felügyelősége iratai. 1944. 856/1944.

63/ SZÁL. SZFI. 1944. 4/1944.

64/ U.itt. 1268/1944.

65/ Délmagyarország. 1943. V. 18. 6.p., ill. SZÁL. MÉMOSz Szegedi csoportja. Levelezés 1943 20/1943.

66/ PI.A. A.XVII. 1/1943./64.

Ezek az irodalmi estek a munkások, értelmiségiek politikai jellemző megmozdulásai voltak, ahol kifejezésre juttatták antifasiszta meggyőződésüket, a demokratikus, szabad, független Magyarország megteremtésére irányuló törekvésüket. A belügyminisztérium felismerve ezen estek "veszélyességét" 1943 október végétől kezdődően megtiltotta a műsoros előadások tartását a politikai pártok számára.^{67/}

A háború alatti években a szegedi proletáriátus, a dolgozó tömegek, fokozatos tudatosodási folyamaton mennek keresztül. A világháborút előkészítő haditermelés kiépítése következtében előállott konjunkturális helyzet, - amely átmenetileg javít a dolgozók megélhetési viszonyain - a burzsoá demagóg propaganda fokozódása - figyelembevételével a szegedi proletáriátus strukturális jellegzetességeit, a város kispolgári, értelmiségi jellegét - kedvezőbb talajt teremtené a burzsoá ideológia térhódításának. Ennek következménye az, hogy bár a munkások többsége kitart korábbi nézetei mellett, egyrésze azonban átmenetileg támogatójává válik az álmunkás szervezeteknek. Az álmunkásszervezetek - elsősorban Hivatásszervezet - tevékenységét az objektív okokon túlmenően megkönnyítette a SzDP és a szakszervezetek helytelen taktikája is.

A proletáriátus legális szervezeteiben dolgozó kommunisták, az SzDP. 1939-es választási veresége után támadást indítanak az álmunkásszervezetek ellen, a proletártömegek megnyeréséért, a munkásegységfront megteremtéséért. A munkabérek emelésére, a szociális viszonyok megjavítása érdekében indított akciók során a munkásosztály és a dolgozó tömegek egyre inkább kezdik felismerni a háború igazi célját, s a kezdeti időszakban indított gazdasági jellegű mozgalmak fokozatosan politikai jelleget öltenek.

67/ PI.A. A. XVII. 1/1943/64.

A terhek fokozódása, a nyersanyagbeszerzési nehézségek következtében a gyáripari termelési időszakos megtorpanásai, az üzemi redukciók, a munkáselbocsátások, objektíve kedvezőbb talajt teremtenek a kommunisták tevékenységének, a munkásegységfront kialakításának.

A háboru menetében bekövetkezett döntő fordulat, a fasiszta agresszív blokk kibontakozó válsága, majd szétesésének megindulása, ezzel egyidejűleg a háborus terhek, a politikai elnyomás fokozódása mindinkább mozgásba hozzák az összes antifasiszta erőket, s nagyobb lehetőség adódik az antifasiszta népfront megteremtésére. A munkások kiábrándulnak az álmunkásszervezetekből, harcukban az igazságtalan háboru ellen fordulnak, s fokozatosan erősödik a fasiszta rendszerrel szembeni ellenállásuk.

A kommunisták ezekben az években fokozzák tevékenységüket a legális szervezetek politikai és szervezeti megerősítéséért, növelik tömegbefolyásukat, s ezzel egyidejűleg a szociáldemokrata baloldal is egyre szervezettebbé válik, s mindinkább szorosabb lesz az együttműködésük a kommunistákkal.

A munkások, parasztok, értelmiségiek között végzett agitációs propaganda munka, a különböző ellenállási akciók szervezése kialakítja ezekben az osztályokban és rétegekben az antifasiszta összefogás szükségességének^a felismerését. A munkások, parasztok harcai mellett - amelyek a háborus termelés akadályozását szolgálják, s egyben kifejezésre juttatják a horthysta rendszer elleni gyűlöletüket - az értelmiség legjobbjai összefognak és együttműködnek a proletáriátussal és kommunistákkal.

A függetlenség, az ország szabadsága megvédésének a gondolata - az objektív helyzet megváltozása, a kommunisták tevékenységének hatására - mindinkább tudatosodik a dolgozóban, s eljutnak oda hogy bár szerény keretek között, de harcot indítanak a független,

szabad, demokratikus Magyarország megteremtéséért, bizonyítva ezzel azt, hogy felismerték a forradalmi átalakulás szükségességét.

A dolgozó tömegek helyzete és harca a német megszállás időszakában /1944.III.19- 1944.X.11./

1944 elején a magyar fasizmus helyzete nagymértékben megingott és válságossá vált. A válság kibontakozásában mint külső tényezőnek nagy szerepe volt a szovjet hadsereg győzelmeinek, a nyugati szövetségesek földközi-tengeri harcainak, a fasiszta koalíció bomlásának.^{68/} Ezzel egyidejűleg a Horthy-rendszer belső helyzetében is lényeges változások mentek végbe. A rabló célokért, és idegen érdekekért folyó háború a dolgozókat gazdaságilag kifosztotta, nyomorba döntötte, szenvedéseiket és véráldozataikat fokozta. Az ország függőségi helyzete a német fasizmustól, a korlátlan német befolyás, növelte a magyar nép gazdasági és politikai elnyomatását, kifosztását. Ezek a tényezők együttesen alkották ^{akat} azt a belső okokat, amelyek erősítették a dolgozók gyűlöletét, elkeseredését és elégedetlenségét.^{69/}

A belső és külső okok következtében 1943 folyamán "...rés" támadt az uralkodó osztályok között, a "felüllevők" soraiban - ellentéteik kiéleződése, a kormánykörök politikájának bizonytalansága, kapkodása következtében... Másrészt viszont az "alul levők", a dolgozó tömegek soraiban háboruellenes, baloldali erjedés következett be és az antifasiszta megmozdulások is kibontakozóban voltak.^{70/}

Az uralkodó osztályok bomlásának mélyülését többek között az is mutatja, hogy a textilipari vezető tőkés körök egyre intenzívebben foglalkoznak a háború utáni átmenetgazdálkodás kérdéseivel. 1944 február közepén a háború utáni gazdálkodás problémáit érintő

68/ Korom M.: Id.m. 154.p.

69/ U.o.

70/ U.o. 154-155.p.

tervezetet dolgoznak ki, s juttatják el az iparügyi-, s pénzügyi-, kereskedelmi- és közlekedésügyi miniszterekhez. A beadványból világosan kiderül, a tőkések már nem hiszenek a háboru menetének megváltozásában, s arra törekednek, hogy az "átmenetet" minél zökkenőmentesebbé, számukra előnyösebbé tegyék.^{71/} Hasonló jellegű megbeszélésre került sor február végén is, ahol az átmenetgazdálkodás kérdéseinek megvitatásán túl - érezve a rendszer belső ellentmondásainak nagyfokú kiéleződését - az Ujszegedi Kendergyár igazgatójának javaslata alapján, foglalkoznak a munkáskérdés vizsgálatával is, sőt kívánatosnak tartják a munkások képviselőinek a bevonását a probléma megvitatásába.^{72/}

Az uralkodó osztály válságának mélyülését mutatja továbbá az is, hogy 1944 tavaszán megindul a MÉP bomlása. Az ellentétek éleződésének hatására 1944 április elején 17 országgyűlési képviselő - köztük dr. Rosta Lajos és Peták Sándor Szeged képviselői - és egy felsőházi tag lépett ki a MÉP-ből.^{73/}

Mindezek a jelenségek azt mutatták, hogy 1944-ben gyors iramban érlelődtek a forradalmi helyzet kialakulásának objektív feltételei, s bár ettől - különböző okok következtében - lényegesen elmaradva, de a szubjektív feltételek is lassan kibontakozásnak indultak.

Az ország belső és külső helyzetének változása következtében 1944 elején egyre jobban fenyegetett a német megszállás veszélye. Miután a szovjet csapatok tavasszal elérik a Kárpátok előhegyeit, ezzel nagymértékben megnövekedett a német fasizmus számára Magyarország elvesztésének a lehetősége. Ennek elkerülése, az esetleges

71/ SZÁL. Jutafonó iratai. "Len- Kender- és Jutaiipari szakosztály" c. dossie. A Szakosztály 1944.II.11-i beadványtervezete.

72/ U.itt. az 1944.II.25-i ülésről készített feljegyzés.

73/ Függetlenség. 1944. április 7. Idézi: Korom M.: Id.m. 178.p., ill. Délmagyarország. 1944.IV. 13.

magyarországi kiugrási szándékok megakadályozása érdekében a német fasizmus elhatározta Magyarország megszállását.

A magyar uralkodó osztályok félve a dolgozó tömegek ellenállásának fokozódásától, a szovjet hadsereg előretörésétől, árulásukat betetőzték azzal, hogy - ingatag uralmuk meghosszabbítása érdekében, még mindig nem mondva le az angolszász segítségről - teljesen kiszolgáltatották az országot a német fasiszták számára, hozzájárultak a megszálláshoz. Így következett be 1944. március 19-e, nemzeti történelmünk egyik leggyászosabb eseménye, amikor a rabló náci csapatok előzönlöttek az országot.

Már a megszállás első napján a szegedi dolgozók is érezhették a terror fokozódását. Rendeleti úton betiltják a színházak, mozik előadásait, bezárják a szórakozóhelyeket, s felfüggesztik a gyűlések megtartását.^{74/} Eztkövetően megkezdődik a német fasiszták berendezkedése Szegeden. Az "SS" parancsnokság a Boldogasszony sug. 17.sz. alatt üti fel tanyáját.^{75/} Elfoglalják a Tudományegyetem kollégiuma épületeinek nagy részét is.^{76/} A német hadikórház berendezéseire, fenntartásához a város különböző eszközeit, műszereit veszik igénybe.^{77/} A Tisza Lajos krt. 15.sz. alatti, a Takaréktár u. 3.sz. alatti lakóházakat saját céljaikra foglalják le.^{78/} A későbbiek folyamán bejelentik igényüket az állami Védőnőképző Intézet, a Tanítóképző épületeire.^{79/}

A németek nyomására Kállay kénytelen megválni miniszterelnöki székétől, s Horthy Sztójay Dömét nevezi ki március 22-én miniszterelnökké, ami után végbemegy az alsóbb vezetés átalakítása

74/ Délmagyarország. 1944.III.21. 3.p.

75/ SZÁL. SZFI. 1944. 827/1944.

76/ U.itt. 1062/1944.

77/ U.itt. 1130/1944.

78/ U.itt. 863/1944.

79/ U.itt. 605/1944.

is. 1944 május 6-án dr. Tukats Sándor helyett Horthy, Magyary Kossa Aladárt nevezi ki főispánnak Szegeden.^{80/} A beiktatási ünnepségen elhangzott szónoklatok bizonyítják, hogy a szegedi uralkodó körökön belül is erőterbe kerültek a szélsőjobboldali németbarát elemek, akik elítélték az angolszász orientációs hintapolitikát, s akik eddig háttérbe voltak szorítva. "Mintegy rossz álomra gondolunk vissza arra az időre, s azokra a kormányzati férfiakra, akik ennek a nemzetnek a sorsát irányították, veszedelmes csunya játékot üztek azok, akik a nemzet bizalmával visszaélve elárulták az országot és talán egy újabb őszirózsás forradalmat akartak előkészíteni". - mondja az egyik törvényhatósági bizottsági tag.^{81/}

A menesztett Kállay kormány hintapolitikájával még szinpatizálóknak - bár elég rezignáltan - felhívják a figyelmét, hogy "... az angolszász hatalmak éles germánellenes és egyben szlávbarát politikája nem hagyott kétséget afelől, hogy kiméletre onnan sem számíthatunk, értelmetlen tehát az odasandítás."^{82/} /Kiemelés: FI./

A szegedi uralkodó körök előtérbe került szélsőjobboldali képviselői, bár feltétlen hívei a német fasizmussal való teljes együttműködésnek, mégis a helyzet megszilárdítását elsősorban a "saját erők" igénybevétele útján akarták megoldani. A főispán székfoglaló beszéde ezt világosan kifejezi, amikor a következőket mondja: "... március 19.-e nem tartozik a magyar jelen rózsás napjai közé. De mindenesetre történelmi fordulópont, amelynek minden józan, önértékes, hazáját féltő és nemzete jövőjét munkáló magyar ember levonta tanulságait."^{83/} Nyilvánvaló, hogy itt elsősorban az angolszász

80/ SZÁL. Szeged. Város Törv.Hat. Biz. 1944.V.17-i ülésének jkv-e 154. pont.

81/ U.o.

82/ U.o.

83/ U.o.

orientáció lehetőségének a leszűkülésére gondoltak. dr. Rajniss Ferenc országgyűlési képviselő felszólalásában pedig a következőket mondotta "Fájdalmas, hogy legjobb bajtársunknak és hűséges fegyvertársunknak kellett segíteni a régi megáporodott szellem elsöpítésében.^{84/}

Ezek a megnyilatkozások azt mutatják, hogy bár előtérbe kerülnek a németekkel való feltétlen együttműködés hívei, mégis az uralkodó osztályon belül nem jön létre a teljes egység, s a német megszállással nem oldódik meg a válság ebben a tekintetben sem.

A Sztójay kormány kinevezésével egymás után láttak napvilágot a különböző rendeletek, amelyek a totális fasiszta diktatura kialakítását valósították meg. Szegeden közvetlenül a német megszállás után megfigyelés alá veszik az összes "kommunista gyanus" és a szláv származású egyéneket. Elrendelik, hogy a városba érkező valamennyi idegent a rendőrségnek adjanak át.^{85/} A munkásmozgalom vezetőitől elvették rádióikat, megfigyelték kikkel érintkeznek, hová járnak.^{86/}

1944 április elején megkezdődött a szegedi kommunisták, baloldali szociáldemokraták, demokratikus, antifasiszta érzelmű munkások, polgárok letartóztatása és elhurcolása. Április 3-án az esti órákban a munkásmozgalmi vezetőket elfogják, s megbilincselve, szuronyos rendőrök kísérik őket a városházára. Még azon éjjel Budapestre, a Mosonyi utcai toloncházba szállítják a letartóztatottakat.^{87/} Az internáltak között voltak: Bernáth András, Déni János, Gombai Mihály, Komócsin Antal, Komócsin Illés, Komócsin Mihály, Krajkó József, Lacsán Mihály, Tombácz Imre, dr. Valentiny Ágoston.^{88/}

84/ SZÁL. Szeged Város Törv.Hat.Biz. 1944.V.17-i ülésének jkv-e 154. pont.

85/ SZÁL. Szegedi Polgármesteri bizalmas iratok.1932.-1944.9o/1944.

86/ Délmagyarország 1945. I. 28. 6.p.

87/ U.o. ill. PI.A. VSz. 1944/51.

88/ SZÁL. SZFI.Res.-79/1944. I-II-es kimutatás.

A munkásmozgalmi vezetőket, a Mosonyi utcai toloncházból, néhány nap múlva a ricsei internálótáborba szállítják, ahonnan csak szeptember 2-án szabadulnak ki.^{89/} A letartóztatások egészen április 22-ig folytatódtak, s összesen 170 egyént internáltak Budapestre, ill. a bácstopolyai internálótáborba.^{90/}

A fasiszták, a kommunista, haladó, antifasiszta gondolkodású vezetőket egyének elhurcolása után támadást indítottak a munkások legális szervezetei, s az ellenzéki pártok ellen. Első lépésként hatósági biztost neveznek ki a szakszervezet tevékenységének fokozottabb ellenőrzésére, majd március 28-án a belügyminiszter elrendeli a különböző ellenzéki pártok - így a Kisgazdapárt és a SzDP - működésének betiltását és feloszlátását.^{91/}

A SzDP szegedi szervezetének és a szakszervezetek Hétvezér utcai helységeit március 29-én a rendőrség lepecsételte és az ingóságokat lefoglalta.^{92/} Ugyanekkor bezárják a nyomdászszakszervezet egyesületi helységét is.^{93/} A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek tevékenységének felfüggesztése után néhány nap múlva bezárják a 6000 kötetes munkáskönyvtárat is.^{94/} Az országon keresztülsöprő terrorhullám következtében Szegedhez hasonlóan, - néhány város kivételével, így Zalaegerszeg, Makó, Kolozsvár - megakadályozzák a helyi szakszervezeti csoportok működését.^{95/} A terror további fokozódásának mutatója, hogy április közepén betiltják a Délmagyarország és a Szegedi Napló lapokat,^{96/} s a Délmagyarország szerkesztőit a Gestapó kezére adják és internál-

89/ PI.A. VSz.1944./51.

90/ SZÁL.SZFI.Res.-79/1944. I-VIII. kimutatás. ill. összesítő jegyzék.

91/ SZÁL. SZFI. 1944.294/1944.

92/ SZÁL.Szegedi polg.kesteri iratok. MMI.1944/4299.

93/ PI.A.Ny.Sz. II.27. A szegedi bizottság 1944.III.31-i levele.

94/ Délmagyarország. 1957.VII.28. 6.p.

95/ PI.A. Börsz. 41.Közp.Vez.ülések jkv-i 1940-1944. 1944.VII. 20-i jkv. 19.p.

96/ Délmagyarország 1944.IV.16. 3.p.

ták őket.^{97/}

A szakszervezetek tevékenységének további bénítása érdekében megtiltanak az üzemekben, műhelyekben, gyárakban minden értekezletet, megbeszélést, s az itthonmaradt szakszervezeti bizalmiak csak egyenként tudtak kapcsolatot teremteni a dolgozókkal.^{98/} Az agitációs, propaganda, ellenállási munkát a felsoroltakon kívül nagymértékben gátolták a hadiüzemekben ebben az időben felállított un. nemzetőrségek is. Ezeket a "nemzetőrségeket" "...a hadiüzemekben szabotázs cselekmények megelőzése és elhárítása, ezzel a termelés zavartalanságának tisztosítása..." céljából hozták létre.^{99/}

A Sztójay kormány a kommunista, a munkásmozgalmi, az antisziszta, demokratikus erők és vezetők elhurcolása mellett elhatározta a "zsidókérdés megoldását" is. Ennek következtében elrendelik a különböző zsidóegyletek feloszlátását.^{100/} A hadiüzemekben foglalkoztatott zsidóktól május 1-től kezdődően megvonnak mindenfajta élelmiszerellátást.^{101/} Május közepén a polgármester elrendeli a gettó felállítását, amelyet a Margit, Korona utcák, Valéria-tér Bus, Jósika, Polgár utcák által bezárt területen rendeznek be.^{102/}

Jellemző a német és magyar fasiszták bestialitására, hogy a gettóba költöztetések során 34 egyén - zömmel idősek - vesztí el életét.^{103/} A gettóba hurcolás után július 25-28-ig terjedő időben megkezdődik a zsidók gyűjtőtáborokba való deportálása, amelynek során 3.095 férfit, nőt, gyereket szállítanak el.^{104/}

97/ Délmagyarország 1944.XI.19. 3.p.

98/ PI.A.Esz.III.17/Szeged/7-1944. 1944.V.26-i körlevél.

99/ SZÁL.Ujszegedi Kender iratai. "Katonai bizalmas 1942-1944" c. dossie. A HM. 2.193/M/17/a./ 1944.sz. rendelete.

100/ SZÁL.Fasiszták által üldözöttek anyag. Kigyűjtött iratok 1944. 9292/1944.

101/ SZÁL.Szegedi Falemezgyár iratai."Közellátási Minisztérium 1943.I.22-1944.IV.1."c. dossie 1944.IV.27-i körlevél.

102/ SZÁL.SZFI.Fas.ált. üld. anyag.Kiemelt iratok.1944.Res.119/1944

103/ SZÁL.SZFI.Fasiszták által üldözöttek anyag.Kiemelt iratok 1944 Res. 119/1944.Kimutatás az elhurcoltakról.

104/ U.itt. "Zsidókérdés" anyag.

A kommunista és a baloldali szociáldemokrata vezetők, antifasiszta, demokratikus elemek elhurcolása, a munkásosztály legális szervezeteik ellen indított támadás, nagy csapást mért a szegedi munkás és antifasiszta mozgalomra. A kibontakozóban lévő, s egyre-erősödő mozgalom 1944 áprilisától kezdve a nagy veszteségek hatására megtorpant. Az egyre fokozódó terror következtében az antifasiszta, demokratikus erők félelme növekedett, másrészt a legjobb vezetők hiánya miatt a szervező és irányító munka ugyszólván teljesen szünetelt, - ezért az ellenállási tevékenység leszűkül.

Az ország német megszállása után a munkásosztály és a magyar nép előtt az a feladat állt, hogy harcot indítson a nemzeti függetlenség visszaállításáért, az ország teljes felszabadításáért. Ez a küzdelem szorosan összefüggött a német fasisztákkal együttműködő magyar reakció hatalmának megdöntésével. Ebben a történelmi helyzetben a kommunisták két fő feladatot tűztek a nemzet elé: az összes antifasiszta erők egyesítését, s ezzel egyidejűleg a fasizmus elleni fegyveres harc megszervezését és megkezdését. Ezen célkitűzések végrehajtása feltételeinek kialakulását nagymértékben akadályozta Szegeden a kommunista és baloldali szociáldemokrata vezetők elhurcolása.

A háboru éveiben a munkásegység és az antifasiszta népfront kialakítása érdekében folytatott harc, azonban olyan változásokat eredményezett, hogy bár a mozgalom jelentősen visszaesett, mégsem szűnt meg teljesen. A munkástömegek, az ifjúság - ha kisebb mértékben, -s a totális fasiszta diktatura viszonyai között is - folytatták a megkezdett harcot a fasiszta diktatura ellen.

A munkások akciókat szerveztek a bezárt egyesületi helyiségek, a Munkásotthon felnyitása és visszaadása érdekében. Április 11-én képviselőik megjelennek a rendőrségen és követelik a helyiségek

zár alóli feloldását.^{105/} A hónap végén újabb küldöttséget indítanak hasonló céllal.^{106/} Az "alulról" végzett akciók mellett arra is törekedtek, hogy "felülről" is történjen nyomás a bezárt Munkásotthon kinyitása érdekében. Ezért a Szakszervezeti Tanácsot felszólítják, - s ennek hatására a Tanács el is jár a belügyminisztériumnál - hogy a munkások követelését támogassák felső szinten.^{107/} A szegedi proletáriátus két és félhónapig tartó harca végülis eredményre vezetett, s 1944 június közepén a rendőrség a Munkásotthon helységeit a könyvtár kivételével felszabadította.^{108/}

Ez alatt az idő alatt a mozgalmi élet sem szünetelt teljesen. A gyűlések megtiltása arra készítette a szakszervezeti tagokat, a munkásokat, hogy összejöveteleiket a Munkás Testedző Egyesület tiszaparti "Sárgán" lévő üdülőtelepén tartsák, s ezeken a megbeszéléseken határoztak a közvetlen feladatokról.^{109/}

A német megszállás idején a munkás-ifjak tevékenysége megélénkült. Boda József, ifj. Komócsin Mihály, Komócsin Zoltán vezetésével 15-20 fiatal tevékenykedik, s gyűjtéseket szerveznek a bebörtönzöttek hozzátartozói számára.^{110/} A szegedi fiatalok a fegyveres ellenállás megszervezése érdekében fegyvereket szereznek, az utászlaktanyából, a szökött katonáktól, s a Bruchner vaskereskedésből. 1944. okt. 10-re már mintegy 50-60 fő részére volt fegyver, valamint többszáz kézigránát, amelyeket a Valéria-tér 11. sz. alatti ház pincéjében rejtegettek.^{111/}

105/ PI.A. Ny.Sz. II.87. A Szegedi Bizottság 1944.IV.13-i levele az Országos Bizottsághoz.

106/ U.itt. 1944.IV.27-i levél.

107/ U.itt. 1944.IV.25-i levél.

108/ PI.A. 1944/50. 1944.VII.18-i levél.

109/ Délmagyarország. 1957. VII.28. 6.p.

110/ Ladányi Benedek visszaemlékezése. jkv. 1955. III. 18.
Gaál Endre gyűjtése.

111/ U.o.

A munkás ifjak arra is törekedtek, hogy minél több behívót-
tat győzzenek meg a bevonulás megtagadásáról. Ez a tevékenységük
különösen a Szeged környéki tanyákon vezetett eredményre, ahol ha-
tásukra többen megtagadták a bevonulást.^{112/} A kommunista fiatalok
célkitűzései között szerepelt a munkaszolgálatra behívott munkás-
mozgalmi vezetők szöktetése is. Munkájuk eredményeként október
elejére sikerült 9-10 főt megszöktetniük.^{113/} Jelentős tevékenysé-
get fejtettek ki az erődítési munkálatok szabotálása terén is.
A sáncsásra kirendelt leventéket szökésre és a munka megtagadá-
sára hívták fel, melynek következtében a tervezett létszámot a
leventeparancsnokság nem tudta biztosítani.^{114/} Ezek a viszonylag
kisméretű akciók azonban nem tudták pótolni a nagyobb tömegeket
mozgásba hozó antifasiszta harcot, a fegyveres ellenállást, s így
bár mutatják a szegedi munkások és proletár ifjak antifasiszta el-
lenállását, nem okoztak jelentősebb károkat a fasiszta rendszer-
nek.

A szovjet hadsereg győzelmes előnyomulása, a magyar fasizmus
érlelődő válságát jelentékenyen meggyorsította. Az I. Ukrán Front
csapatai 1944. július közepén nagy vereséget mértek a Kárpátok
előtt felállított a 1. magyar hadseregére. A támadás kezdetétől
július 25-ig közel 20.000 sebesültet szállítottak a hátszországba.^{115/}

A háborus vereségek, a véráldozatok, a nagy nyomor, a kegyet-
len terror, az elnyomott osztályokat aktív politikai harcra ser-
kentette, ami mélyítette az uralkodó osztályok válságát. Az ural-
kodó osztályok szegedi képviselői válságának kibontakozásához nagy-

112/ Ladányi Benedek visszaemlékezése. jkv. 1955.III.18. Gaál
Endre gyűjtése.

113/ U.o.

114/ U.o.

115/ HL.M.Kir. Honvéd vezérkar főnöke. 3. oszt. "vegyes". 1943. idé-
zi Korom M.: Id. m. 181.p.

mértékben hozzájárultak az egyre sűrűbbödő légitámadások is, amelynek következtében fokozódott dezorganizálódásuk, s egyben nőtt a dolgozó osztályok gyűlölete a fasiszta rendszerrel szemben.

Szegedet az első bombatámadás 1944. június 2-án érte, aminek következtében 270 lakóház sérült meg, a halálos áldozatok száma 40 fő, a sebesülteké pedig 37 fő volt.^{116/} A következő támadás július 3-án következett be, amikor az Ujszegedi Kendergyár megsérülésén kívül 149 lakóház rongálódott meg, s 114 család vált hajléktalanná.^{117/} Augusztusban a légitámadások rövid időközönként követték egymást és 20-án, 24-én, 29-én Szegedre ismét bombák hullottak.^{118/} Az augusztus 29-i támadás idején a zür-zavar és a félelmet növelte, hogy a személypályaudvaron álló német lőszervonat két telitalálatot kapott, s a benne lévő ~~kő~~gránátokat a légnyomás a város egész területére szétszórta, s ezek mint időzített bombák 48 órán át állandóan robbantak.^{119/} Az utolsó légitámadás szeptember 3-án érte a várost, amikor is mintegy 200 bombát - többségükben lo mázsa rombolóbomba - dobtak le Szegedre.^{120/} Ekkor sérült meg a vasuti összekötő hid is, s vált használhatatlanná.^{121/} [A légoltalmi parancsnok jelentésében ezzel kapcsolatban azt írja, hogy "...a híd a pilléren még fennáll, de előredőlvé a víz felett lóg."] Ugyanakkor erősen megrongálódott, a Városi Vizműtelep, ennek következtében a vízszolgáltatásban zavarok keletkeztek.^{122/}

A támadás következtében erősen megsérült a gyermekklinika is, épületének tulnyomó része romokban hevert.^{123/} A légitámadások hatásá-

116/ SZÁL. SZFI. 1944. 943/1944.

117/ U.o.

118/ U.o.

119/ U.o.

120/ U.o.

121/ U.o.

122/ U.o.

123/ U.o.

ra, a szovjet csapatok közeledésére az uralkodó körökben egyre növekedett a fejvesztettség, s megkezdődött a fasiszta államgépezet szétesése.

Szeged felszabadulásának néhány mozzanata, a kommunista és demokratikus erők legális tevékenységének kezdeti kibontakozása.

A szovjet hadsereg 1944 nyarán és őszén átlépte a Szovjetunió nyugati határait, s megkezdte a német fasiszták által elnyomott országok felszabadítását. Ennek hatására 1944 augusztus 23-án a román nép, a kommunisták és a munkásosztály vezetésével támadást indított a német és román fasiszták ellen, szakított a náciizmussal, s hadat-üzent Németországnak. Ezkövetően szeptember 4-én a súlyos vereség hatására a koalíciós kormány bejelenti Finnország kapitulálását. A bolgár nép szintén a német elnyomás igájának le-
rázását választotta, s szeptember 9-én fegyverrel fordult szembe a hitleri Németországgal. Ezek a változások 1944 őszén mutatták a fasiszta államok szövetségének teljes felbomlását.

A szovjet hadsereg egységei a győzelmes előnyomulás következtében Magyarország határait is megközelítették. A II. Ukrán Front csapatai szeptember 23-24-én Ujnagylaknál és Csanádpalotánál átlépték a magyar-román határt, s Ujnagylak, Csanádpalota, Magyarcsanád, Apátfalva felszabadítása után szeptember 26-án Makóról is kiűzik a fasiszta egységeket.^{124/}

A szovjet csapatok Makó felszabadítása következtében 31 km-re közelítették meg Szegedet.

A szovjet egységek előnyomulása, a légitámadások, a dolgozók akcióinak megújulása következtében megkezdődött Szegeden az

^{124/} Felszabadulás. 1944. szeptember 26.-1945. árpilis 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Szikra. 1955. 8.p. Idézi: Korom M. Id.m. 216.p.

uralkodó körök tagjainak, a fasiszta elnyomó apparátus képviselőinek a menekülése. Az Ujszegedi Kendergyár tőkései a szovjet csapatok közeledésének hírére 1944. szeptember 22-én elrendelik és megkezdik a gyár gépparkjának leszerelését.^{125/} Tervük az volt, hogy a Tiszán szállítsák le a gépeket Óbecséig, majd innen a Ferenc Csatornán és a Dunán keresztül Nagymarosig vigyék.^{126/} Ennek érdekében szeptember végén megállapodást kötnek két hajó fuvarozóval, 3 drb. 50 vagonos uszály átengedése tárgyában, s megkezdtek a kenderfonó gépeinek a berakását.^{127/} Ezzel egyidejűleg elbocsájtottak minden 50 évnél fiatalabb női munkást, s megkezdtek a férfimunkások fokozatos elbocsátását is.^{128/} Október 8-án a 2.500 főből már csak átlagosan 300-an tartózkodtak a gyártelepen.^{129/} A menekülő tőkések egyben elrendelik az árukészletek elszállítását is, aminek jelentős részét Pálmonostora községben raktározták el.^{130/} A szovjet hadsereg gyors előnyomulása azonban megakadályozta a gépek elszállítását. Ekkor tehetetlen dühükben a gépekkel teli uszályt felrobbantották, s a Tiszába süllyesztették.^{131/} Hasonló sorsra jutatták a Szegedi Falemezgyár szállításra váró lemezeit is, melyeket szintén elsüllyesztettek.^{132/}

A közigazgatási apparátus tagjai már a német megszállás előtt

125/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Személyzeti ügyek 1920-1940" c. IV. dossie. jkv. másolat. A Szegedi Igazoló Bizottságtól 1945. VII. 20.

126/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai "Bombakár" c. dossie. 1944. VII. 3. és VIII. 24-i bombatámadásokról készült jelentés 6.p.

127/ U.o.

128/ U.o.

129/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. Ip. Min-nel folyt. levelezés. "1943. IV. 1-1944. XII. 31" c. dossie. A gyár 1944. X. 8-i levele.

130/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Bombakár" c. dossie. A gyár 1944. X. 10-i levele.

131/ K. G. L. Angol-Magyar Bank 1946. IV. 8-i ülés jkv. Idézi: Berend I. - Ránki Gy.: Id.m. 541.p.

132/ Lőkös Zoltán: Szeged felszabadulása. Csongrádmegyei füzetek 3. Szeged. 1954. 10.p.

a polgármester utasítására a Szegedet környező tanyákon felderítések végeztek abból a célból, hogy a hivatalok kitelepítése esetén ezeket hol lehet elhelyezni.^{133/} Szeged kiürítési tervét, már 1941 március végén elkészítették, aminek végrehajtását 1944 szeptember végén, október elején kezdik meg.^{134/}

A különböző hivatalok és intézmények - így pl. a Munkaközetítő Hivatal, a Királyi Itélőtábla, a Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara, az Erdőigazgatóság, a Postaigazgatóság, a Tanügyi Hatóságok, stb. - szeptember 26-án 27-én mintegy 384 vagon kútalását sürgetik, irattárak, laboratóriumi készülékek, műszerek, könyvek elszállítása érdekében.^{135/}

Október első hetében fokozódik a reakciós, fasiszta elemek, egyéb vezetők félelme és meggyorsul menekülésük Szegedről. A futásban keres menedéket a Szegedi Kendergyár személyzeti parancsnoka Richter százados is.^{136/} Ezt az utat választja a gyár vezérigazgatója is, aki egyuttal magával vitte a kézpénzt, az irattárat, sőt, - hogy minél nagyobb kárt okozzon, - elszállíttatta a segédanyagokat, lovakat, kocsikat, stb.^{137/} Elmenekült Budapestre az Ujszegedi Kendergyár tisztviselői karának többsége is.^{138/}

A legfelsőbb vezetés körében is megmutatkozik a bomlás folyamata. A város első vezetője a főispán, október 8-án szintén elhagyja Szegedet, s így mostmár csak a német és magyar katonai egységek parancsnoksága gyakorolja a hatalmat. Utolsó intézkedésüként, október 9-én elrendelik a város kiürítését, s a 18-60

133/ SZÁL. SZFI. 1944. 312/1944.

134/ SZÁL. SZFI. O.M. iratok 1941. III. 27-i kimutatás.

135/ U.itt. "Hivatalok és intézmények vasuti kocsi igénylései" c. számnélküli irat.

136/ Szabolcsi Gábor: Id.m. 49.p.

137/ SZÁL. Szegedi Polgármesteri iratok 1944. 18.737/1944.

138/ SZÁL. Ujszegedi Kender iratai. "Bombakár" c. dossie. A gyár 1944.X.10-i levele.

éves életkorban lévő férfilakosságot kötelezik Szeged elhagyására.^{139/}

A "nagy német szövetséges" alakulatainak is elszáll a bátorsága, amikor a szovjet hadsereg egységei megközelítik Szegedet. A vezető nácik már október első napjaiban megindultak Budapest felé, magukkal vive, vagonokban, teherautókon az összerablott értékeket. A menekülő németek ugyszólván minden járművet lefoglaltak, s a magyar fasiszták közül sokan csak az utolsó pillanatban kerékpáron, vagy gyalogosan tudták menteni magukat.^{140/}

A felszabadulás előtti napokban már csak egy néhány német katona volt a városban, ismételten utóvédként hagyva magukra a magyar egységeket.^{141/} A menekülő német fasiszták magukkal vitték minden megmozgatható értéket. Kifosztják a Horthy-Kollégiumot, a Tóth Szanatóriumot, a Piarista gimnáziumot. Válogatás nélkül hurcolták el a berendezéseket, butorokat, tüzelőanyagot. Kirabolták a gettót, s elvitték a ruhaneműeket, kifosztották a bezárt üzletek raktárait.^{142/}

Rablótevékenységüket kiterjesztették a vasutra is. A szegedi fűtőház háborus kárából - 8,471.000 Pengő - a németek által elhurcolt mozdonyok, szerkocsik, felszerelési tárgyak értéke 6.063.000 Pengőt tett ki.^{143/} A nehezebben szállítható vasuti biztosító berendezések - jelzők, váltóállítók, sorompók - jelentős részét elpusztították.^{144/} Rombolásuk utolsó tetteként október 9-én felrob-

139/ SZÁL.Jutafonó iratai. MAGYOSZ anyag "Gyáripari Országos Központ. Textilipari Szakcsoport körlevelek.1944.IX.1-"c. dossie. A gyár 1944. XII.23-i levele.

140/ Szegedi Népakarat. 1944.X.19. 4.p.

141/ U.o.

142/ U.o.

143/ A MÁV Igazgatóság Levéltára. A szegedi MÁV Ig. iratai 737/1945. idézi: Gaál Endre: Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez. 1944.-1945. Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Historica. Szeged. 1957. 6.p.

144/ U.o.

bantják a közuti hidat és a vasuti hid épenmaradt részeit.^{145/}

A fasiszta államgépezet szétesése, az uralkodó osztályok tagjainak menekülése, a tőkések, bankárok, közhivatali vezetők, az elnyomó apparátus felelős beosztottjainak pánikszerű távozása a dolgozó tömegek előtt világosan bebizonyították az uralkodó osztályok politikájának teljes csődjét. Ezeknek válsága a végsőig fokozódott, s a tömegek teljesen kiábrándultak belőlük. A bekövetkezett objektív változások eredményeként Szegeden a helyzet október első hetére megért a demokratikus átalakulás megvalósítására. A dolgozó tömegekben - a munkásokban, a parasztságban az értelmiség haladó rétegeiben - a kommunisták és baloldali szociáldemokraták által vezetett harcok hatására megért a demokratikus átalakulás szükségességének a gondolata, s egyben eljutottak arra a fokra, hogy hajlandók voltak az átalakulás megvalósítására.

A demokratikus erők, a kommunisták és baloldali szociáldemokraták vezetésével október közepére objektíve képesekké is váltak az ebből következő feladatok végrehajtására. Szervezettségük elegendően volt, a fasiszta egységek tulereje azonban megakadályozta őket abban, hogy már október 11-e előtt ütőképesen fellépjenek az ellenforradalmi rendszer maradványaival szemben. A demokratikus átalakulás kialakult feltételeinek a betetőzéséhez, a forradalmi változás megindulásához a szovjet hadsereg felszabadító szél repe vált szükségessé.

A kommunisták a szegedi uralkodó körök válsága elmélyülése idején fokozták tevékenységüket, amivel jelentős mértékben elősegítették a forradalmi erjedés kibontakozását. A letartóztatott és elhurcolt kommunista, baloldali szociáldemokraták 1944 szeptember elején kiszabadultak a ricsei internálótáborból és vissza-
145/ Szegedi Népakarat. 1944. X.19. 4.p.

tértek Szegedre. ^{146/} A szakszervezetek jobboldali felső vezetése arra szólítja fel a visszatért vezetőket, hogy akadályozzák meg a "rendellenességet, a kilengést", s általában az olyan cselekményeket, amelyek "beszennyezhetik a tiszta eszméket". ^{147/} A kommunisták azonban jól tudták, hogy mi a teendő, s visszatérésük után azonnal hozzáfogtak a szakszervezetek életrekeltéséhez. ^{148/} A fasiszták fejvesztett menekülése alapján világosan látták, hogy a felszabadulás napjai közelednek.

A kommunisták és a baloldali szociáldemokraták a gyáripari munkások között felvilágosító tevékenységet folytattak, s megmagyarázták nekik, hogy akadályozzák meg a gyárakban a rombolásokat. Tevékenységük hatására a Szegedi Kendergyárban, a Dohánygyárban a munkások helyükön maradtak, ezzel megakadályozták, hogy a fasiszták elpusztítsák a berendezéseket. ^{149/}

A munkások és vezetők, októberben, a háboru alatt vívott harcok, a rendszer urainak menekülése hatására felismerték, hogy a felszabadulás után a gyárak irányításában is részesedniök kell. A Szegedi Kendergyárban már Szeged felszabadulása előtt a munkások vezetői - Agócsi János, Katona Antal, Strack Ádám, Török Gábor - elhatározták az Üzemi Tanács létrehozását. ^{150/}

A kommunisták azt is jól látták, hogy a demokratikus, antifasiszta forradalmi átalakulás idején feltétlenül szükség lesz a munkásosztály élcsapatára, a Kommunista Pártra. Éppen ezért október 10-én - a felszabadulás előtti napon - több munkásmozgalmi és

^{146/} PI.A. VSz. 1944/51.

^{147/} PI.A. ESz. IV.241/1944.

^{148/} Komócsin Mihály visszaemlékezése. jkv.1954.XII.23.Gaál E.gyűjtése.

^{149/} Szabolcsi Gábor: Id.m. 49.p., ill. SZÁL. Szegedi polgármestéri iratok 1944. 17.067/1944.

^{150/} Lőkös Zoltán: Id.m. 10.p.

ifjúsági vezető - így: Csuri József, Gombkötő Péter, Gyólai István, Komócsin Antal, Komócsin Illés, Komócsin Mihály, ifj. Komócsin Mihály, Soós Károly, Szekeres István, Tombácz Imre - megbeszélésre jött össze, amelyen megtárgyalták a legális párt létrehozásával kapcsolatos tennivalókat.^{151/} A megbeszélés eredményeként megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártja Szegedi Csoportját.^{152/}

A párt megalakítása, a szervezkedések mellett arra is gondoltak, hogy a közrend megóvása érdekében megfelelő erőket tudjanak mozgósítani. A felszabadulást megelőző napokban a szervezett munkások a kommunisták vezetésével a városháza mellett gyülekeztek, s kialakították a polgárőrség magvát, amely október 11-én már megkezdte funkcionálását.^{153/}

Az uralkodóosztályok menekülése, a kommunista, demokratikus, antifasiszta erők szervezkedésével egyidejűleg a szovjet hadsereg egységei gyors ütemben nyomultak előre. A II. Ukrán Front csapatainak balszárnya szétverve az ellenállást megkísérlő német és magyar csapatokat, október 6-ig több, mint 300 helyiséget szabadítottak fel közöttük Gyulát, Kétegyházás, Battonyát is.^{154/}

A felszabadító hadműveletek során a szovjet egységek október 10-én elfoglalják Ujszegedet, majd a hajnali órákban átkeltek a Tiszán, s 11-én felszabadították Szeged lakosságát is. "Reggelre, mire a nap felkelt - írja az egyik szemtanú - a városházán fehér zászló lengett és az utcákon a Szovjetunió katonái sétáltak és barátságosan mosolyogtak az először félénken, majd boldog örömmel előjövő polgári lakosságra." ^{155/}

151/ SZÁL. Visszaemlékezések gyűjteménye. Oltvai Ferenc gyűjtése.

152/ Id. Komócsin Mihály, Tombácz Imre és Csuri József visszaemlékezése, jkv. 1954.V.6. Idézi: Gaál E.: Id.m. 8.p.

153/ Délmagyarország 1945.I.28 6.p.

154/ Pravda 1944.X.7. és U.o. 1944.X.8. Idézi: Korom M. Id.m. 217.p.

155/ Szegedi Népakarat. 1944.X.19. 4.p.

Szeged dolgozói számára elérkezett a váravárt nap, s megszabadultak a 25 évig tartó fasiszta elnyomástól, amely oly sok szenvedést és áldozatot követelt tőlük.

A kommunisták vezetésével a munkások, demokratikus, antifasiszta erők azonnal megkezdtek tevékenységüket. A dolgozók kezdeményezésére egymás után alakultak meg a 6-9 tagból álló üzemi bizottságok, amelyek elsőrendű feladatoknak a termelés megindítását tekintették.^{156/} A KMP Szegedi Csoportja kezdeményezésére október 18-án a Városi Színházban a Szabad Szakszervezetek megtartották a 25 éves elnyomás után az első szabad szegedi nagygyűlést.^{157/}

A nagygyűlésen Vas Zoltán a kommunisták nevében felhívással fordult minden párthoz, társadalmi intézményhez, az új, demokratikus, szabad Magyarország megteremtése érdekében. Meghirdeti a Kommunista Párt programját, amelyben vázolja az új Magyarország körvonalait. Ez az új ország szabad és demokratikus, megoldja a dolgozók legégetőbb problémáit, a loo holdon felüli földet a parasztság kezébe adja. Biztosítja a sajtó- és szólásszabadságot, létrehozza a demokratikus, néphez hű államapparátust, s a néptömegek számára szociális intézmények széles hálózatát építi ki. - hangoztatja Vas Zoltán.^{158/}

A kommunisták aktívan hozzáfognak a szakszervezetek, az ifjúság szervezéséhez. Munkájuk elősegítése érdekében október 18-án megindítják lapjukat a "Szegedi Népakarat"-ot. A sajtón keresztül is hangsúlyozzák a fasizmus elleni harc szükségességét, maradványainak felszámolását.^{159/} A kommunisták kezdeményezésére a szakszervezetek, a kiskereskedők, kőiparosok és saját képviselőiket be-

156/ Nemes D.: Id. m. 146.p.

157/ Szegedi Népakarat. 1944.X.19. 2-3.p.

158/ U.o.

159/ Szegedi Népakarat. 1944. X. 18. 1.p.

küldik a városi Közigazgatási Bizottságba.^{160/} A munkások a felszabadult élet jeleként október végén a legtöbb helyen beindítják a termelést, s a Gázgyár, a Villanytelep, Kefegyár, Fűrésztelepek, a Gyufagyár, s a Dohánygyár, stb. újra megkezdik működésüket.^{161/}

A gyáripari munkásság tevékenységének hatására a vasut dolgozói, az orvosok, a pedagógusok, a postások, majd a földmunkások és a halászok is hozzáálltak a szervezkedéshez, megalakítják szervezeteiket.^{162/} A Magyar Kommunista Párt Külföldi Bizottságának Magyarországra érkezett tagjai, felhasználva Szeged szabaddá válását, október végén bizottságot alakítottak, a már felszabadult területeken létesülő pártszervezetek és az újjáépítő munka irányítására.^{163/}

A szegedi kommunisták, munkások, parasztok, értelmiségiek legjobbjainak a háboru alatt vivott antifasiszta, függetlenségi harca a gyakorlatban bizonyította be, hogy Szeged dolgozó népe sohasem azonosította magát az uralkodó osztályok által oly gyakran, s fennen hirdetett fasiszta "Szegedi gondolat"-tal. A tömegek, a háboru alatti fejlődés következtében eljutottak arra a fokra, hogy készek voltak harcba indulni a demokratikus átalakulás megvalósításáért. A szegedi munkásság és az antifasiszta erők harcának eredményeként a Szovjetunió felszabadító szerepe alapján Szeged dolgozóinak megadatott az a történelmi igazságszolgáltatás, hogy a 25 év előtti véres ellenforradalmi terror szegedi kiindulása után, most 1944 végén elsőként Szegeden bontakozhatott ki az a mélyreható demokratikus átalakulás, amely a későbbiek folyamán szocialista forradalomná nőtt át.

160/ SZÁL. Szegedi polgármesteri iratok. MMI. 1944-19.142.

161/ Nemes D.: Id. m. 146.p.

162/ U.o.

163/ U.o. 147.p.

Tartalomjegyzék

I. Fejezet

oldal:

1. Szeged ipara és mezőgazdasága, a dolgozó osztályok helyzete az 1939 és 1942-es években	3 - 100
- Magyarország háborubalépésének okai, az országnak az agresszív, fasiszta tömbhöz csatolása	3
- Szeged általános helye és szerepe az ország életében	8
- A szegedi ipar keresztmetszete és főbb jellegzetességei	13
- A gyáripari proletariátus iparági megosztottsága, koncentrálttsága, szakmai képzettsége.	25
- Szeged földbirtokviszonyai, a parasztság rétegeződése	30
- A szegedi ipar helyzete a II. világháboru első szakaszában	39
- A dolgozó osztályok helyzete a II. világháboru első szakaszában.	56
2. A dolgozó tömegek politikai, szervezeti helyzete és harcuk a II. világháboru első szakaszában./1939-1942/	100-162
- A szegedi proletariátus szervezetei és ezek tömegbefolyása.	100
- A dolgozó tömegek harca a háborus terhek fokozódása ellen, a béke fenntartásáért, a munkásegységfront és az antifasiszta népfront alapjai lerakásáért	123

II. Fejezet

1. A gazdasági, társadalmi viszonyok változása a világháboru második felében /1943-1944./	162-187
- Szeged iparának helyzete 1943-1944-ben	164
- A dolgozó osztályok helyzetének romlása a sztálin-grádi csata után	173
2. A munkásosztály és a paraszti tömegek harca a békéért, a nemzeti függetlenségért	187-228
- A kommunisták tevékenysége tömegbefolyásuk növelése és az antifasiszta mozgalom kiszélesítése érdekében. /1943-1944. III. 19./	187
- A dolgozó tömegek helyzete és harca a német megszállás időszakában. /1944.III.19- 1944.X.11./	209
- Szeged felszabadulásának néhány mozzanata, a kommunista és demokratikus erők legális tevékenységének kezdeti kibontakozása.	220